

В.СОФРОНІВ ЛЕВИЦЬКИЙ

КЛАНЯЛИСЯ
ВАМ ТРИ
УКРАЇНИ

ПРО АВТОРА

Василь Софронів Левицький почав друкуватися в 1921 році в тижневику "Батьківщина" і журналі для дітей "Світ Дитини", що виходили у Львові. Друкувався у журналах "Митуса", "Літературно - науковий Вісник" і в літературному двотижневику "Назустріч". Окремими виданнями вийшли у Львові його збірки написів і новел: "Під сміх війни" (В-во "Русалка" 1921), "Бо війна війною" (В-во "Червона Калина" 1932), "Грішник" (В-во "Червона Калина" 1927), "Липнева отрута" (В-во "Діло" 1934).

Крім цього окремими виданнями вийшли його переклади з німецької і французької мови, між ними збірки новел Гю де Мопасана "Серце людини" і Проспера Меріме "Блакитна кімната", повісті Елеміра Буржа "Під

КЛАНЯЛИСЯ ВАМ ТРИ УКРАЇНИ
репортаж про туристичний марафон

SALUTE FROM THREE UKRAINES

OBSERVATIONS OF A TRAVELLER

by

W. SOFRONIV LEVYTSKY

ВАСИЛЬ СОФРОНІВ ЛЕВИЦЬКИЙ

КЛАНЯЛИСЯ ВАМ ТРИ УКРАЇНИ

Репортаж про туристичний марафон
по українських поселеннях у Югославії,
Чехословаччині і Польщі

Інтерв'ю з автором

Ігорем Григоровичем

Ганною Маркевич

Русланом

В-ВО "НОВИЙ ШЛЯХ"

Вінніпег - Торонто, Канада 1970

М.Левицький

Обгортка мистця Мирона Левицького

Library of Congress Catalogue Card Number 75-142112

Всі права застережені автором

Друкарня Видавничої Спілки “Новий Шлях”
Вінніпег, Ман., Канада

СЛОВО ВІД АВТОРА

Пишучи свій репортаж “Кланялися вам три України” для тижневика “Новий Шлях”, у якому він друкувався серією 18 ілюстрованих статтей впродовж майже пів року, я ніколи не думав про те, що цей репортаж, як цілість, появиться колись окремим книжковим виданням. Я списував хронологічно усі події, які я переживав під час моєї подорожі по “трьох Українах” та висловлював свої спостереження і враження від них з тижня на тиждень, безпосередньо і спонтанно, без будь-якого композиційного пляну чи наукової або політичної підбудови. Я певен, що я пропустив багато позитивних і не менш негативних проявів життя наших братів-українців у трьох країнах їхнього піселення. Я не ставив собі завдання написати глибшу історигну, соціологічну чи політичну студію про ці три українські поселення і нез маю претенсій на непомильність. Я списував те що я бачив і пережив, і так, як я це бачив і переживав.

Може саме тому, вже після закінчення моєї серії репортажів у “Новому Шляху”, деякі його гітагі погали наставати на тому, щоб цей репортаж таки видати окремим книжковим виданням, просто, як серію схоплених на гарячому документальних зарисовок, в яких зафіксовано дані місця, дані подій і даний час, а глибшу аналізу і висновки залишено гітагеві.

Хочу на цьому місці подякувати всім тим, хто уможливив мені цю подорож і тим, хто в ході цієї моєї пригодничої мандрівки приходили мені з допомогою. Зокрема дякую п. д-рові Іванові Теслі за виготовлення для цієї книжки спеціальних карт українських поселень у трьох країнах, які я відвідував.

B. Софронів Левицький

Писати репортаж з моєї недавньої подорожі, чи рапорт? Особисті враження і спостереження, особисті зустрічі, нитка інтимності у розповіді? Чи констатація фактів, описи, цифрові дані? Одні читачі чекають одного, другі другого. Вибач, дорогий читачу, що знайдеш тут усе помішане. Хочу писати так, як записалися мені в пам'яті і в моєму записнику ті калейдоскопні чотири тижні, коли я мчав літаками, шмугляв залізницями і товкся автобусами по країнах Європи, щоб віднайти, провідати і вклонитися трьом “сателітним” мілим серцю Українам. Тій, що “на стороні” у Югославії, тій, що “відписана” на Пряшівщині у Чехословаччині і тій, що “від мачухи” у комуністичній Польщі.

Моя первісна ціль була поїхати тільки на Ювілейне, 15-те Свято Пісні і танцю українців-русинів Чехословаччини” у Свиднику на Пряшівщині. Таємнича “Пряшівська Україна” фасцинувала мене вже довгі роки, відколи почали просочуватися з неї у Західній світ вістки про її, як каже проф. Орест Зілинський, “пробудження з культурного небуття”, про початки її нового організованого українського життя в умовах комуністичного режиму Чехословаччини (культурний Союз Українських Трудящих — КСУТ), про українське (русинське) шкільництво, про професійний Народний Театр у Пряшеві, про Музей Української Культури у Свиднику; відколи почали надходити з Пряшева часо-

писи українською літературною мовою із сміливими критичними статтями, на які ніколи не відважилися б часописи “сувореної” УРСР. Притягав мене до себе цей клаптик української землі, це лісисте закарпатське підгір’я, таємнича снага життя його народу, тверда його непідкореність сторіччям денационалізації:

Про віру, народність
нас били, мучили,
би сме ся к народам
чужим прилучили.
Ми при тім всім були
вірні постоянні,
віра і народність
гоїла нам рани.

(Олександр Павлович),
1819 - 1900

Обставини склалися так щасливо, що канадський тижневик “Новий Шлях”, в якому я працюю редактором, зміг вислати мене в червні 1969 як свого кореспондента на Ювілейне Свято пісні і танцю у Свиднику. При цій нагоді я взяв на себе завдання провідати також українські поселення в районі Бачки в Югославії і заглянути теж до українців у Польщі. Довелося мені провідати при тому й Париж та Прагу.

Перша зупинка — Париж

Це була дата 13 червня 1969 р., та ще й п'ятниця — коли я ввечорі відлітав потужним джетовим літаком БОАК з летовища Малтон у Торонті в напрямку Лондон-Париж. Власник української агенції “Блур Тревел Ейдженсі” п. Маркіян Когут навіть задоволено посміхнувся, коли я, не зважаючи на забобоном овіяну містич-

ну 13-тку і не менше неприємної слави п'ятницю, все таки не захотів змінити дату моого відлету. Хто зна, може він за пасажирів у такі дні дістає навіть більшу провізію?

Тринадцятка і п'ятниця, як завжди так і тепер були для мене доброзичливими. Один тільки раз за час моєї подорожі мене підманули, коли дозволили якомусь італійському "пташкові" на Римському аеропорті витягнути мені з кишені гаманець, в якому він сподівався знайти багато грошей. Уявляю собі його розчарування, коли він до цього гаманця заглянув!

У Парижі я затримався від суботи до понеділка. Адже треба було ще раз кинути оком по тих паризьких завулках, по яких я багато років тому бігав і голодним і холодним студентом, рідко заглядаючи на Сорбону, пробуючи для прожитку бути моделем у малярській школі Пітоєва і працюючи фізично у фабриці "Лі Насіональ" (Національне Ліжко) на передмісті Сан Дені, де молоді робітниці не вміли вимовляти моє імени і замість Василь (Ва-зі-лі) вимовляли "Ва-зі-о-лі", що по-французькому означало зовсім що іншого, як шанобливе ім'я моого святого опікуна. (На жаль я не мав часу подивитися, чи ця фабрика ще там існує!).

Кімната в готелі Ст. Жорж була для мене зарезервована службами колегами паризького тижневика "Українське Слово", і я, переноочувавши там першу ніч, зараз таки в неділю вранці поспішився відвідати Редакцію, хоч був майже певний, що у цю пору, тобто в недільне передпівднє, нікого з працівників там не застану. Яке було мое здивування, коли двері Редакції при вул. дю Сабо ч. 3 застав я незамкненими і, відчинивши їх, я побачив за письмовим столом знайому мені досі тільки з прізвища особу, жерана і книговода видавництва п. Любомира Гузара, який виступає час до часу на сторінках "Українського Слова" також як музич-

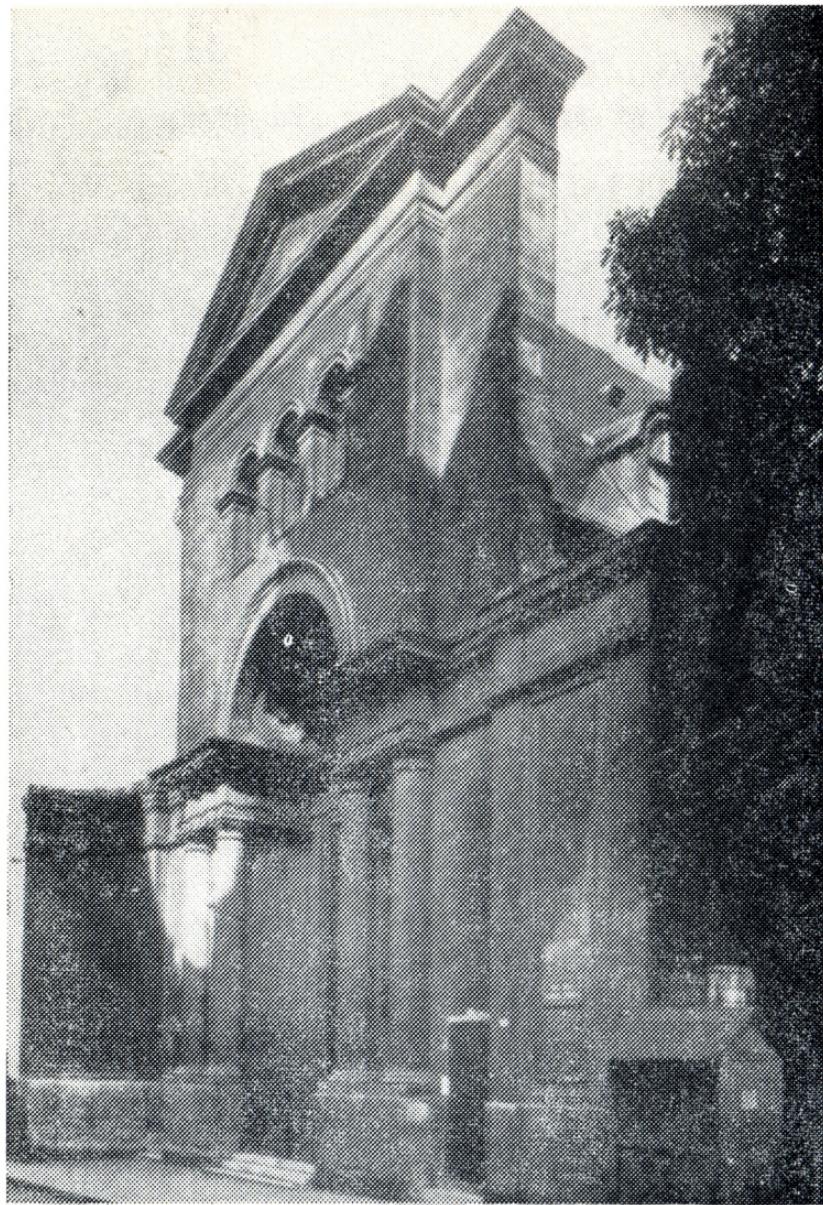
ний рецензент. П. Гузар показав мені усі статки і маєтки “Українського Слова”.

Я був приємно вражений незвичайною чистотою і порядком у приміщеннях друкарні і Редакції. Вузенька вуличка дю Сабо, де важко протиснутися одному малому автові, сусідня таверна і автомобільні гаражі приготували мене на зовсім що інше. Можливо, що це малий, далеко замалий, як мені казали, житловий простір приміщення примушує господарів до такої акуратності і впорядкованості, але мусить бути в тому і велика доля вродженого або набутого педантизму у когось з персоналу видавництва. Направду, приємно було оглянути чистеньку друкарню з двома лінотипами і двома пресами, стіл для верстки і кашти з ручним складом, інтролігаторське приладдя, де все стояло на своєму приписаному місці, немов чекаючи на якусь “комісію чистоти і порядку”. Видавництво встигає видавати і друкувати у своїй друкарні не тільки поважний тижневик “Українське Слово” але й чимало книжок, яких показові примірники заповнюють полиці великої шафи під стіною адміністраційної кімнати.

З редактором “Українського Слова” — Олегом Штулем-Ждановичем і директором видавництва Володимиром Лазонівським ми зустрілися аж наступного дня, в понеділок перед полуднем, а симпатична пані Лазовінська, яка виконує у видавництві працю лінотипістки, багато допомогла мені телефонами у справі “резервації” та “конфірмації” моого місця на літаку до Югославії.

Зустрічі під церквою

З Редакції “Українського Слова” я поспішився знову вийти на вулиці Парижу, щоб не спізнилися на бо-

Церква св. Володимира Великого в Парижі

гослуження в українській католицькій церкві св. Володимира при новоназваному недавно сквері Тараса Шевченка і вулиці рю Де Сан Пер.

Українці-католики мають у Парижі неабияку, презентативну церкву. Це давня церква славного історичного шпиталя Ля Шаріте, що тепер розбудований у медичний факультет університету Сорбони. Ця церква особливо дорога і пам'ятна всім українцям тим, що у її притворі провів останні передсмертні хвилини і склонив навіки свою голову прошитий кулями Шварцбarta Головний Отаман Симон Петлюра. Про цей історичний факт засвідчує мармурова таблиця українською і французькою мовами, вмурована у фронтову стіну між дверима до головної нави базиліки.

Чотири класичні колони підтримують знадвору входову арку фронтону церкви, а всередині два ряди таких же колон тримають на собі стелю головної нави. Церква всередині розмальована стінописами і прикрашена картинами різних мистців. Є тут цінні малярські твори українських мальярів Савченка Більського, Миколи Кривчевського, Любослава Гуцалюка, С. Сологуба, Анатоля Яблонського, французької мальярки-візантолога Беранже і інших. З розмови з парохом церкви о. д-ром М. Левенцем я довідався пізніше, що молодий мальяр Омелян Мазурик, який недавно переїхав до Франції з Польщі і поселився в Парижі, виготовив уже проект нового іконостасу для церкви і що ціле нутро церкви має бути достосоване та доповнене так, щоб творило цілість із її чудовою класичною архітектурою.

Близько 200 осіб сидять у церкві в лавках і стоять позаду сидячих місць. Саме відбувається архиєрейська Богослужба, яку служить єпископ-екзарх для українців-католиків у Франції, Владика Володимир Маланчук. Співає гурт черниць і жінок біля престолу, їх підтримує

ціла церква. Вслухуюся у слова відправи і нагло усвідомлюю собі щось радісне і хвилююче. Невже це правда? Невже ціле Богослуження правиться справді чистою, живою українською мовою? Таке вдоволення від участі у Богослуженні переживаю завжди, коли при якійсь нагоді слухаю відправ в українській православній церкві. Пригадую собі час, коли православні українці боролися за українську мову у своїх церквах у Польщі, і я вперше слухав Богослуження українською мовою в православному соборі у Володимири Волинському.

Так! Ціла св. Літургія тут у Парижі, в українській католицькій церкві св. Володимира відправляється вже сьогодні українською мовою.

Дехто з мирян тримає в руках зшиток із українським текстом Богослуження. Відчувається якась нова зворушлива піднесеність, по-новому звучать усі “возгласи” єпископа і співслугуючих священиків, по-новому розумію відповіді і співи вірних. Як інакше, як глибше, як змістовніше западає в душу вся ця проста, щира і зрозуміла розмова з Богом!

Приглядаюся обличчям вірних у церкві. Може пізнаю когось з часів моого студентського вагабундування у Парижі або з пізніших тaborових часів у Німеччині? Не впізнаю нікого. Зате привітно вітають мене усміхи добрих знайомих з Канади, яких несподівано відкриваю у церкві. Ось проф. Валеріян Ревуцький з Ванкуверу, якого я вже яких десять років не бачив у Канаді, ось там біля дверей молодий лікар д-р Сороколіт з Торонта. При виході з церкви несподівано натрапляю на нашу бібліотекарку і мистецтвознавця Марусю Охримович з Торонта.

Під церковю познайомлююся ще й з деякими мистецькими особистостями Парижу: з музикою-скри-

палем і мистецтвознавцем Аристидом Вирстою та його дружиною, з малярами Сологубом і Мазуриком, з мистецтвознавцем Годисом з Кракова й іншими. Розмова під церквою кінчается на тому, що д-р Вирста запрошує п-і Охримович і мене до себе на обід, з чого радо користаємо. Про те, які мистецькі скарби та бібліографічні раритети ми побачили у домі д-ра Вирсти, варто згадати бодай кількома словами.

"Сезам" д-ра Аристида Вирсти

Про д-ра Вирсту написано в 1-ому томі Енциклопедії Українознавства так: "Вирста Аристид (ур. 1922 р., а я додам: на Буковині), скрипаль і музикознавець; соліст камерних оркестрів Відня, Риму, Парижу." Від себе можу додати ще, що він відомий український громадський громадський діяч у Парижі, професор музики в одній з паризьких музичних консерваторій і автор музикознавчих праць.

У д-ра Вирсти всі стіни елегантного, чотирокімнатного помешкання разом з коридором завішані картинами як у картинній галерії, а кабінет господаря дому заставлений шафами і полицями, які вгинаються від книжок. Тут ціла стіна Грищенка (акварелі з царгородського періоду і олії), і друга така сама стіна Хмелюка, і примітиви Нікефора, і цінний дереворит маловідомої малярки кубістки і імпресіоністки Софії Левицької, і лінорит Кульчицького, і оригінальна аквареля Башкірцевої, і велика олія Аристидового брата, паризького модерніста Темістокля Вирсти і гваш Борачка... а скільки їх, нерозвішаних, у пивничних "фондах"! Якщо справа в докладності, то згідно з заподаннями д-ра Вирсти, у його "сезамі" зберігається 25 Хмелюків, 30 Грищен-

ків, 20 Никефорів, 7 Глущенків, 20 акварель і 5 олій з Підкарпатської України Миколи Кричевського, 10 рисунків, олій та емалей Софії Зарицької, 12 емалей Марійки Дольницької, 6 Андрієнків-Нечитайлів, 3 Галини Мазепи, 10 Сологубів, 10 скульптур Крука, 5 Трушів, поодинокі картини Пимоненка, Трутовського, Василя Кричевського, Мазурика, Гуцалюка. Я, мабуть, ще пропустив чимало!

А серед книжкових скарбів і “білих круків” у бібліотеці та архівах д-ра Вирсти ви можете побачити старі ілюстровані видання-монографії про українські міста, головно Київ і Львів, рідкісні книжки про козаків, в тому перші видання книжки Боплана з 1660 року і англійське видання з 1704 року, всесвітню історію латинською мовою з 1654 р. з портретом Хмельницького, книжку Гербінія про Київські печери, Міжнародну енциклопедію церковного співу французькою мовою, в якої третьому томі знайдете 10 сторінок інформацій пера д-ра Вирсти про українську церковну музику, історію козацьких воєн проти Польщі Едварда Бравна англійською мовою з 1675 року, Шерера “Історію українських запорозьких козаків” французькою і англійською мовами, єдиний у Німеччині (поза примірником у Мюнхені) примірник “Geschichte der Ukraine und der Ukrainischen Kozaken, wie auch der Koenigliche Halitsch und Wladimir” з 1769 р., книжку Рожера Тіссерана “La vie d'un people — L'Ukraine” видану в Парижі в 1933 р., старі і нові монографії наших малярів, кінчуючи монографією Архипенка з власноручною дедикацією і монографією Грищенка з оригінальною обгорткою, що є другою з черги з усіх 25 люксусових примірників. Це все, що я вспів записати. А скільки поза тим! І ще скажу: мрія і плян д-ра Аристіда Вирсти: створити український культурно-науковий центр десь, біля Винниченкового “Закутка” у Мужен на французькій

рівієрі, де українські історики і дослідники могли б користатися з усіх цих скарбів.

У студентському закамарку

Не можу закінчити цієї розповіді про мою Паризьку зупинку, не згадавши хочби словом про Христю Стиранківну і Лялю Максимову, наших студенток з Торонта, що живуть, студіють і працюють у Парижі.

Дівчата завжди проворніші від хлопців і тому, мабуть, всюди на закордонних студіях, а зокрема в Парижі зустрінете їх більше як хлопців. А може в цьому є інша причина, не знаю. Може діє тут притягальна сила культурної столиці світу, що й мене була колись до

Романтичний завулок Парижу , де мешкають Христя і Ляля

себе притягнула. Обидві вони після бакалавреату у Торонтському університеті з модерних мов відбули курси підвищення кваліфікацій у французькій мові на університеті Сорбони, а тепер попри дальші студії працюють учительками французької мови в американських школах у Парижі. Праця як праця, студії як студії, але я був цікавий, як вони живуть у цьому старому перенаселеному місті-гіганті, де боми-кльошари ночують під мостами над Сеною, де зарезервовані кімнати в готелі подібні до голуб'ятника на піддашші, де навіть закутки під сходами можуть правити за вигідне примищення.

У вузькій вулиці старого Парижу відчиняєте невеличкі двері у широкій в'їздовій брамі під відомим вам номером і за фронтовою каменицею зустрічає вас довга сліпа вуличка одноповерхових “павільйонів”. Тут вікна зачиняються віконницями, тут мешканці знають одні про одних, де, хто, куди і з ким пішов і коли приблизно прийде, тут “консьєржка” зачиняє на ключ входову браму о 10-ій годині увечорі, але ви завжди можете самі відчинити її у кожній порі ночі, потиснувши електричний гудзик при брамі, тут вас усі мешканці вітають, як доброго знайомого, чесним “bonjour monsieur” і проводять вас очима, призадумуючися над тим, яке може бути ваше відношення до тих дівчат, до яких ви зайшли.

Молоді люди, окрім хліба насущного, потребують романтики і тому, не знайшовши її сліду у Торонті, шукають її в таких тісних та невибагливих, але інтимних і “своїх” закутках Парижу, як цей. Два сходики і двері вводять вас просто з вулички у маленьку вітальню, де столик на тонких ніжках притулився тісно до стіни, де низька, ребрувата канапа-шезльонг говорить вам, що, коли її господині виїдуть у відвідини в Україну, ви, повертаючись із своєї подорожі, зможете безпечно

на ній кілька ночей переночувати, де чиєсь портрети олівцем разом з олійними етюдами мамусі - малярки добре почувають себе без рам, поприщемлювані до стін звичайними "шпанеглями", де бокасті пляшки від італійського вина правлять за канделябри для інтимного настрою. Якіщо ви у добрих відносинах з квартирантками цього помешкання, то вони поведуть ще вас вузесенькими, стрімголовними сходиками просто із вітальні на горище, де на всю широчінь двох ліжок розгорнулася їхня дівоча спальня з умивальнею і навіть з чимось в роді колиски-ванни, а потім покажуть вам ще газову кухенку з водопроводом, що причаїлася у вітальні під сходиками, і похваляться навіть міньятюрним подвір'ячком із ужитковою убікацією "на паризько-турецький лад".

Коли я через три тижні, повертаючись з моєї подорожі, застав ключ від цього романтичного закамарка залишений для мене у консьєржки і вночі відчиняв до нього двері, сусідне вікно відкрилося і якийсь жіночий голос запитався по-французькому:

— Це ви будете дядько панни Христини?

— Уй, мадам, се муа — відповів я. І таким чином я був у цьому романтичному завулку офіційно залегалізований. Я почував себе в ньому впродовж трьох днів неменше добре і по-студентському, як Христя і Ляля.

УКРАЇНА — ТА, ЩО НА СТОРОНІ

Два Београди

До столиці Югославії, Београду, лечу через Мюнхен, понад Альпи з засніженими верхами і понад найвищий шпиль Європи — Монблан. Снігом покриті зубасті щовби, яруги, срібні нитки потоків, малі селища, крути, як змії, дороги. А далі залити сонцем зелені килими долин, геометричні рисунки піль, гаїв, гайків.

Подорож югослав'янським літаком лінії ЮАТ з Парижу до Београду триває всього яких три години, але доїзд до летовища і полагодження всіх формальностей із забезпеченням місця на літаку та видачею т. зв. конфірмації тривають у кожному місті, з якого відлітаєте, а зокрема в Парижі дві до три години. Багато часу займають теж митні та паспортні формальності на місці, куди ви прилетіли, а потім ще доїзд автобусом до самого міста. Вийхавши перед першою пополудні з готелю в Парижі я аж коло 9-ої год. увечорі (в Београді це вже ніч!) вийшов з автобуса на автобусній станції у середмісті столиці Югославії.

Їдучи з летовища ми їхали попри підміські апартаменти а потім широкими, добре освітленими вулицями середмістя Београду з високими репрезентативними

будинками, готелями і урядами, з модерними крамницями, з жвавим автовим і пішоходним рухом. Я не міг пізнати давнього Београду з моїх студентських мандрівок. Закарбувалися мені тоді в пам'яті головні вулиці, на яких тільки денеде височів кількаповерховий будинок в оточенні малих, провінційного типу доміків. Нерідко можна було тоді на вулицях Београду побачити драбинясті вози, запряжені волами, селян у народніх одягах, а зокрема чорногорців у постолах з характерними високими "чубками". Тепер цей старий провінційний Београд зник бодай з головних вулиць столиці, уступаючи місце модерному, моторизованому, перенаселеному, пристойно коротко-спідничковому і пристойно галасливому велико-містові.

Але життя, люди, звичаї і характер провінційного міста не зникли з Београду. Відразу, приємно нагадалися мені Львів або Станиславів, коли я вийшов з автобуса на площі у середмісті, і до мене підбігло кілька типових міських обірванців, настирливо пропонуючи мені свої послуги. Замість брати таксі, кожний з них був готовий понести мені мою валізу навіть на другий кінець міста. Я взяв одного з них і так мій перший близчий контакт з пересічним громадянином Югославії відбувся у вигляді моєї двогодинної мандрівки з немолодим уже носієм по вулицях Београду в пошуках за палатою нашого Владики Гавриїла Букатка і, пізніше, в пошуках за кімнатою по готелях.

Мій носій показався дуже розмовою і услужною людиною. Він знаменито визнавався у всіх віровизнаннях, та релігійних диференціях і нам обом зовсім неважко було віднайти палату нашого Апостольського адміністратора а одночасно римо-католицького Београдського архиєпископа, Владики Гавриїла Букатка. Признаюся: у мене жевріла надія, що крім розмови із

Архиєпископом, я скористаюся із цих відвідин ще й тим, що дістану від нього запрошення залишитися і переночувати у його палаті. Це однаке не збулося. Після довгого дзвонення при брамі, якийсь чужинець-священик сказав нам, що Архиєпископа Букатка немає вдома — поїхав до Загребу на конференцію до свого помічника

Від ліва: Августин Горняк-Кухар, Апост. Екзарх українців у Великобританії, Гавриїл Букатко, Архиєпископ Білгородський і Апост. Адміністратор Крижевицький і Йоаким Сегедій, єпископ-помічник і ген. Вікар Крижевицький.

і генерального вікарія Крижевацької єпархії єпископа Йоакима Сегедія. Про можливість нічлігу ані слова.

Тоді почалося наше ходження по готелях за кімнатою. Мій носій, порадив мені говорити по готелях англійською мовою, бо тоді певніше дістану кімнату. Але вільних кімнат, куди ми не ходили, ніде не було.

— Пробуйте в Москві — сказав мені службовець в одному готелі, спрямовуючи мене до готелю “Москва”, чи не найбільшого у Београді.

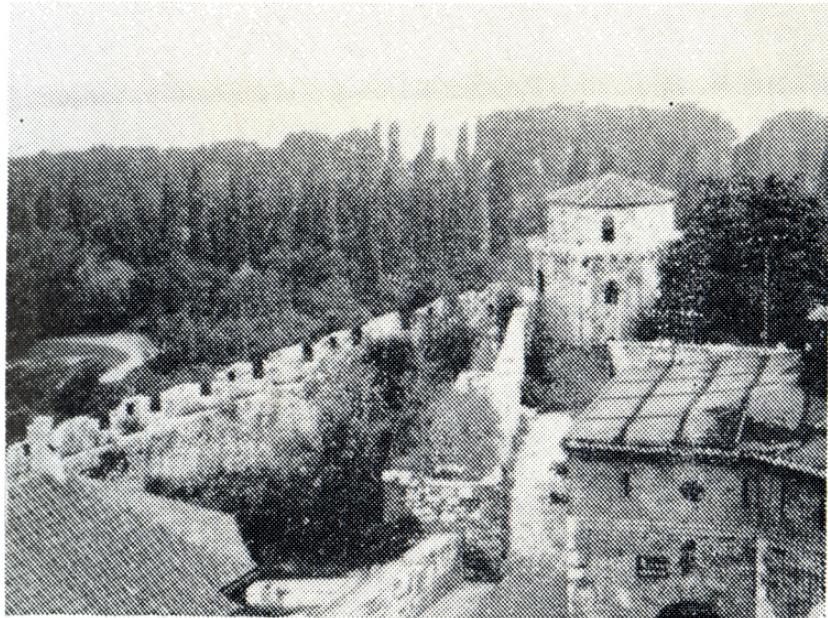
— Я не хочу в Москві, я хочу в Београді — сказав я. Всі у лаббі готелю мене зрозуміли і засміялися.

Може так зародилася між нами нитка симпатії, бо негайно урядовець готелю витягнув з шуфляди записник і подав мені з нього приватну адресу, де я зможу переночувати не гірше, як у готелі.

Београдські саркофаги

Дружина старшого віком інженера на пенсії старається “доробити” дещо до скупої пенсії свого чоловіка і за посередництвом готелю віднаймає одну кімнату свого помешкання туристам. Це передвоєнний апартаментовий дім недалеко від центру. Помешкання на третьому поверсі. Старша пані вітає мене як знайомого. Досить добре говорить по-англійському, але ми скоро переходимо на наші рідні мови і розуміємо одне одного зовсім добре. Пані вводить мене у досить велику кімнату з типовим устаткуванням передвоєнних часів і з лазничкою, в якій буває навіть часом тепла вода.

Входжу в атмосферу інтелігентної сербської родини, що пам'ятає ще давні часи і живе більше тими часами як сучасністю. Знаходимо багато подібностей у

Мури і наріжна вежа твердині Калемегдан в Београді.

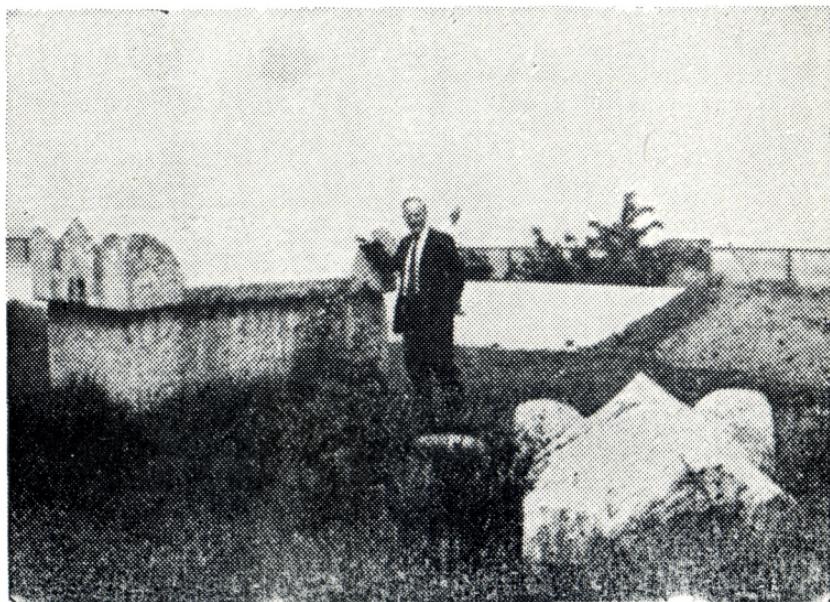
важких переживаннях наших обох країн в часі війни. Говоримо про сучасність. Почуваюся немов у родинному колі.

Вранці, після добре переспаної ночі, снідаю у їдаліні доброю кавою з булочками і варенням, дістаю ключ від входових дверей і найдокладніші іструкції, куди піти, що побачити. Маю час до полудня. Мій автобус у напрямі Керестура відходить о 2-ій по полудні.

Коли якесь місто має на своїй території такі стиковинні пам'ятки своєї історії і культури, як має їх Београд із своїм білокамінним городищем-тврдинею з староримських і візантійських часів, Калемегданом, і коли на тому, оберненому тепер у публічний парк, городиці мало не щокрок, мов гігантні підсвинки, вигулькують з високої трави саркофаги великих во-

йовників чи владарів того часу, то це місто і все, що в ньому бачите, мимохіть зв'язується у вашій пам'яті з цими могутніми кам'яними мурами та вежами, що їх звели людські руки і на яких проливалася людська кров, з цими старовинними саркофагами, про які грецьке повір'я говорило, що вони пожирають мертві людські тіла.

Ви оглядаєте в місті виставки модерних крамниць, але вас не цікавлять порівняно дешеві італійські шовики, зате ви купуєте невелику оригінальну, важку домоткану скатерть на стіл у живих оранжових кольорах. Ви оглядаєте у вітринах крамниць гітари і мандоліни, але цікавитеся і пильно приглядаєтесь різноманітним сопілкам, флюарам та іншим місцевим народнім інструментам. Ви купуєте собі різьблену сербську тарілку, що така подібна до наших гуцульських тарілок і моясний гравірований турецький млинок до кави, а до

Старовинні саркофаги на території твердині Калемегдан у Београді і автор репортажу.

нього такий же мосяжний кухоль “джезву” та шість мінъятурних порцелянових філіжаночок, на пам’ятку.

Вспід за “Фондом доброго серця”

Перед Різдвом і після Різдва 1968 року “Новий Шлях” за моєю ініціативою проводив збірку на “Фонд доброго серця”. Цей фонд призначався на будову української греко-католицької церкви в селі Інджії біля Нового Саду в Югославії. Спонукав мене до цієї акції факт, що у грудні 1967 року приїхав до Торонта молодий парох української парафії в Інджії о. Стефан Пітка і в неділю на проповіді в церкві св. Миколая звернувся до торонтських парафіян з проханням допомогти українцям у його парафії в Югославії збудувати свій власний храм Божий.

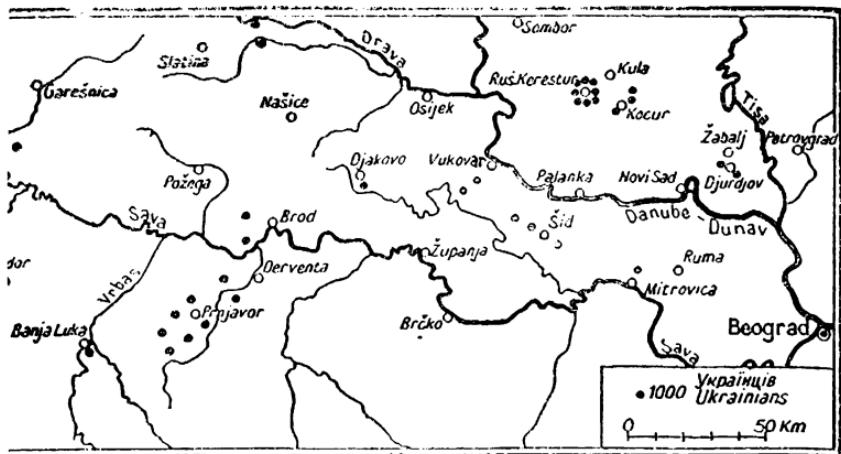
Парафіяни о. Стефана це українські поселенці з Галичини і Закарпаття, які при кінці 19-го і на початку 20-го сторіччя з причин перенаселення і економічної скрути на рідних землях поселилися на вільних землях у Боснії і Словенії. Боснія і Словенія належали тоді, так як і Галичина та Закарпаття, до Австроугорщини, отже це переселення відбувалося в межах тієї самої держави. Таким чином постали в Боснії та Словенії, складових країнах теперішньої Югославії, українські поселення в Баня Луці, Прняворі, Дервенті, Церковлянах, Камениці, Козарці, Лішні, Дев’ятинах, Липениці, Каніжі, Липовлях, Пішкоревцях, Раєвому Селі, Сибіні, Вінковцях і ін.*)

Друга світова війна та роки після неї трагічно по-

*) Докладніші дані про цю українську еміграцію та її долю, як і про інші українські поселення в теперішніх сателітних країнах читачі можуть знайти у книжці д-ра Михайла Марунчака “Українці в Румунії, Чехословаччині, Польщі і Югославії”. Загальна бібліотека. Вінніпег, 1969 р.

значилися на житті боснійських українців, які зуміли бути за цей час доробитися економічно і зорганізувати навіть свої окремі просвітні та економічні товариства. Може саме тому зазнали під час і після війни важких переслідувань з боку різних місцевих військових і не-військових формacій. У висліді цього велика частина з них, разом коло 8 тисяч душ, переселилася вже в роках після другої світової війни з Боснії в околиці Керестура і Нового Саду у Бачці, де вже були старші українські чи пак руські поселенці ще з 18-го сторіччя. Тікаючи від жорстоких переслідувань у Боснії, коло 150 українських родин переселилося також у село Інджія біля Нового Саду, де пізніше організатором парафії і парохом став їх земляк з Боснії, нащадок українців з Тернопільщини, о. Стефан Пітка.

Коли я плянував відвідати русинів-українців у Югославії, я, розуміється, однією з перших цілей для відвідин поклав собі Інджію і знайомого вже мені її пароха, о. Стефана. Це було тим легше, що дорога з Београду до Керестура веде через Інджію (42 км. від

Українські поселення в Югославії

Београду). Що легшого, як зійти в Індії з автобуса і поступити на приходство до знайомого отця духовного? Зовсім як у давні роки в Галичині.

Югославськими дорогами

Комунікація автобусами в Югославії, як теж у Чехословаччині та Польщі, а кажуть, що і в Україні, це нове для нас явище. Усі менші і більші міста та села отримані тепер у цих країнах густою автобусною мережею, чого до війни у такому розмірі не було. Автобуси ходять часто, завжди вщерть заповнені пасажирами, здебільшого робітниками і селянами. На автобусній станції у центрі Београду — як на ярмарку. У просторому будинку станції при віконцях з квитками — черги, на площі при зупинках різнонапрямних автобусів чекають гурми пасажирів. Мені допомагає дістати квиток і ввійти до автобуса мій вчорашній знайомий “міхонуша”, який пізнав мене вже здалеку.

Виїжджаємо у битком набитому автобусі у напрямку Індії, Нового Саду і Руського Крестура. Гарячий південний літній день. Спека. Єдине прохолоджування — відсунені малі віконця-шпаринки вгорі над вікнами. Віє з них гарячий продув, що, здається, ще збільшує духоту. Маю сидяче місце, але всі проходи в автобусі заповнені стоячими пасажирами, що навалюються одні на одних. Надо мною нависло ціле гроно жіночих грудей різного калібру. Більше не бачу нічого, хіба відверну голову до вікна. А кортить все таки поглянути на людей.

У вікні досить повільно просуваються спершу міські будинки Београду, потім підміські новобудови. В одному місці бачу велику громаду робітників, що звичайними лопатами вирівнюють землю під якусь кон-

структурою. Дивує мене брак модерного будівельного устаткування. Одночасно констатую, що робітники це самі молоді хлопці. Довідується, що це студентський добровільний вакаційний табір праці в допомогу державі. Стара комуністична практика. Але впадало в очі: які робітники — така їх праця.

Потім почали мигати попри вікна автобуса звичайні краєвиди хліборобської країни з загонами збіжжя, кукурудзою, коноплями, картоплею, тютюном, цукровими буряками. Тепер за комуністичної влади, як інформує Українська Радянська Енциклопедія, близько половина селянських родин у Югославії належить до хліборобських кооператив (“польoprивредних задруг”). Обробляють землю спільно. Крім цього майже 15 відсотків обробної землі належить до державних господарств т. зв. індустрійно-сільськогосподарських комбінатів. Решта це приватні господарства.

Крім даних з УРЕНциклопедії наведу тут ще для ілюстрації кілька даних про “общтину” (район) Жабель, який, як пише тижневик “Руське Слово”, що виходить у Новому Саді, є типічною селянською “општиною”. Ця “општина” простягається на 403 квадратових кілометрах і обіймає чотири місцевості: Жабель, Дюрдьов, Чуруг і Господінци з 26,400 жителями. Більшість населення творять серби, а 10 відсотків становлять руснаки-українці. Найбільше руснаків є в Дюрдові, найменше в Господінцях.

Половина населення Жабельської “општини” живе з хліборобства. На всіх 7,358 господарств 3,700 черпає свої приходи з управи ріллі. Коло 70 відсотків з них, отже понад дві третини, це індивідуальні хліборобські продуценти, які обробляють 78 проц. управної поверхні. Середня величина кожного приватного господарства — 3 гектари землі. Цих кілька даних дає нам приблизну картину матеріального положення селян у Бачці.

Шляхи в Югославії асфальтові, але вузькі і вибоїсті. Нагадують колишні галицькі гостинці, якими можна було їздити від фоси до фоси, бо ніяких ліній, що відмежовували б напрямок їзди немає. По цих вузьких дорогах, всуміш з особовими і вантажними автами та автобусами, ходять пішоходи, їздять драбинясті вози, плентаються корови і вганяють мотоцикли. Звертає увагу цікавий звичай чи припис: кожний водій авта, вантажника чи мотоцикла обов'язково дає голосний сигнал трубкою за кожним разом, коли має минати або переганяти інше авто, мотоцикл, віз, а навіть пішохода. Йдучи автом чи автобусом, цілий час тільки слухаєте цього пронизливого пугутькання автових трубок.

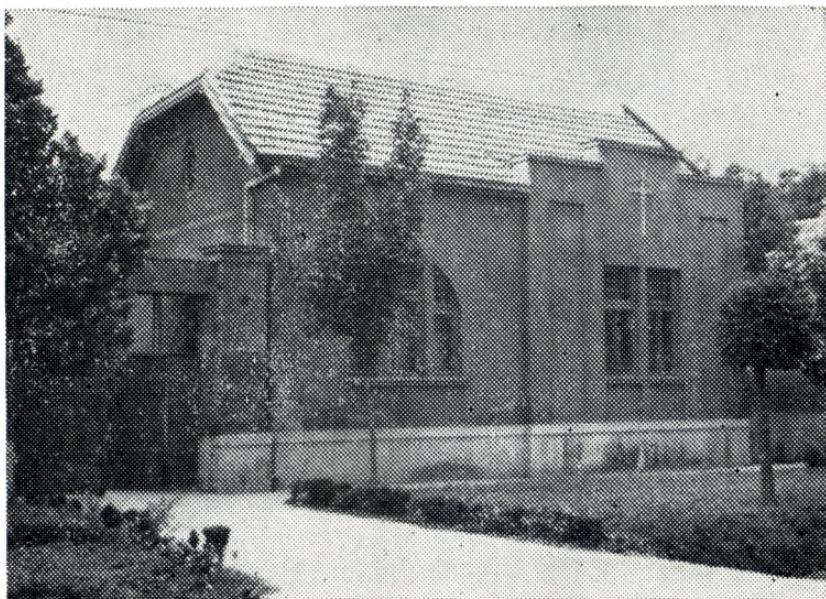
Покищо, моторовий рух на дорогах у Югославії, в порівнянні з Америкою, не надто великий. Люди не мають грошей на авта. Давніше Югославію заливали уживані авта з сусідніх країн. При імпорті уживаних авт не було тоді ніякого мита. Тепер цей привілей скасували і недосяжною мрією для пересічного югослав'янського громадянина є нова чеська "Шкода", за яку так як і за імпортоване старе авто, треба заплатити крім ціни ще й мито у висоті 100 відсотків від його вартості.

По селах і містечках попри дорогу, поза фосами, зеленіють зарослі травою і хоптою, некошені бульварики з шпалерами тінистих дерев. За цими характерними бульвариками вузькі втоптані або бетонові хіднички для пішоходів. Неменше характерний і архітектурний, т. зв. панонський стиль цих сіл і містечок. Перші будинки по обох боках дороги звернені до вулиці не фасадами чи ганками, а бічними жовто-тинкованими стінами та високими брамами, що заслоняють від вулиці вид на подвір'я. Щойно відчинивши браму, ви бачите мале, звичайно чисте подвір'ячко з квітником, а далі за хатою город і сад.

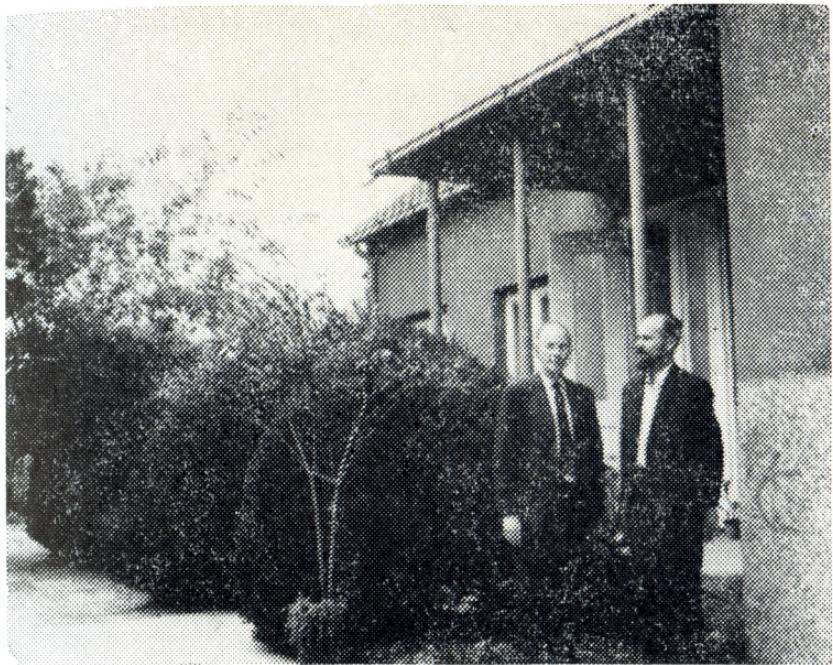
Минаємо кілька таких сіл. Врешті водій автобуса і мої сусідки, що були явно заінтересовані моєю валізочкою з намальованим літаком і рекламним написом "Люфтганза", дають мені знати, що набираємося до Індії.

Хвилююча зустріч

У кожній шануючій себе місцевості в Югославії головна вулиця називається тепер вулицею Маршала Тіта і тому мені не прийшлося за нею довго розпитувати в Індії. Просто, це була та сама дорога, якою ми приїхали. Треба ще лиш було піти пішки трохи далі від зупинки. Розглядаючися, йду яких п'ять хвилин і шукаю за числом 82. Здалеку бачу високий муріваний будинок, якого одна частина має на фасаді хрест над

Парафіяльний дім в Індії з тимчасовою каплицею

**О. Стефан Пітка і автор цього репортажу на подвір'ї
парафіяльного дому в Індії**

вікном, так що робить враження фронтону церкви.

— О, це той дім, при ремонті якого о. Стефан упав був з даху на риштування і нарушив собі хребет — думаю собі. Довго потім лежав у шпиталі, а до Торонта приїхав у гіпсовому панцирі довкола тулуба. Не вагаючись, відчиняю фіртку при брамі. На середині залиного сонцем подвір'я, на тлі зелених стрижених кущів і городу якраз стоїть, немов чекаючи на мене, о. Стефан.

Отець Стефан у світському одязі, з чорною борідкою і вусами, пізнав мене відразу, хоч не сподівався моого приїзду. Ми хвилину стояли, мов вкопані. Потім, без слова, підійшли один до одного і обнялися міцними, сердечними, братерськими обіймами. Ця хвилина

зустрічі з першим українцем на цій легендарній бачванській землі була сповнена глибокої символіки і емоції.

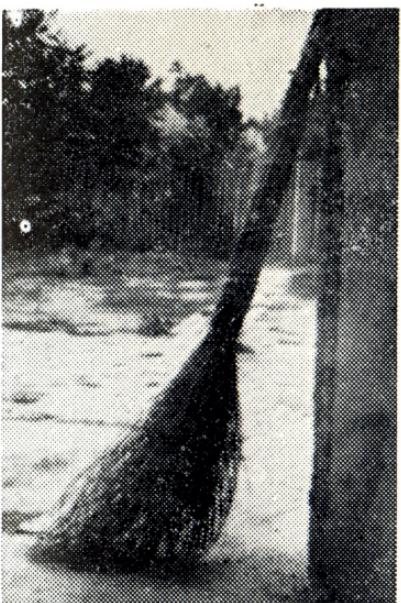
Війнуло на мене знайомим гостинним духом українського приходства. Хоч о. Стефан нежонатий, але зараз десь взявся обід з куркою у сметані і чарка сливиці. Домашнім господарством у о. Стефана займаються дві сестри служебниці, що живуть в окремому крилі приходського будинку. Одна з них знаменита куховарка. Так як о. Стефан, ця сестра уродженка Боснії, а говорить по українськи так, якби вчора приїхала з Галичини. Друга сестра хвора, саме тепер у шпиталі.

Справжній господарський віник

Щоб не марнувати часу, ми з о. Стефаном уложили плян ще сьогодні поїхати до Руського Керестура, “столиці” бачванських русинів. Хоч до Керестура з Інджії яких 100 кілометрів, але о. Стефан пішов негайно до одного свого парохіяніна попросити, щоб цей повіз нас туди своїм автом. Я тим часом зробив на приходстві кілька ідилічних знятків з малого загороженого подвір’ячка, по якому гордо проходжав і бундючився серед своїх курок хвостатий красень-півень і де нишпорили дзьобами по землі дві качки з качатами. Я зробив фотографію з приходського дому, з фронту і від подвір’я, коли побачив у куті коло дровітні наш звичайний, господарський віник, а радше березову мітлу. Насправді це була мітла, але для мене це був віник, бо це був з постави і характеру — він а не вона. Він — віник — статочно стояв, опершись об стіну дровітні і гордо поглядав на чисто виметене попівське подвір’я. Я зробив йому знімок з профілю.

Як саркофаги і мури для Београду так тут цей

справжній український “господарський” віник залишився для мене своєрідним символом. Так часто при коротких зустрічах один якийсь дрібний епізод чи дрібна

“Господарський” віник — символ порядку

неважлива деталь залишається символічним образом баченого чи пережитого. Чому саме цей віник, ця мітла? А тому, що українці Індії за короткий час свого поселення у цьому містечку стали зразком порядку, господарності і солідарності для інших місцевих громадян. Прийшовши сюди з порожніми руками, вони тепер матеріально і культурно стоять на власних ногах. Майже всі мають власні доми і присадибні господарства, закуплені за власні гроші,

працюють як робінки або хлібороби, своєю зарадністю і працьовитістю дивують місцевих людей. Тому віник — символ порядку в Індії.

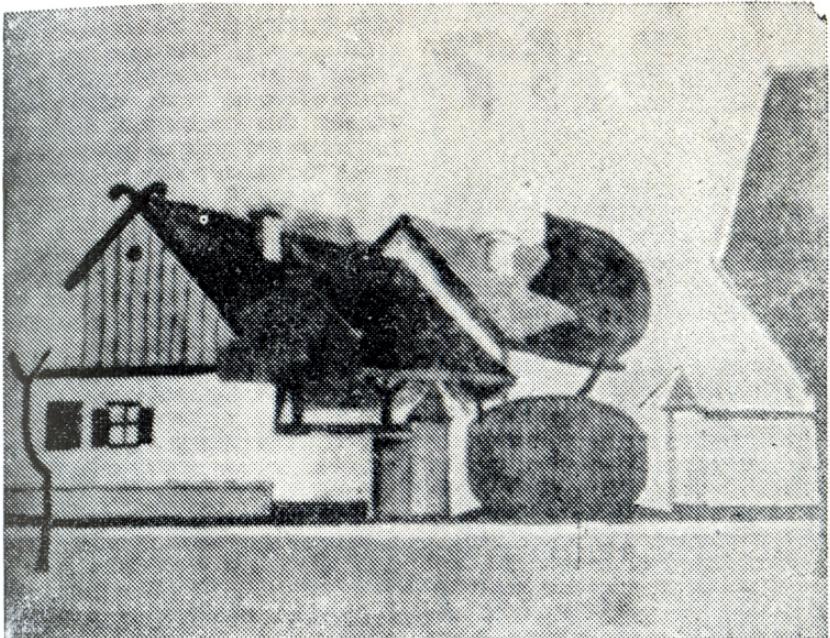
Поки приїхало авто, о. Стефан показав мені всередині гарно обладнану каплицю, що тимчасово примістилася в залі, призначений на майбутнє для культурної самодіяльності парафіян. Гроші зібрани на будову нової окремої церкви, а в тому і зібрані “Новим Шляхом” 656.70 дол., лежать покищо у банку. Тимчасова затримка — за браком відповідної площині під будову. При цій нагоді о. Стефан попросив мене передати від нього і від усіх парафіян Індії канадським та американським жертвводавцям щире спасибі за допомогу.

Будова церкви, що змогла б помістити яких 300 осіб, казав о. Стефан, коштуватиме близько 18 тисяч долярів.

Скок до руського Керестура

Я ще не оглянувся на приходстві о. Стефана в Інджії, як на містку перед брамою затрубів малий італійський Фіят. Молодий парафіянин о. Стефана, студент університету Миколка Небесний, син переселенця з Боснії, з охотою послужив нам своїм автом і повіз нас до Керестура, дарма що на другий день мав іспит на Београдському університеті. До сьогодні не знаю, чи здав він цей іспит чи ні. Я певний, що так. Був це інтелігентний, бистрий і дотепний молодий чоловік, свідомий українець, активний в житті бачванської молоді, що почуває себе українською. Саме незабаром мав відбутися п'ятий вже з черги щорічний з'їзд цієї молоді, і він теж вибирався туди. Говорив свободно українською мовою так як майже всі ці представники бачванської місцевої інтелігенції та духовенства, що я їх стрінув за цей короткий час у Югославії.

До Керестура ми мали з Інджії яких 100 кілометрів югославських доріг. Про ці дороги я вже згадував. Подорозі майнули через Новий Сад, культурний, а зокрема видавничий центр бачванських українців. Тут друкується тепер тижневик “Руське Слово” місцевим бачванським діялектом і додаток “Літературне слово” частково літературною українською мовою, літературний квартальний журнал “Шветлосць”, дитячий журнал “Піонерська Заградка”, календарі-альманахи і досить поважна кількість книжкових видань, зокрема підручників. Звідси теж передаються русько-українські радіопрограми двічі на день по 15 хвилин. Ми обіцяли собі заскочити до Нового Саду ще завтра, бо сьогодні уря-

"Пейзаж зос Керестура" — малюнок української бачванської малярки Гелени Сивч

дування по редакціях вже було закінчене. На жаль, через приспішення на один день моого виїзду на фестиваль до Свидника, цей плян тільки частково здійснився.

У Руський Керестур приїхали ми вже під вечір. Керестурська церква і поверховий парафіяльний будинок, говорять про релігійність і добробут бачванських русинів-українців. В 1951 році керестурці святкували 200-ліття свого поселення в цій місцевості і для відзначення цієї дати поставили в Керестурі пам'ятник. Керестурці, як і всі бачванські русини-українці, переселилися сюди з Пряшівщини, тобто з цієї частини українського Закарпаття, яка тепер належить до Словачької Соціалістичної Республіки. Тому до Пряшівщини бачванці і досі мають свій окремий сантимент.

Бачванський український маляр Юліян Колесар-

Русин, який тепер живе в Нью Йорку, так пише про поселення русинів-українців у Югославії у своїй статті п. н. “До історії культури югослов'янських русинів-українців” (гл. “Новий Шлях ч. 43, 1969”):

“Відносно це ще не так давно, як карпатські русини почали переселюватись із біжчих і дальших підкарпатських поселень і пустарів, лісів і пасовищ на рівнину. Вимучені бідою, худі, пелехаті, зодягнуті у грубі холошні, покидали свої підгірські селища та з клунком у руках громадськи-організованим способом або й самотужки прямували на рівнину, де ще могли дістати землю на обрібок, де ще могли й мати свою хатину . . . на рівнину — до Бачки і Банату.

Спускались трудними гірськими переходами найбільші гірські мешканці — Югаші, Барнове, Кишове, Оросове й інші. З цілої довжини приграничної смуги від румунської, мадярської, словацької і польської границь.

В середині XVIII століття влада Австро-Угорщини почала офіційне, систематично проведене заселювання порожніх просторів Бачки і Банату. З тих часів 1747 р. датуються перші більші громади українського народу, переселені з гір на рівнину Бачки.

З роками, що йшли, пішов розголос про краще життя в новій країні. Оце переселення вбогих “русинів” не переривалось аж до закінчення 2-ої світової війни у 1945 р. Час-від-часу, подекуди частіше, а там знов рідше, організовано, або з власної ініціативи й на власний риск мешканці гір відважувались на далеку дорогу до Бачки, Банату, Сріму, Босні або Славонії. В тих околицях колишньої Австро-Угорщини, а пізніше Югославії було досить доброї і вільної землі, але дикої та й заливаної частими повенями. Доволі нездорове підсоння косило кожне покоління страшними епідеміями.

Група учасників художньої самодіяльності
міста Новий Сад

Переселенці приходили, а коли не могли довше витримати нездорового підсоння, та інших важких життєвих умов на тій рівнині, повертались назад у свою гірську країну, на Пряшівщину, на Мармарошину та в інші околиці до своїх давніх закутків і дебрів. А другі, що не зазнали ще такої поневірки, приходили знов на їх місце.

Перші і найдавніші українські поселення в Бачці — це Руський Керестур і Коцур. У Руському Керестурі живуть від початку його заснування до сьогодні самі русини. У Коцурі вони живуть упереміш із іншими народами: до 2-ої світової війни там було досить мадярів і сербів, а по війні залишились самі серби. У пізніше заселюваних селах і містах русини жили всуміш і дотепер живуть із Сербами. Окрім Руського Керестура і Коцура у Бачці ще є багато міст, в яких живуть русини. Головніші це Вербас, Кула, Нове Орахово, Господінци, Жабель, Дюрдьов, Нови Сад і ін.

Коли народу прибувало в тих перших руських поселеннях, то з'явилась потреба і конечність рухатись даліше. Люди розселявались по Бачці а потім з часом переходили через Дунай до Сріму і Славонії і там будували собі господарства. Так що тепер у тих країнах також багато місцевостей, в яких живуть русини усуміш із сербами, а саме — Беркасово, Липовляни, Нова Субоцька, Долні Андревци, Шид, Сриски, Петровци (самі Русини), Бискич дол., Вуковар, Горні Андревци, Сибиня, Слободинци, Андряшевци, Раєво Село, Сремска Митровица, Бачинци, Винковци, Миклошевци, Каніжа, Заврше, Шумече, Магич-Мала, ітд.

Переселювання русинів на тій землі не проходило обов'язково через Руський Керестур і Коцур, але часто траплялось незалежно від тих перших руських поселених пунктів. Так існують відомості, що й до поодиноких

сіл, а саме — Беркасово, Бикич Дол., Сремска Митровица, Липовляни, Нова Суцка, Антуновци прибували гурти русинів у 1860-их рр. та від 1900-1936 рр. просто з гірських околиць Лемківщини до Сриму і Славонії, не заходячи до Бачки.

Треба згадати також про другу хвилю поселення, що розпочалось вкінці XIX ст. Зі східної Галичини прибули переселенці до Боснії і поселились насамперед у Прняворі, потім у Дев'ятині, Хорвачанах, Дуброві, Камениці. Пізніше замешкали у місцевостях Баня Лука, Козарци, Дервента, Лишна, Сримска Митровица, Нови Сад, Кула, Вербас, Загреб ітд. Вони звуть себе українцями і користуються такою мовою, якою розмовляє сільське населення в Галичині. Більшість їх перебуває в Босні, але багато вже переселилося до Бачки, Сриму і Славонії. Отже можна сказати, що обидві групи поселення вже живуть усуміш. Тим більше, що вони належать до однієї Церкви, а діти їх ходять до тієї самої школи.

Отже тепер у Босні, Бачці, Сримі і Славонії трапляються села і міста, в яких усуміш із другими народами живуть і “українці”, а це є: Прнявор, Баня Лука, Козарци, Дервента, Дев'ятине, Хорвачани, Лишна, Сримска Митровица, Нови Сад, Кула, Вербас, Загреб ітд.

Про національну назву русинів-українців у Югославії пише той сам Юліян Колесар так:

“Югослов’янські русини все звали себе “руsnaci”. Другі народи, серби, з якими найчастіше зустрічаємося, звуть нас русинами.

Ніколи ми не вживали про себе іншої назви, ані другі народи нас інакше не називали. Хоч ми все були свідомі, що ми з кореня українського народу, то вважали цю назву єдиною і правильною аж до 1966 р., коли почали офіційно дописувати до наймення “руsinи” та-

кож “українці”. Наша віра греко-католицька, наша мова руська, наше вбрання руське, звичаї руські, села руські, обійстя руські, наші жінки самі себе завжди називали рускинями, діти наші руські, школи руські, а ми, мужчины, кажемо про себе, що ми “руснаци” і так воно триває для відрізнення від югослов'янських українців у Босні, що самі звуть себе українцями і їх мова — українська, жінки українки, села, хати і вбрання українські.

В 1966 р. у Новім Саді, інтелектуальному центрі югослов'янських русинів-українців, інтелігенція, тобто редакції “Руське Слово” і журнал “Шветлосць” винесли постанову, щоб у майбутньому (через специфічні умовини югослов'янських русинів) впровадити ѹ офіційно вживати народної назви “русини-українці” замість дотеперішнього “русини”. Так, що від цього року у виданнях у русько-бачванській мові вживається всюди, де потрібно, назви “русини-українці”.

Русини радо прийняли таку продовжену назву свого наймення, бо хоч того не вживалося офіційно до 1966 р., проте наш світ все мав на серці власну думку і почування свого походження з української землі”.

Мова бачванських русинів-українців зближена до лемківсько-пряшівського діяlectу з власними архаїчними відмінами та мадярським і сербськими впливами. Цей діяlect це, мабуть, найбільше з усіх українських говорів віддалена діялектична відміна української мови. Зразок бачванського говору знайдуть читачі у віршах сучасної бачванської поетки Агнети Бучко “Пишце ми, мамо” та Юліяна Колесаря, що їх друкуємо далі. До речі, треба згадати, що деякі бачванські інтелігенти вважають мову бачванських русинів окремою мовою і не бажають собі переходити на літературну українську мову. До них має належати навіть дехто з редакторів русько-української преси в Новому Саді.

Кількість усіх русинів-українців у Югославії подають на 40-50 тисяч, з того понад 30 тисяч в околицях комітату Бачки та Срему. Русини-українці належать у Югославії до дев'яти югослов'янських народів, які мають у цій державі статус національних меншостей і забезпечені в конституції права культурного розвитку.

В Керестурській парафії

Синкела Крижевацької епархії і пароха Керестура, о. Михайла Макая, ми застали дома, і він, після короткої розмови, негайно заходився показати мені те, що могло зацікавити мене у його парафії. Ми пішли найперше до церкви. Побудована в 1784 році за єпископа Василя Божичковича і пароха Петра Топчанія, вона має коло 1,000 самих тільки сидячих місць, а загально може помістити до 3,000 осіб. Всіх парафіян у Керестурі, як сказав мені о. Макай, понад 7,000, так що в неділі і свята правиться в церкві 3-4 літургії. Ціла історія церкви, записана на таблицях у притворі, говорить про те, що ця церква була посвячена в 1797 р., пошиrena в 1906 р., мальована в роках 1794, 1894, 1936 і 1961 а поправлювана в роках 1818, 1836, 1927 1949. У церкві похований Крижевецький єпископ Дионісій Ньяраді в 1946 році.

Іконостас церкви в бароковому стилі, багатий різьбами та іконами. Стінну поліхромію виконав, як нас поінформовано, в часі між двома війнами один з галицьких церковних майстрів, чи не з доручення Митрополита Шептицького. Церква зберігає, як пам'ятку, найстарше в Крижевецькій Епархії Євангеліє, подароване їй австрійським урядом в 1759 році як першій греко-католицькій парафії в Бачці.

У святилищі саме велися роботи коло нового обладнання престола і мене здивувало, що на престолі має

**Українська (руська) греко-католицька церква в Керестурі.
З лівого боку парафіяльний будинок.**

бути приміщений дуже низький кивот для Найсвятіших Тайн, а сам престіл має бути приспособлений, за теперішнім латинським обрядом, для відправ лицем священика до мирян. Коли я звернув увагу на те, що такий вигляд відправи не є згідний із нашим східнім, візантійським обрядом, мені пояснили, що це робиться

на виразне бажання єпископа Крижевецької епархії Йоакима Сегедія. Така інформація відразу помітно зменшила мої симпатії до цього нашого єпарха, хоч він особисто має бути дуже милою і доброю людиною. Видно було і по інших познаках, що латинізаційні тенденції не чужі, а можна сказати, навіть дуже живі в Крижевецькій епархії. Я мав пізніше нагоду на цю тему собі зажартувати.

Потрібний історично-етнографічний музей

Як в інших комуністичних країнах так і в Югославії, уряд, а власне, партія плянує і фінансує все культурне життя в країні. Поза державними або державовою спонзорованими установами ніяких інших культурно-освітніх організацій на власних статутах не може бути. Тільки релігійні деномінації у комуністичній Югославії, як мене інформовано особами з священичих кол, хоч не отримують ніяких дотацій від держави, то все таки мають досить широкі можливості організувати своє внутрішнє життя, а форми цієї організації у русинів-українців з природи речі приирають національний характер.

Від самих початків українського поселення у Югославії греко-католицька Церква, звана там також уніатською, грава і грає ще й тепер ролю не тільки релігійного але також і національного об'єднуючого чинника серед перших русинів-українців. Священики давали початок організації просвітних товариств, першого видавництва, друкарні тощо. Тепер ця роль у їхній діяльності відпала, хоч і не зовсім. Активні свідомі священики знаходять собі дорогу і до офіційно-публічного сектора культурного життя в ролі диригентів місцевих ансамблів, як етнографи, як керівники русь-

кого відділу радіовисильні і т. п. Незвичайно важливу ролю відіграють наші священики у Югославії у ділянці збирання і просліджування місцевих історичних, фольклорних матеріалів. Одним із таких діячів є парох Нового Саду о. Роман Мизь, родом з Галичини, етнограф та збирач фольклорних матеріалів, та Онуфрій Тимко, парох у Старому Вербасі, музиколог і композитор.

Зладження і видання можливо найповнішої і найвірнішої історії українських поселень в Югославії та утривалення їх культурної і побутової ідентичності в окремих виданнях і в окремому музеї, чи навіть місцевих музеях, це велике завдання української інтелігенції у Югославії, а українська американська і канадська еміграція повинна їм у виконанні цього завдання фінансово допомогти. В цьому напрямку українські діячі Югославії напевно знайдуть підтримку також і Сербської Академії Наук, якої Етнографічний Інститут цими справами об'єктивно зацікавлений. Які можливості в цьому напрямку мають греко-католицькі парафії, я міг сконстатувати саме в Керестурі, де просторе приміщення парафіяльного дому при ідейній зацікавленості місцевого духовництва дозволило зібрати велику і цікаву бібліотеку і завдяки молодому священикові-ентузіастові покласти перші початки організації історично-етнографічного музею.

Чудотворна полинівка

Ми сиділи в парафіяльній канцелярії, як о. Макай вийшов і через хвилину вніс на таці дві пляшини. Одну із югославською сливовоицею, спеціальністю країни, без якої в статочному домі в Югославії ніяка зустріч не обійтеться, а другу без фіrmової наліпки, з зеленкавим

течівом, що мало в собі льодоватий блиск місячного світла.

— Попробуйте цієї чудотворної полинівки — сказав до мене о. парох. — Тільки відважно. Не бійтесь!

Я знітився і несміливо простягнув руку по келишок із сливовицею. Але мені не вдалося перехитрити господаря.

Це чудотворний напиток! — почав заохочувати мене о. парох. — Від нього не відмовляється ніколи навіть наш єпископ Сегедій, коли сюди приїздить!

Хтось з присутніх додав: — Це ж не є ніяка тайна, що наш єпископ п'є кожного дня вранці один келишок полинівки як медицину і що ця полинівка привернула йому здоров'я і силу після хронічної недуги шлунка в його молодості.

Зопалу, мені вдалося проковтнути половину келишка. Мені засвітилися свічки в очах, мені викрутило язика, сціпило зуби, стиснуло горлянку і запекло пекельним вогнем у шлунку. Відкректавши своїх п'ять хвилин, відзіпавши і відхукавши, я хриплим голосом врешті прогугнявив:

— Тепер, отче, я вже знаю, чому ваш єпископ щодня натще серця п'є келишок цієї полинівки!

— Ми раді почути — сказав мій сусід, а я захрипів йому до вуха:

— Знаєте чому? Бо єпископ мусить звикнути до пекельного вогню. Це може йому придатися на другому світі за те, що він латиніцтві наш обряд...

Запанувала хвилина незручної мовчанки...

Вирятував ситуацію молодий сотрудник о. Іваняк, який користуючи з мовчанки, повідомив усіх, що в четвер, тобто після завтра, о 2-ій годині вранці від'їжджають з Керестура три автобуси на фестиваль до Свидника. У двох автобусах їдуть члени хорового і танцюваль-

ного ансамблю “Дому Культури” з Керестура і хору Культурно-Просвітного Дому “Максим Горкий” з Нового Саду, які будуть виступати на фестивалі а в третьому йдуть керестурці, що хочуть побувати на фестивалі як гості. В тій хвилині, чи не теж за чудотворним впливом полинівки, осінила мене знаменита думка: чому б і мені, замість летіти літаком з Београду до Праги, а з Праги гнатися через Кошиці та Пряшів, не прилучитися до ансамблю і не поїхати разом з ними автобусом до Свидника? Отець Іваняк пообіцяв мені завтра полагодити справу.

Просто не тямлю, як ми добилися цих 100 кілометрів з Керестура назад до Інджії. Була ніч. Мене ломив сон з утоми і трохи з “чудотворної полинівки”. Я був глибоко вдячний нашому студентові, що товкся з нами цими дорогами своїм автомобілем добре поза північ, а завтра мав здавати іспит на університеті. Але перед нами обома з отцем Стефаном також стояла рано-вранці далека дорога. Ми мусили скочити до Београду, щоб забрати мій чемодан, що його я залишив там на моїй кватирі, а при цій нагоді о. Стефан запропонував мені “скочити” ще дальнє 100 чи 150 кілометрів до місцевості Тополя і оглянути там славний своїми мозаїками собор-мавзолей, в якому поховано 18 членів сербського королівського роду Караджорджевичів. Після того на вечір ми повинні були б добрatisя назад до Керестура, бо вже о другій вночі виrushали з Керестура автобуси до Свидника.

Подивляю о. Стефана, як він змайстрував все це за один день та ще й поступив зо мною подорозі до Нового Саду, до о. Романа Мизя. І все це знову позиченим автомобілем! Показується, що у Бачці всі далекі дороги стають ближчими і вигіднішими завдяки телефонів і доброму українському серцеві. В парафіяльному домі о. Стефана є телефон, а молода і симпатична бач-

ванська українка, вдова по агрономові Йосифові Бурці, має добре серце і порядне авто. Чого, зрештою, не робиться для гостя з Канади! Після короткого телефону до пані Бурки спокійно лягаємо спати на тих кілька годин, що нам залишилися до ранку. Завтра вранці о 6-ій годині, після снідання, виїжджаємо автобусом до Нового Саду, до пані Бурки, а від неї її новим червоним автом, здається "Шкодою", їдемо до Београду і Тополі. Авто цим разом вестиме сам о. Стефан.

Чивапчичі і церква-мавзолей

Пані Бурку застаємо в городі біля квітів. Вона любується в квітах а особливо в кактусах, яких тут цілі грядки. Її донечка, мабуть, вже в школі. На хвилину заходимо до хати. Гарний міський партеровий домик. Чисто і естетично. В сальонику картини, фотографії. Відмовляємося від кави, але чарка вина не зашкодить. Пані Бурка також із переселенців з Боснії. По-українському говорить, якби вчора приїхала з Тернополя. Її чоловік був спеціалістом плекання винограду і мав світові нагороди за свої винаходи та уліпшення в ділянці виробу вин. Помер кілька років тому.

Про все це довідуюся від о. Стефана вже в дорозі, бо не маємо часу на довшу розмову з нашою милою господинею. Їдемо. Час минає. З довгої дороги через Београд до Тополі затямлюються постаті сільських жінок, що пасуть попри фосу на мотузі корову або на оболонні пасуть вівці. Деякі прядуть при тому вовну на кужелі. За якимсь містечком при дорозі два серби розкладають вогонь. На ріжні настромлений підсвинок. Будуть пекти підсвинка і продавати по кускові "печеницу". Шкода, що не маємо часу, щоб на неї почекати. Зате затримуємося в іншому місці, де кілька жінок

продають при дорозі черешні, які завивають у газету. Потім заходимо до придорожнього ресторану і їмо "шашлик" і "чивапчічі", смажені на ріжні кусники баранячого і свинячого м'яса. В'їздимо у горбкувату, лісисту околицю, звану "Шумадія" (шума — по-сербському — ліс.). Про прекрасну Шумадію сербський народ склав багато пісень, як у нас про Верховину. Це туристична околиця.

— Ця дорога на право — інформує мене в одному місці о. Степан — іде до містечка Крагуєвця. Чули за Крагуєвац? Там до недавна стояли, а може ще й тепер стоять, при в'їзді до міста таблиці з написом: "За життя німця тут не ручаємось". Німці під час війни розстріляли в Крагуєвці кількасот шкільних дітей разом з учителями, реванжується за якийсь саботаж.

Нарешті коло півдня в'їздимо в містечко Тополю, за яким на високій гірці, що звуться Опленац, серед лісу, видніє біла мармурова церква-мавзолей.

Я сподівався, що церква-мавзолей в Тополі, це якась старовинна пам'ятка візантійської архітектури з перших часів християнства у Сербії. Зовсім ні! Церкву св. Юрія з п'яти банями, що височить над цілою околицею Тополі, побудував передостанній король Сербії Петро 1-ий перед першою світовою війною, в 1910-1912 роках, а внутрішнє декорування церкви тривало аж до 1930 року. Церква споруджена у візантійському стилі із середньовічними впливами т. зв. Моравської школи. Зовнішні стіни величавого храму обложені за середньовічними зразками сніжно-білим мармуром з блідими сіро-жовтаво-зеленкуватими прожилками. Мармурові порталі багато різьблени. Сербський король Петро I-ий, унук найбільшого героя Сербії Юрія Петровича Караджорджіє, побудував цю церкву як мавзолей роду Караджорджевичів, визволителів Сербії з-під турецької окупації в початках 19-го сторіччя. Ка-

**Церква-мавзолей у Тополі. По правому боці о. Стефан
і автор репортажу.**

раджорджевичі після визволення стали правителями Сербії.

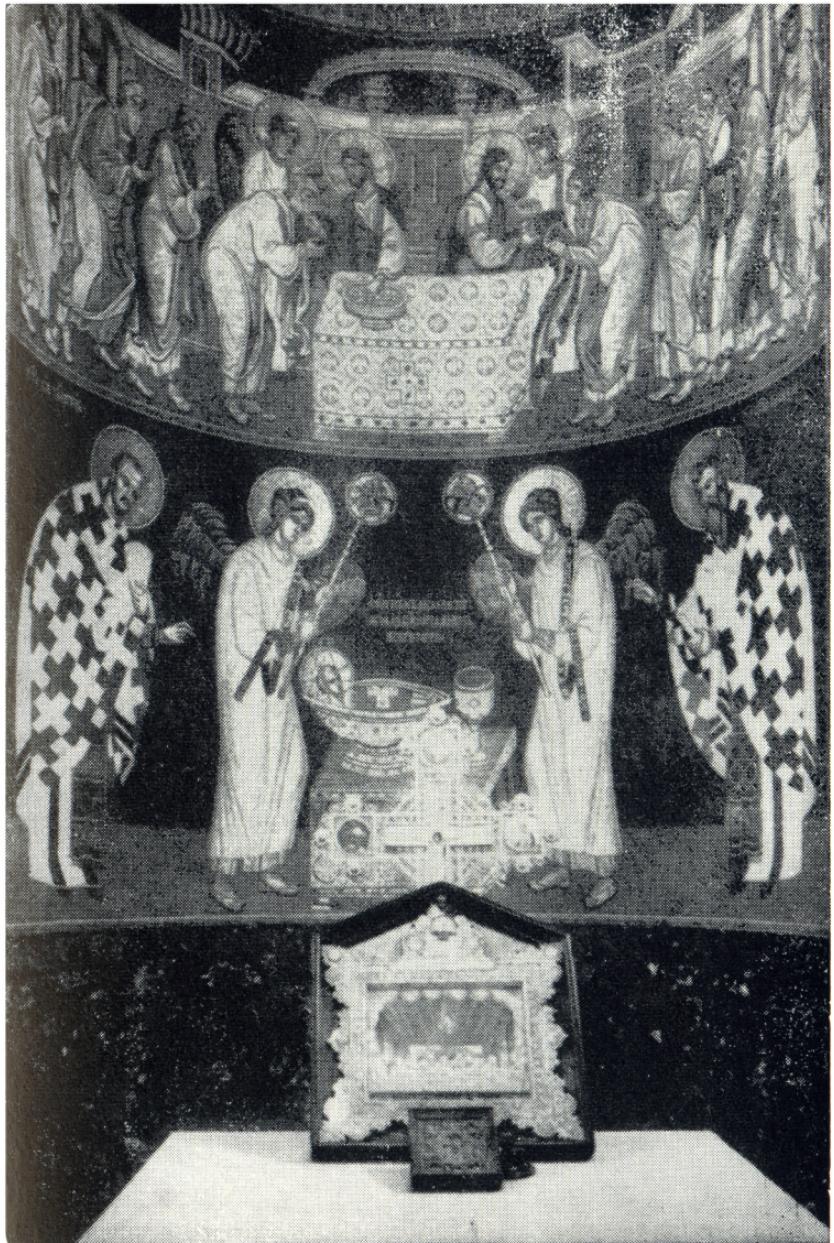
Для закордонного туриста церква-мавзолей у Тополі цікава особливо як один з найкращих і найбагатіших у світі архітекторів церковної мозаїкової іконографії у візантійському стилі. Зокрема, церква-мавзо-

лей у Тополі рахується другою у світі церквою щодо величини поверхні, покритої мозаїкою. Перша — це російська православна церква, збудована царем Миколою II у Токіо в Японії, а третя, після Тополі, це церква св. Марка у Венеції.

Коли ввійдете у церкву-мавзолей у Тополі то вона видається вам якимсь неймовірним чудом людської працьовитості, прецизності і мистецького генія. Не тільки всі стіни церкви до найдальших, ніkomu невидних заглибин і закутків в цілості покриті мозаїковими сценами з біблійного і євангельського життя, постаттями велетенських розмірів і живими, барвистими декоративними узорами, але і всі віконні рами, обрамування, одвірки і гzymси вкриті мозаїковими орнаментами. Те саме у крипті з гробницями під церквою.

Високі, аскетичні постаті святців з довгообразими обличчями, з великими очима, малими вузькими устами і довгими простими носами застигли на стінах у моменті руху чи контемпляції стрімким, хвилястим рисунком ліній і мереживом кольорів. Об ваші вуха оббивається голос провідника, який пояснює групі туристів, що чоло мозаїкового Христа-Пантократора у головній 27-метровій бані високе від перенісся до вершка голови на 2 і пів метра, а ніс довгий на півтора метра. Що постать Божої Матері висока на 9 метрів. Що мозаїкові камінці, з яких складені композиції і орнаменти були виконані з особливого роду скла в Німеччині і мають безліч відтінків кольорів. Що робота майстрів мазаїки тривали повних 9 років.

Раптом один дивний предмет, що завис у центрі церкви, докладно посередині між банею і мармуровою взористою підлогою, переносить мене у канадську дійсність. Куди? До Торонта, а в ньому до моєї церкви св. Миколая. З висоти головної бані звисає на тяжких ланцюгах велике золочене панікадило (павук) у формі

Тайна Вечеря і благословення Пресв. Євхаристії.
Мозаїка в головній вівтарній апсиді церкви в Тополі.

широкого обруча з розміщеними на ньому іконами евангельських святців. Таке саме панікацило, як у моїй Святомиколаївській церкві в Торонті! Я гордий!

Щось тут таки робиться!

Важко на підставі власних спостережень за короткий час двох днів сказати щось дефінітивне про національне обличчя бачванських русинів-українців. Це тим важче, що ми звикли до виразно окреслених форм кожної національної ідентичності і нам важко визнаватися у спонтанних, не логічно-свідомих, а радше інстинктивних її виявах у бачванського простолюддя, а навіть інтелігенції. Це стає зрозумілим, коли взяти до уваги, що в умовах кожного сучасного комуністичного режиму населення країни у своїй масі волить притматися оподалік від усякої, а тим більше національної політики, дбаючи тільки про свої щоденні потреби.

Тому може крашою і вірнішою ілюстрацією національного життя українців у Сербії буде не те, що я запримітив, або хтось мені сказав, а хоч би кілька випадково підхоплених фактів з культурного і організаційного життя бачванських, хорватських і боснійських українців, що їх занотовано у хроніці бачванського тижневика “Руське Слово” в 1969 р.

Ось в січні ц. р. відбувся в місті Баня Лука в Боснії курс “україно- чи русинознавства” для вчителів і культурних працівників з боснійських місцевостей, в яких живуть українці. Один з викладачів курсу, письменник і редактор руської радіопередачі в Новому Саді, Михал Ковач, сказав про цей перший того роду у Боснії курс таке: “Я приємно здивувався, коли побачив, що в нас вже стільки українських (русських) учителів. Вони знайдуть собі дорогу до народу і місце в ньому. Від

чогось треба було починати, і ось вже почалось..."

Ось, так само в січні ц. р. гурток молодих самодіяльних акторів з Нового Саду дав виставу в місцевості Дюрдово в залі Т-ва "Тарас Шевченко". Грали кілька одноактових п'ес і скетчів, в тому одну одно-актову комедію авторства режисера гуртка Мирона Канюха. Із цією програмою молоді актори виступили також в місцевостях Нове Орехово, Керестур та по Сримських селах.

Культурно-освітнє Товариство "Тарас Шевченко" з Врбасу давало, кілька днів до мого приїзду в Керестурі, виставу "Пошились в дурні".

Таке саме товариство "Тарас Шевченко" в Дюрдьові має театральну і хорову секції. Дюрдьовські хористи поповнили своїми голосами український (руський) хор у Новому Саді і разом дали концерти в Новому Саді, Дюрдьові, Руському Керестурі, Шиді, Вуковарі і Румі. Дюрдьовські співаки беруть щороку участь в Святі Української Пісні і Танку у Свиднику на Пряшівщині. У Вуковарі (Хорватія) є 180 школярів-українців. Для них від початку введено nauку української (руської) мови.

У Вуковарі веде діяльність Союз Русинів-українців Хорватії і Культурно-освітнє Т-во ім. Гр. Костельника.

На початку лютого відбувся у Руському Керестурі семінар фахового перевищколу вчителів, керівників музичного виховання і диригентів, які працюють у школах з українською мовою навчання або в українських культурно-освітніх товариствах. Викладачами на семінарі були: музичний редактор радіопередач у Новому Саді, Іриней Тимко, і керівник музичного виховання у Новому Саді, Магдалина Горняк. У семінарі взяло участь 20 курсантів. Семінар проходив під гаслом: "Ми маємо прекрасні пісні, не сміємо їх забути і затратити!"

Кожного року улітку влаштовують українці у Юго-

славії свято пісні, танку і живого слова під назвою “Червона Ружа”. Свято відбувається кожного року в Руському Керестурі, а передзмагання відбуваються в чотирьох місцевостях як “Мала Червона Ружа”. З хористами і танцюристами “Червоної Ружі” мені саме пощастило їхати автобусом на Свято пісні і танку до Свидника на Пряшівщині.

У місті Баня-Лука вже два роки передаються українські радіопередачі, які багато причинилися до освідомлення українського населення Боснії і Герцеговини.

Від 8 то 18 липня 1969 року відбувалася в Борові зустріч молодих русинів-українців Югославії. Були там курси й семінарі драматургії, фольклору, хореографії для інструкторів культурно-освітньої праці, відбувалися доповіді та імпрези. Вкінці зустрічі відбулася академія присвячена 225-ій річниці поселення українців у Бачці та 70-ій річниці поселення українців у Боснії. Виступали українські (руські) самодіяльні гуртки з Вуковара, Нового Саду, Петровца та Руського Керестура.

Видавництво “Руське Слово” в Новому Саді оголосило у своєму тижневику цілу низку книжок українським бачванським діялектом, в тому “Вибрані твори” Івана Франка, поезії місцевих поетів Дюри Папгаргаї, Михала Ковача, Митра Надя, Мирослава Стрибера, Ірини Гарди, Влади Бесерміня, роман “Жемі моя” (земле моя) Влади Костельника, новелі Євгена Кошиша, збірники пісень та приповідок, господарські порадники і т. п. В цьому році заплановано видати перший том збірних творів Гр. Костельника, два випуски творів молодих письменників, “Приповістки” для дітей Михайла Ковача, “Басні” Штефана Чекана, “Казки” Мирона Будинського, Збірку прози для дітей, календар, порадник хліборобам і термінологічний словник.

Щось тут, чи руського чи українського, але таки робиться!

У плитному черепку

А все таки одне бентежить туриста-українця у Бачці. Це дивне і вперте прив'язання місцевої української чи пак руської преси і літератури до бачванського діялекту української мови. Українська літературна мова майже ще не ввійшла в місцеву українську (русську) літературу чи пресу. Дуже цікаво висловився про шкоду від цього один з найкращих місцевих бачванських письменників і поетів Михал Ковач, якого недавно нагороджено одною з двох перших нагород на літературному конкурсі за його книжку написану бачванським діялектом "Мой Швет". У розмові з редактором "Руського Слова" з нагоди вручення йому нагороди він сказав про українську (русську) літературу у Югославії так:

"У плиткім черепку можна лише таку рослину племенити, яка не вимагає землі на глибоке коріння. Вона обмежена до свого черепка і може прикрашувати чиєсь обійстя лише під умовою, що найдеться хтось на тому обійстю, хто буде дбати, щоб ця рослина мала подостатком вологости і тепла. Щоб вона сама могла рости, розвиватися, пускати коріння і приносити овочі, їй потрібна глибина.

У нас є частина інтелігенції, яка дуже боїться тої ширини і все бере собі за приклад Костельника.*). Ставить його за родоначальника нашої літератури і від нього починає її історію. А треба спитатися, як би ми сьогодні цінили Костельника, якби він лише жив у цьому тут руському черепку? Він показав нам дорогу, в першу чергу нашим письменникам, куди і наша література має

*). о. Гавриїл Костельник, греко-католицький священик, який написав першу граматику українського бачванського діялекту "Граматика бачвансько-руської бешеди" (1923) і видав збірку поезій цим діялектом. Писав і видавав також твори українською літературною мовою.

орієнтуватися. Не скажу, що у нас немає талантів, чи в поезії чи в прозі, але ж їм бракує слів, їм бракує просторів до лету, отже перспектива не дуже світла. Нам треба генерації, насіння, яке піде за прикладом Костельника”.

А далі письменник Михал Ковач сказав: “. . . коли наш письменник пише для руснака і хоче його просвітити, що він повинен своє любити і шанувати, а сам не потрудиться, як інтелігент, як сіль народу, щоб відшукати коріння свого народу, з якого ми тут на цій рівнині соки пили, то він свідомо діє на скорочення віку тої нашої белетристики, за яку ми так вперто боремося, щоб її вивести на широку дорогу між людей.*)

Як мене інформовано, Югославський комуністичний уряд дає русинам-українцям на своїй території досить широкі можливості у їх національному та культурному розвитку у рамках свого режиму і, згідно з своїми законами, фінансує окремі руські школи і кляси та підтримує фінансово руське культурно-освітнє життя. Д-р Михайло Марунчак пише у своїй книжці про українців у сателітних державах, що “згідно з найновішим шкільним законодавством Югославії, де є восьмеро дітей однієї національності, які хочуть навчання рідної мови, Шкільна Рада має піти їм назустріч і задоволити їхнє прохання. Крім цього, в місцевостях, де переважають національні меншини, викладовою мовою є мова даної меншини, напр. у Руському Керестурі викладовою мовою є русинська, тобто бачванська говірка. Подібно є в Коцуру і та інших місцевостях. Української мови навчаються діти у Врбасі, Кулі, Інджії, Прняворі (130 дітей), Лішні, Хорвачанах”.

Уряд, мабуть, покладає свої надії на природний хід

*) Цитую за статтею Ст. Женецького “Українська література в Югославії” у щоденнику “Америка”.

асиміляції, який, за його передбачуванням, поволі знівелює в майбутніх поколіннях мовні а за тим і культурні і національні різниці української групи. Очевидно на основі моїх власних недостатніх і поверхових спостережень мені самому важко говорити про якусь виразно окреслену національну свідомість української меншості в Югославії, але для мене незаперечними виявами національного самовизначення місцевих руснаків-українців є їхня дуже виразна і сильна окремішня національно-культурна традиція, їхнє тяготіння до власних форм культурної самодіяльності і, що не треба забувати, їх велике прив'язання до своєї окремішної, греко-католицької української Церкви.

За музей культури в Руськім Керестурі

Був уже пізній вечір, коли ми, з о. Стефаном, повернулись з нашої ескапади до церкви-мавзолея в Тополі до Београду за моєю валізою і заїхали тим самим червоним, позиченим автом симпатичної пані Бурки знову під браму парафіяльного дому в Керестурі. З собою привезли ми ще одного гостя — отця Романа Мизя, до якого ми ще поступили подорожі у Новому Саді. На подвір'ї парафіяльного дому ми застали ще три незнайомі постатті, що саме віталися з парохом, отцем Макаєм.

Через хвилину ми всі сиділи у вітальні парафіяльного дому при круглому столі за чарочкою югославської слив'янки. Три незнайомі постатті, що ми їх зустріли на подвір'ї, це були наукові співробітники Етнографічного Інституту Сербської Академії Наук з Београду.

Дві молоді пані, одна з них доктор філософії, Міляна Радовановіч, друга — Бреда Влаховіч та боснійський красень Душан Дрляча мали бути нашими това-

ришами подорожі до Мекки українців Чехословаччини, Свидника.

Спершу, я був трохи насторожений, коли довідався, що ця трійка сербських етнографів спеціально зацікавлена фольклором і вивчає етнографічні проблеми бачванських русинів-українців. Щось збудило в мені підозріння, чи вислідом цього зацікавлення не буде те саме, що так недвозначно і нахабно виявилося у “зацікавленні” українського місцевою етнографією і культурою у братів словаків на Пряшівщині і в поляків на Лемківських землях, де здобутки української народної культури, як церковна архітектура, ікони, народне мистецтво а навіть твори визначних індивідуальних мистців подаються і офіційно показуються на виставках як осяги словацької чи польської культури. Мене почала бентежити думка, що коли цьому не запобігти в час науковими історично-етнографічними працями і окремим музеєм, то незабаром збірки старовинних ікон і зразки народного мистецтва, одягу та інших предметів матеріальної культури бачванських і інших українських поселень у Югославії можуть показуватися в якомусь місцевому чи навіть Београдському музеї як національне безіменне народне мистецтво і матеріальна культура “югославського народу”.

Під враженням цієї думки, я постановив собі після повороту до Канади доловити всіх старань, щоб українська суспільність Америки і Канади прийшла з матеріальною допомогою ініціаторам Музею української (руської) культури в Керестурі у переведенні в діло їхнього проекту. Як показалося пізніше, це в сучасних політичних умовах не така легка справа. Та це не зміняє факту: понад 200-літнє наше поселення у Бачці повинно мати свій власний музей, в якому можна б зібрати для показу майбутнім поколінням зберігані ще тепер по обійстях і господарських будинках предмети матеріаль-

Делегація Етнографічного Інституту Сербської Академії Наук з Боснії та Герцеговини в дорозі до Свидника. Від ліва: д-р Міляна Радовановіч, Бреда Влахович і Душан Дрляча.

ної культури перших переселенців-піонерів, зразки народної ноші, що досі зберігаються по старих скринях, предмети народнього і церковного мистецтва, архітектури та матеріального і духовного статусу аж по сьогоднішній день.

Пізніше близче знайомство з трьома делегатами сербської Академії Наук на Свидницьке Свято розвіяло в мене упередження до них, хоч не розвіяло моїх побоювань. Це були дуже приємні, товариські, інтелігентні і співчутливі до українських проблем люди. Переїшовши пізніше з ними “вогонь, воду і мідні труби” нашої спільної подорожі до Свидника, ми розсталися після Свята як найкращі приятелі і “союзники” навіть розпращались традиційним українським трикратним поцілунком.

Не так у передчутті тих прощальних поцілунків, як керуваний більше політичними мотивами, я видобув із своєї валізи один примірник тільки що випущеної у світ книжки д-ра Михайла Марунчака про українців у сателітних країнах, в тому і в Югославії, і подарував її пані д-р Радаванович, як голові делегації. Вона була дуже рада, а я запевнив її що в книжці немає нічого поганого про Югославію. З-поміж усіх сателітних країн, як виходить із сказаного у книжці і з моїх спостережень —найбільші можливості культурного розвитку мають українці-руси в Югославії, коли б тільки вміли і відчували потребу ці можливості використовувати.

Керестурське кисле молоко

Ні, не можу, щоб про нього тут не згадати і не зробити на нього смак моїм читачам. Може якраз хтось задля нього поїде до Керестура? Кисле молоко “зос сметаною”! Таке, якого ви, канадські і американські політичні імігранти, не пили вже понад 20 років. Справжнє, сільське, від власної корови, з глиняного гладушка, з холодної пивниці, таке, що його можете краяти ложкою, таке, що не кисле а винне як вино, таке що його не п’ють а смають ним як божеським нектаром.

На застеленому білою скатертю столі у скромній трапезній біля кухні стояла на тарілках гора вареної молодої картоплі, політої маслом, вужене, переросле м'ясом, покраяне у грубі скибки сало, круглі, білі платки цибулі для тих, хто її любить, і кислого молока повний гладушник. За це кисле молоко я простив отцеві парохові і його сотрудників навіть те, що вони до вечері тільки раз перехостилися, а не по-нашому — тричі.

У музейній кімнаті на поверхі чекало на мене розстелене ліжко. Я тільки притулив голову до подушки і притьмом заснув. Отець парох обіцяв мене збудити за три години, точно о першій годині попівночі. Бо о другій мав від'їхати наш автобус.

Чарівний усміх бачванської українки. Дружина директора Фестивалю "Червона Ружа" Янка Олеара вітається із свидницькими українками, матір'ю і дружиною директора Свидницького Музею Української Культури, Івана Чабиняка.

Від'їзд з Керестура

Перша година ночі. Скоро одягаюся, складаю речі у мою більшу і малу валізки і прощаюся з отцем патріархом Макаєм. Іду з моїми клунками у півтемряві хідничком головної вулиці Руського Керестура і стараюся закарбувати у своїй пам'яті останні хвилини моего перебування в цьому серці Бачванської України, в якому я ніколи-ніколи в житті несподівався бути і про який український бачванський поет Михайло Ковач написав:

Коли на нього здалеку дивитись,
то це — оаза мала, зелена,
що виросла в широкому степу . . .
А подивишся зблиźька:
то крапля роси, освітлена сонцем,
покладена
до небесної блакитної скриньки,
мов коштовний діамант.

Іду вулицею. П'ю спокій сонного села, слухаю мовчанку темних вікон, зачинених брам і причаєних у темряві садів, що тісним колом обступили мене, самотнього мадрівника.

На домовленому місці, в центрі села, біля місцевого будинку культури немає ще нікого. Ні людей ні автобуса. Я сам один. Стою і рахую хвилини. Десь оподалік, у бічній вулиці відзываються врешті голоси. Це наші . . .

Автобуси виїхали з Керестура, чи не за вивезеним з давньої батьківщини українським звичаєм, з двогодинним запізненням. Два автобуси з ансамблем “Червона Ружа” мали інше місце збірки, і під час подорожі ми не зустрілися з ними ні разу. Я побачив їх аж у Свиднику на естраді фестивалю.

У нашому автобусі їхали на Свидницьке свято здебільшого молоді люди — чоловіки, жінки а навіть діти. Одні, уболівальники “Червоної Ружі”, щоб додати їм духа, другі, щоб побачити світ, а інші, щоб чогось “закордоном” накупити. Бо не тільки американські і канадські туристи люблять підманути свою “рідну” митну сторожу. Люблять час-до-часу роздобути і перевезти товар без мита також і трудящі країн комунізму.

Мені призначили місце при вікні, біля мене молодий керестурський сотрудник отець Іваняк з великою торбою “попасу”, що його заготовили нам у кухні отця Макая. Поблизу троє делегатів Сербської Академії Нauk i співредактор тижневика “Руське Слово” з Нового Саду, Іван Терлюк. Цей молодий, енергійний ентузіаст українства, що редактує одну-єдину сторінку українською мовою в “Руському Слові”, завзято “українізував” по дорозі своїх земляків а навіть трійку сербських науковців. Він теж багато причинився до розвеселення настрою під час томливої подорожі.

Бруд і теорія умовності

Продовж довгих-довгих годин подорожі, попри моє вікно в автобусі промигували добре знайомі мені з колишніх земель Західної України сільські і мало-містечкові краєвиди. Я мав враження, що країни “перемігшого комунізму”, бодай ті, що я їх тепер бачив, мало змінили, а, на всякий випадок, не змінили на краще своєї зовнішньої передвоєнної фасади.

Мої враження, що далі, то більше стабілізуються. Міста і містечка при нашій дорозі в Югославії, Мадярщині а навіть у Словаччині досить неохайні, занедбані. Держава, теперішній власник міських будинків, не надто про них дбає. Зате села чистіші, охайніші, навіть чепур-

ні. Піznати користі приватної власності та індивідуальної ініціативи. Багато нових будинків, деякі ще тільки будуються. Усі за місцевим "панонським" стилем. Жовті або сірі стіни хат, дахи покриті черепицею.

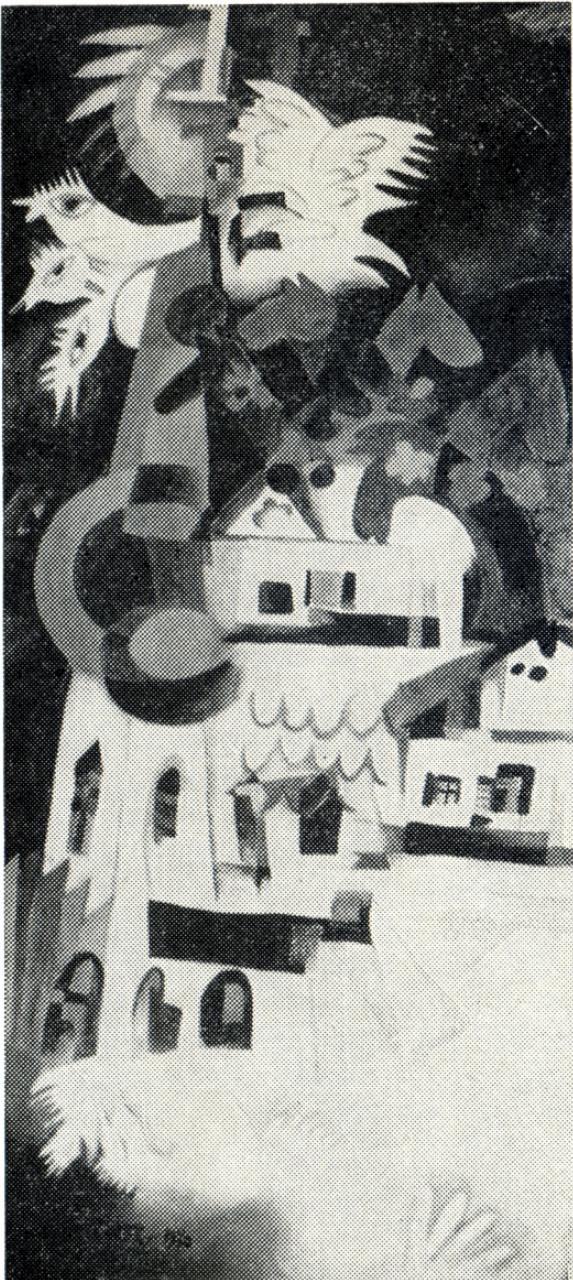
Заліznодорожна станція в містечку Суботіца, ще на югославській території. Не знаю, чому зупиняємося біля цієї станції. Сходимо з автобуса й у світанковому ще сумерку блукаємо по площі. Біля станції стоять однокінні "фіякри". Перед станцією мізерна ятка з солодашами, лімонадою, поштовими картками. Целюльйоїдові торбинки з цукерками накладені жужмом на полицях і в скриньках одна на одній. Тут у Югославії "урядування" починається о 6-ій або 7-ій вранці і кінчиться о 2-ій або 3-ій пополудні. Заспаний продавець, урядовець якогось там "держ-торгу", не спішиться обслуговувати клієнтів через своє віконце. Ви навіть нервуєте його своєю нерішучістю у виборі товару.

Подібна крамничка в будинку станції. Тут можна купити навіть "кока-колу" югославського виробу. Югославія має в себе філіял американської компанії Кока-кола, і з цього дуже горда. Але кока-кола тут неохолоджувана — тепла.

Ходжу по будинку пустої ще станції. Записую в нотетнику тільки три слова: "Бруд. Виходки — жах". Але зараз пригадуються мені колишні "устемпи" на подібних станціях "панської Польщі", яку вважали за фортопост західної культури. Чи були дуже кращі? Чи цей запах не віяв з цих місць "на чотири милі"? Чи дуже було там чистіше у ждалнях, у залах, де були каси? І пригадується мені знайомий ідеал бруду — теперішній "давніавн" у Нью Йорку, де мешкає 50 проц. усіх українських імігрантів, "кебідж-тавн" у Торонті, Мейн Стріт у Вінніпезі. Ми забуваємо про них, коли їх не бачимо. І приїде одного разу ця сама пані з брудного ньюйоркського давніавну до Парижу чи будь-

якого старовинного міста в Європі і заломлює руки:
“Ах, який бруд! Які вузькі, темні вулички! І ніде немає
такого чудового кльозетного паперу як в Америці!

Мої керестурські товариші подорожі користають з
зупинки автобуса, купують солодощі і наповнюють
пляшки холодною водою з помпи. Вода в дорозі при-
годиться. Знаю це. Знайома картина з минулого.

Юліян Колесар — Полудне у Дюрдьові

УКРАЇНСЬКІ ПОЕТИ ЮГОСЛАВІї

УКРАЇНЦЯМ У БОСНІї

Ми ще живем,
Ще наш голос чути,
Грімко пісня лунає,
Мати нас навчає
Щоб не забути
Чиї ми діти . . .
Не змогла нас знищити ніяка сила:
Голод, війни і недостатки,
Ми росли і розвивались
Серед розкішних гір боснійських.
І вічне мріяли, добра шукали
На окраденій чужій землі.
Хоча гнобились нами,
Ми не забули чар рідних слів,
Козаків і гетьманів,
І до нині в нас є коломийка і козачок,
У вишневих садках соловія щебече голосок!
Ще солом'яні в нас стоять стріхи,
Як перед много літ на Батьківщині,
Золотих слів Тараса старого
Навчає батько сина малого!

Щож нам могли вчинити?
Імператори і королі?
В нас серце козацьке,
Міцне, юнацьке!
При кінець минулого століття
І початком двадцятого, рядом
У Галичині пронеслась вістка
Що в Боснії землю ділять даром!
Тож зібрались кріпаки
Бідненькі наші діди і батьки,
Крашої долі в чужині шукати,
Щоб бодай її перед смертю мати.
“Прошай, родимий краю
Панські лани, мила Вкраїно!
Промовили з слізами наші старі:
“Ми ідем шукати долі в чужину!”
І потягла їх чорна машина
У обіцяну землю тужливих,
Повних надій і обіцянь.
До боснійських лісів мовчаливих.
А що дістав нещасний люд ---
Ліси, гори і каміння,
Де сам буде мучитись
І ціле його покоління.
Наші діди корчували ліси,
Щоб придбати кусок землі
І що хлібця котрий придбав,
Ненаситий усе собі забрав!
А все ти, мій народе героїчний,
Високо голову зносив,
Через тяжке терпіння і горе
Ти ніс прапори
І свої злидні в собі крив . . .
Перед твоїми очима блищає шлях перемоги!

Там десь далеко, в наших мріях,
Де Січ, Карпати — рідна земля,
Вельможній Київ пишиться
І цвіте українське життя . . .
А ми так трохи про це знаєм
Як браття про нас,
Сподіємось і надію маєм,
Що прийшов час,
Як одні з другими порозмовляєм!
А хто нас рідної мови навчає!
Як її так нас небагато знає.
Нам ще треба другої просвіти
Молодим і старим,
Щоб були гідні Матері діти . . .
Нічого нам більш і не треба
В новій свободі,
Сміємо сказати що ми є сини
Великого слов'янського народу.
Наші діди мечем долі шукали,
Тих, що ними знущувались,
Черваки давно в гробі поз'їдали!
Жий!
Розвивайся, народе мій!
Ти єси нарід великанів,
Хоробрих мужів —
Кров твоя більше не ллється,
Очі не плачуть, серце сміється!
Нехай про нас чують
Браття на Батьківщині,
Що ми є такі, як і вони самі!

Павло Головгук
літературний додаток до тижневика
"Літературне Слово"
Югославія
Травень 1967 р.

ПИШЦЕ МИ, МАМО . . .

Пишце ми, мамочко, о хижочки нашей,
яка нам випатра у ярніх квіточкох,
яки єст там квітки у заградки Вашей,
и чи паметаю прешлосць моіх рошкох?

І кед сом зоз Вами помали ходзела,
таргаюци нови квітки кожде рано,
теди сом од шерца помочи лем сцела,
верце ми од шерца, помочи Вам мамо.

Кед сце нагнівано раз на мне скричали,
нагло сом ше таргла, ані сом не знала,
же сом на квіточок при дражки малючки
станула, и смутно горко заплакала.

А Ви ме на свойо ніжни руки вжали
и зместа сом, зместа плакаць уж престала,
патрела на уста цо ме побочкали
и на милих руках Ваших сом заспала.

Як ме шерцо болі, мамочко, за Вами . . .
Як сом ше од теди велью пременела!
А кед остатні раз була сом зоз Вами,
мамо, мамо, скриць сом тото од Вас сцела.

От теди уж прешли пейць длягоки роки
як сом становена гет у цудзим kraю.
Алё мойо думки, мойо уста, мамо,
лем о Вас найкрасши приповедки знаю.

Пишце ми, мамочко, бо барз будзем чекаць,
а накадзи збачим Вашо мили слова.
очи мойо смутни з радосці заплачу,
бо моя мамочка будзе зо мну знова.

Агнета Букко

“Літературне Слово” додаток до тижневика “Руське Слово”,
Новий Сад, Югославія.

НА ПОЛАДНЄ У ДЮРДЬОВЕ

**Стих вискладани на вид намальованого образа
(Бачванський український діялект)**

Ой, яке печаце, на поладнє,
У валалє мойому — Дюрдьове
— Аж мло!
Церковна турня червена,
На середку села,
Гет, до гори ше дзвига — розжирячена!
На стрехох старих древесних,
Коніки нізко похиліли глави, ѿж!
А птах, здалєка лєтущи,
Зорвал ше звисока,
І остал таким, горезначки,
У горуцим праху, замлети!

Юліян Д. Колесар-Русин

ВЕСНА, ЛИСТ I . . .

Кімната,
вечір
і книжка недочитана.
На дворі весна,
тиша
і пісня,
тільки мені знайома.
Я нині пишу листа,
не знаю до кого, —
байдуже!
Я пишу про весну
і пташину,
що забула
пісню на моїм вікні.

Я пишу,
щоб у конверт заховати
порожнечу кімнати
і дня самотину,
і щоб думати довго
про руки,
що триматимуть цього листа.
Кімната,
Ніч
і недочитана книжка . . .

Надія Сапун

БАЧКА

Сонце сходить.
Ось невиспана Бачка
прокидається знову.
Звечоріло пізно
машини пішли спочивати,
а сьогодні рано,
вдосвіта,
ще перших півнів не чути,
вони загриміли по стомленім тілі
й зачали стригти золоте колосся.
Ще один літній день минає.
Стемніло.
Ось і ніч уже темна.
Машини знову пішли спочивати.
Тільки Бачка не спить!
Наче матінка рідна,
стежить за дітьми зеленими,
щоб завтра не пов'яли . . .
А завтра машини знову застогнуть
і заспівають знайому пісню.

Ярослав Комбіль

ЗАПИСАНО У ВІТРАХ

Ми полишили
у пісках біля моря
навіки записану,
вітрами відшептану,
до дна своєї краси незбагнену,
в найкращій і найболючішій
хвилі застановлену
вічності спраглу —
нашу любов!

Марія Псальмістер

КРАПЛИНА В МОРІ

Знаю, що я крапля води
на дні морському чи на поверхні,
знаю, що я дрібна краплина,
з котрою грається вітер,
та все ж я потаємно чекаю,
марних повний надій,
що мене хвиля підійме
до білої піни своєї.
Заблищу тоді гордо
не верху близкуючої хвилі,
вип'ю тоді сонце,
хоч воно груди спалить,
і в бажанні лишиться зверху
об чорну стіну розіб'юся . . .
Тепер я крапля води
і висотами сню.

Микола Когін

Український-Бачванський мальляр

Ю. Колесар — сам про себе

Народився у Бачці (Югославія) в селі Дюрдьов — 15 липня 1927 р. Мистецьку школу закінчив у 1953 році в Новому Саді (Югославія). Студіював там графічну техніку, мальство та скульптуру.

Від 1958 до 1960 р. жив у Брюсселі а пізніше (1966-1968) у Парижі. І це дало мені можливість запізнатися із західньою культурою, зокрема з мистецтвом.

З початком 1968 року перейхав на американський континент на постійне перебування.

Після приїзду до Америки (Філадельфії) почав інтензивно працювати і за два роки вже маю велику кількість графіки, гвашів та олійних картин.

Свою першу самостійну виставку графіки та малюнків (64 експонати) мав я на початку цього року у Філадельфії в Джерферсон Голл.

Друга самостійна виставка графіки, гвашів та олій (46 експонатів) відбулося у Нью Йорку в Українському Інституті Америки в березні — квітні цього року.

Третя виставка (46 гвашів і 14 графік) відбулася в Літературно-Мистецькому Клубі в Нью Йорку від 10 до 24 травня 1970 року.

Юліян Колесар-Русин

УКРАЇНА — ТА, ЩО ВІДПИСАНА

Пряшів — мимоходом

Насуваю на чоло шапку-невидимку, взуваю на ноги семимилеві сап'янці і переплигую ті майже двадцять годин, що становили час, і ті понад тисячу кілометрів, що становили віддаль нашої подорожі автобусом з Бачванської України до Пряшівської, з Керестура до Пряшева. Немає потреби ані місця розмотувати ці довгі години часу в автобусі у літню спеку і ті безконечні кучеряві дороги Европейського Сходу, що намоталися на мотовилі моєї пам'яти.

Маємо вже за собою югославсько-мадярський кордон, цілу навпоперек Мадярщину, двогодинний відпочинок у якомусь містечку під Будапештом. Потім зустріч на мадярсько-словацькому кордоні з представниками КСУТ-у (Культурна Спілка Українських Трудящих, що виїхали сюди аж із Пряшева зустрічати "Червону Ружу"). На чолі делегації КСУТ-у сам його голова М. Миндош, директор Пряшівського Українського Народного Театру, представник Піддуклянського Українського Національного Ансамблю і ще кілька українських культурних діячів. Коротка виміна привітів на дорозі біля автобуса. Мої паспортові формальності проходять гладко так, як і передтим на югославсько-мадярському кордоні.

Доїдждаємо до Пряшева. Пряшів — місто, що за останні роки стало для нас, українців поза межами України, символом непоборного і невпокорного українства. Само собою невелике — близько 40 тисяч мешканців. Центр українського життя Пряшівщини. Осідок єдиної, на державному етаті української громадської організації КСУТ (Культурна Спілка Українських Трудящих), видавничий центр української преси (тижневик “Нове Життя”, місячник “Дружно Вперед”, двомісячний журнал “Дукля”), осідок катедри української мови та літератури Пряшівського філософського факультету і така сама катедра Пряшівського Педагогічного факультету університету ім. Шафарика, український відділ дослідного інституту педагогіки, осідок Української секції Спілки Словацьких Письменників, професійного Українського Народного Театру і професійного Піддуклянського Українського Ансамблю, осідок щоденного українського радіомовлення (пересічно одна година денно), осідок єпархії греко-католицької і православної Церков, що мають своїх вірян майже виключно серед місцевих русинів-українців.

Нарешті Пряшів. Було коло 9-ої години вночі. Слаabo освітлені вулиці провінційного міста. Де-не-де на дорозі і на хідниках блищають калюжі після недавнього дощу. Затримуємося біля двоповерхового будинку. Вулиця Леніна. Це будинок УНТ. Повна назва: Український Народний Театр. Справжній, професійний український театр, який, за словами пряшівського поета Івана Мацинського, вже 24 роки на Пряшівщині українські “цілинні душі оре”.

В будинку театру пустка. Темно. Тут нас не ждали сьогодні. Нічліг не приготований. Ідуть наради, телефони, що з нами робити. Втомлені дорогою швендаємося по темній вулиці, нетерпеливимося. Нарешті після

Наш автобус перед будинком Українського Народного Театру у Пряшеві

двох годин кажуть нам всідати назад до автобуса і їдемо кілька кроків далі до якогось шкільногого гуртожитка, з якого жителі саме роз'їхалися на вакації.

Незабутній епізод. Ввалиюємося усі з клунками в півтемний коридор будинку. Довго-довго чекаємо. Нарешті заспана прислуга гуртожитка видає нам на руки подушки, накривала, простирадла. Дивлюся з-під ока на двох делегаток Сербської Академії Наук, що безрадно тримають перед собою оберемки постелі. Не можуть дати ради із своїми валіzkами, що їх теж мусить забрати з собою до окремого крила будинку, призначеного для жінок. Але вони спокійні і терпеливі. Уявляю собі, що було б, якщо б це були наші американські або канадські пані, та ще й делегатки.

Нарешті із отцем Іваняком та іншими видряпуємося із своїми клунками та постіллю на третій поверх і розміщуємося по кімнатах. Стелимо собі постіль. Давно я вже не спав так міцно і добре.

Рана на живому тілі

Пряшів. Вранці накrapає дощ. Повідомляють нас, що з Пряшева виїздимо до Свидника аж вполовднє, щоб дати змогу нам “бачванцям” дещо в місті покупити.

Ми з отцем Іваняком заходимо найперше до собору, що його недавно ревіндикувала греко-католицька Церква від православної. У 1950 році, після насильного скасування унії з Римом і “воз’єднання” з Православною Церквою, комуністичний уряд Словаччини, на доручення

Головна вулиця Пряшева

Москви, віддав був цей собор, як і всі інші греко-католицькі церкви та парафіяльні маєтки на Пряшівщині, новоспеченим православним. Тепер, після “лібералізації”, їх у більшості назад повернено греко-католикам.

У соборі на богослуженні досить багато людей, хоч це будний день, п'ятниця. У мене, що звик до відправ у торонтській Святомиколаївській церкві, де, завдяки парохові о. д-рові Липському, так дуже дбають про чистоту нашого українського східного обряду, відправа при бічному престолі у цьому соборі, з різними латинськими обрядовими запозиченнями, як внутрішня церковна обстанова, “реверенди” у священиків, ризи і навіть постава під час священнодіяння, викликають мимовільне враження якоїсь чужості. Приборкую це неприємне почування думкою, що, прецінь такий самий “чужий” вигляд і такі самі златинщені обрядові форми були звичайним явищем перед війною по церквах Галичини. Був і там хтось, хто ці форми послідовно і майже без спротиву духовенства та мирян у наші церкви закорінював. І пригадую собі “для потіхи” призабуті вже факти палення іконостасів по греко-католицьких церквах у Канаді і теперішній златинщений вигляд церков та богослужень в Америці а то і в Канаді. Чого ж дивуватися Богом і українцями забутій Пряшівщині?

Заходимо до парафіяльного дому відвідати пряшівського пароха, о. Мар'яна Поташа, ЧСВВ. Розмова — якби хтось пучками пальців торкався ран на живому тілі Пряшівської України.

— Співпраця з православними неможлива — чую у відповідь на своє питання від отця Поташа, який 10 років відсидів у тюрмі за вірність своїй греко-католицькій церкві. Вони не хотуть співпраці. Вони а не ми діяли насильно. У 1950 році насильно забрано від греко-католиків церкви і “фари” (приходства), обох

наших єпископів арештовано, один з них згинув у тюрмі. Священиків виганяли з дітьми на вулицю, арештували, били. Ви не можете уявити собі, що тут діялося.

Говорю про очищення обряду від латинізмів.

— Немає в нас ніяких латинізмів — впевняє мене отець парох. Це закономірний розвиток нашої Церкви. Стояче Причастя? А що буде, коли священик буде низький а причасник високий? Як тоді священик його запричащає? Чи може ми мали б носити до того всього ті смішні східні ряси?

На відхідному дістаю від о. Поташа журналік "Заповіт св. Кирила і Мефодія" за червень 1969, офіційний орган Православної Церкви на Пряшівщині і читаю:

"... в Стропкові (грекокатолики) ... вторглися до храму і силою його відібрали. В спідній частині знищили іконостас . . . не обійшли ні фару, силою виламали двері, а сім'ю священика о. Ц. викинули бук-

Жінки з села Остроня на Пряшівщині в народніх одягах

вально на вулицю. В Нижній Ольшаві так само викинули православний іконостас. У Войтівцях вкрав син Михайло Березняк, який керував протиправославними акціями з місіонерами в Стропкові, своїй матері розп'яття з хреста, щоб православний священик не міг його посвятити . . .”

На дальший сторінці посмертна згадка з фотографіями вбитого студента і його похорону. Читаю:

“4-го квітня 1969 року трагічно загинув студент Ігор Сисак, народжений 20 квітня 1947 року, син православного священика в Словінках. Мертвєць з розбитою головою був знайдений за селом у потоці. Ще покищо смерть не обсліджена повністю, мотив смерті ще не ясний. В селі Словінки теж релігійне питання невирішene і хоч тут вже є співуживання храму , . . . це не до вподоби греко-католикам. Різними погрозами намагалися показати, що боротьба за прогнання з села православного священика ще не закінчилася. Може, що майбутнє покаже, чи смерть сина православного священика не має нічого спільногo з згадуваними загрозами”.

Читаючи це, німію, корчуся в собі. Це почуття моторошності і безпорадності не покидає мене і пізніше у Свиднику, коли щокрок чую там те саме: “Це вони винні!” І навпаки: “Це вони винні!” А хтось стоїть збоку, сміється і затирає руки!

Зирк у редакцію

Як не заглянути до редакції “Дуклі”, “Дружно вперед”, “Нового Життя”! Від перших початків, коли ці пряшівські українські періодики, почали заглядати до нас у Канаду, чую до них симпатію, признання за сміливe ставлення національного питання, навіть подив. Знаю

по-прізвищу редакторів і деяких співробітників. Деякі вірші пряшівських українських поетів передруковував у “Новому Шляху”: Мацинського, Гостиняка . . . Пере-друковував і реферував деякі статті. Хотів би погра-тулювати Мацинському за його останню збірку поезій “Пристрітники”. Може якраз він буде в редакції.

Це зовсім недалеко від театру УНТ, біля якого стоїть наш автобус. В цьому самому будинку примі-щуються канцелярії КСУТ (Культурна Спілка Україн-ських Трудящих), і перед входом на розі вулиці про-ходжується мініліціант, якого вид мене неприємно вра-жає.

Опинююся на поверхні, на якому приміщуються всі три редакції. У коридорі по обох боках ряд дверей. Стukaю до тих, що видаються мені найбільш приго-жими. Застаю в кімнаті кількох молодих людей, деякі з них за письмовими столами. Кажу їм, хто я, і що хотів би зустрітися з головним редактором. Головний редактор тижневика “Нове Життя” саме переходить коридором і мені його показують. Підхожу до нього і кажу, що я журналіст з Канади, редактор тижневика “Новий Шлях”. Кажу, що приїхав з ансамлем “Червона Ружа” з Югославії, хотів би з ним поговорити. Ре-дактор Дацко трохи збентежений. Після конвенціональ-них фраз просить мене вибачити, що не може мене те-пер прийняти, бо має в себе в канцелярії важливих го-стей. Я заспокоюю його, щоб тим не турбувався, і йду ще до кімнати адміністрації, щоб обговорити справу обміну нашими часописами.

У малій кімнатці адміністрації рух. Саме друкується чи переплітається внизу нове число “Дуклі”. Обіця-ють мені за хвилину один примірник принести. Ми ще не скінчили розмови, як відчинилися двері з сусідньої кімнати і ввійшло троє незнаних мені мужчин а з ними головний редактор Дацко, який нас познайомлює. Ві-

таюся. Це — редактор комуністичної газети з Торонта Петро Кравчук, секретар Крайового виконного комітету (комуністичного) Товариства Українських Канадців Петро Прокопчак з Торонта і редактор ньюйоркського (комуністичного) тижневика “Українське Життя” Леон Толопко. Торонтські “товариші” мене скоро розконспіровують, що я не з Югославії, так як вони спершу думали, а з Торонта і Петро Кравчук вітає мене як “зناємого незнайомого”. Прощаюся. Вже за брамою, на вулиці здоганяє мене ввічливий адміністратор з “щe теплим” новим числом “Дуклі”.

Прощай Пряшеве!

Пряшів не залишив у мене особливо пам'ятних вражень. Може тому, що перепадав дощ, і місто мало сірий, прозаїчний вигляд, може тому, що там, де я сподівався контакту рідних душ я зустрів тільки контакт холодної руки, може тому, що дійсно всі в тому дні були зайняті і заклопотані Свидницьким святом і ще чи іншим. Я мав у пляні заглянути сюди ще, повертаючись із Свидника, подорожі у Прагу, зокрема відвідати катедру української мови та літератури в університеті, але вийшло інакше, і я Пряшева вже більше не побачив.

Надходив час від'їзду нашого автобуса. Я ще пе-ребігся по місті, зайшов до книгарні з книжками та пам'ятками з СРСР і куйив один примірник нового видання “Енеїди” Котляревського з знаменитими ілюстраціями Базилевича. Придається на подарунок. У книгарні більшість російських книжок, але є й українські. Обслуга приємна, ввічлива, говорять по-українському.

Автобус вже чекає перед УНТ. Заходжу ще до канцелярії театру, де хтось з управи дарує мені при-

мірник гарно виданої, багато ілюстрованої книжки, що вийшла в 1955 р. з нагоди 10-ліття театру. На вулиці перед театром ще одна приємна зустріч: Феліцітас Товтова — секретарка ПУНА, Піддуклянського Українського Народного Ансамблю. Після цієї зустрічі якось від-длягло від серця. Сідаю до автобуса.

Ще заки ми рушили в дальшу дорогу, переглядаю тількищо отриману книжку УНТ, Українського Народного Театру.

Заснований Українською Народною Радою Пряшівщини в 1945 році, УНТ пройшов різні етапи розвитку та занепаду. Але вже самі назви українського і світового репертуару, що його ставив досі цей театр (можливо, що і побіч всякої пропагандивної халтури), говорять про його рівень і потенціал: Ось кілька з них: “Ой не

Стара хата в селі Шмигівці на Пряшівщині. Фото із збірника народних пісень Пряшівщини Михайла Шмайди, що вийшов окремим додатком до журналу “Дукля” ч. 3. 1969.

ходи Грицю”, “Сватання на Гончарівці”, “Маруся Богуславка”, “Ревізор” Гоголя, оперета “Трембіта” Мілютіна, клясична словацька п'єса Тайовського “Жіночий закон”, “Отелло” Шекспіра, монтаж О. Чернова “Реве та стогне”, “Ніч на полонині” Олеся, “Пігmalіон” Бернарда Шова, “Скупар” Мольєра, “Мірандоліна” Гольдоні, “Суєта” Тобилевича і десятки інших. Це професійний театр на етаті держави.

Нарешті — Свидник

Свидник. Невеличка місцевість у підніжжі Українських Карпат, зокрема зовсім близько напівдень від Дуклянського перевалу. Містечко Свидник. В'їздимо в нього нашим автобусом у п'ятницю під вечір, напередодні славного щорічного Свидницького свята Української культури, п'ятнадцятого вже зчерги Свята пісні і танцю українців-русинів Чехословаччини.

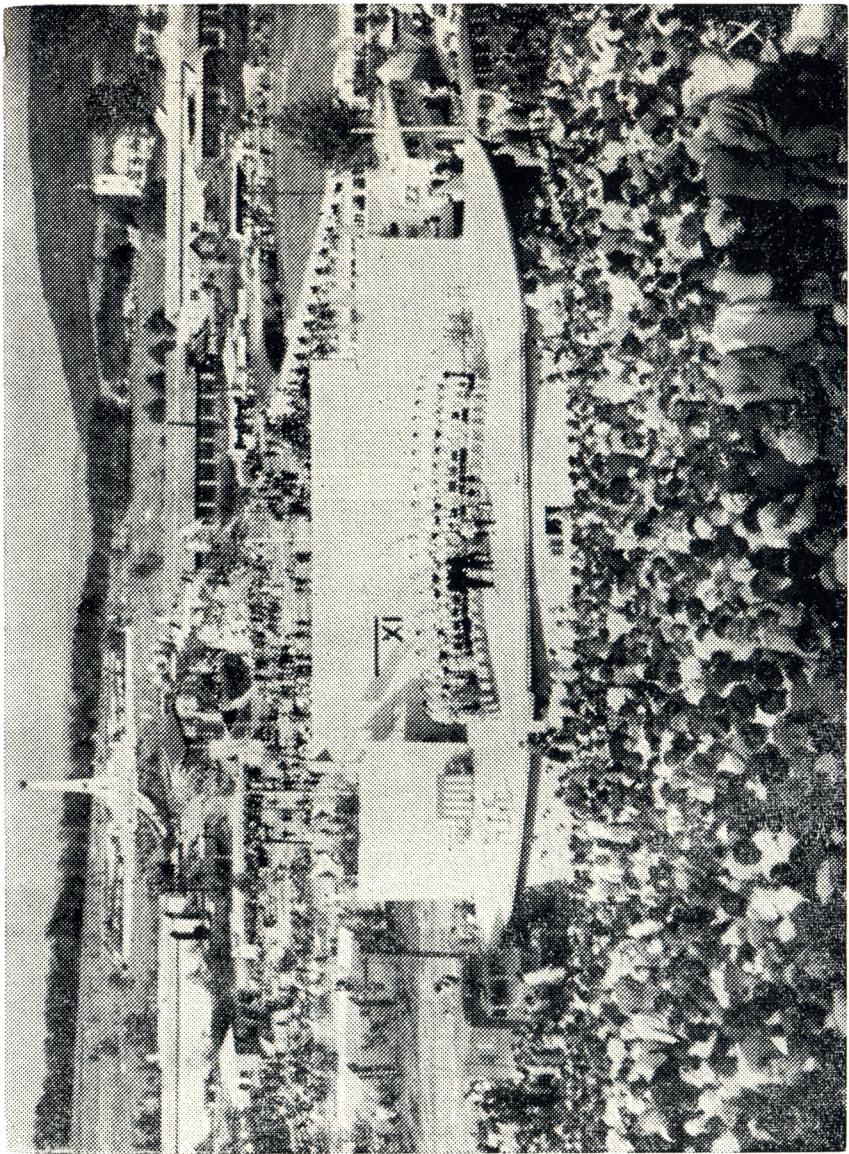
Головна вулиця прикрашена транспарентами і гаслами, в яких підкреслюється заодно народність і українськість свята. Щокрок грають кольорами барвисті афіші з розтанцьованою дівчиною у народному одязі. Афіші Музею Української Культури запрошуують оглянути нову експозицію Музею. На хідниках гурти святочно одягнених людей, здебільшого молоді. Широкими перехресними дорогами сновигають авта. Містечко Свидник, очікує свого свята.

Обрій, замкнений лагідною підкарпатською горбовою і лісами, тримає мене у своїй м'якій, теплій долоні. Відразу почуваєш себе тут добре, між своїми людьми. Тут “ся не танцює так, як нам грають”.

У Свиднику тільки два готелі і немає мови про приличний нічліг. В обох готелях урядові гости, репрезентанти Словацького уряду, уряду УРСР, советських

військових частин, різні орденоносці, делегація канадських і американських “прогресистів”, з якою я зустрічався в Пряшеві, та інші достойники. Навіть делегацію Сербської Академії Наук випросили на другий день з готелю “Дукля” і переселили до шкільного гуртожитка. Нас тридцяtero “бачванців” відразу примістили у гуртожитку, тільки що не у спальнях, а покотом на підлозі, у пустій залі, застеленій коцами і з коцами в головах. Зовсім не виную розпорядників Свидницького свята в тому, що я прокинувся вже о 4-тій годині вранці. Коли в містечку з 4 тисячами душ населення появиться нагло кілька а може й кільканадцять сотень гостей, що хочуть переночувати, то важко їх усіх примістити на пружинах і під перинами.

Пізніше, після нас, примістився ще в тому самому гуртожитку український ансамбль танцю і пісні “Ясінчанка” з Закарпатської області України. Тільки, що вони ночували у спальнях на поверхі, куди нам доступу не було. З ними було кілька апаратчиків, що пильно їх берегли. Довелося розмовляти з кількома членами ансамблю тільки випадково, на сходах перед гуртожитком. Але й так знайшлися поміж ними “знатомі знайомих”. Ось якась розсміяна вертлява чорнявка стойть із подругами на сходах перед будинком. Не можу до неї не заговорити: — Звідки? — З Ясіня. Але родом з галицького боку. — Що? З дому Чуперчука? Я знаю Чуперчука ще з перед війни як талановитого гуцульського танцюриста. — Це мій брат. Тепер у Львові керує ансамблем танцю. А я вчу українські танці і сама танцюю в ансамблі лісотресту “Ясінчанка”. А це — мій чоловік, мистецький керівник нашого ансамблю — Дрикало. У неділю на святі будемо обое танцювати гопака. А це Василь Калинюк — наш мистецький керівник і диригент. А ви звідки? З Канади? О!

ЕСТРАДА СВІДНИЦЬКОГО СТАДІОНУ, на якій відбуваються щорічно Свята пісні і ган-
чи русині-українців чехословаччини. Кожного року естрада має інше художнє офор-
млення. (На святині оформлення з 1965 р.)

Щось є, що раптом стало між нами. Розходимося кожне у свій бік.

За національну самобутність

Це було таке велике багатство народної творчості і виконавства, те все, що я побачив і почув на Свидницькому святі, що я не наважуюся його описувати. Звідки взяти слів, щоб описати те, що створив народний геній на протязі тисячеліт і що показав цей самий народний геній русинів-українців Пряшівщини у трьох концертах Свидницького свята на естраді стадіону, заповненого суцільною масою 30 до 35 тисяч людей?

30 - 40 тисяч учасників на 15-му Святі пісні і танцю русинів-українців у Свиднику — це не перебільшення. Панора-

“Розходилося і розходитьсья про свою національну самобутність” — написав перший секретар ЦК КСУТ (Культурний Союз Українських Трудящих ЧССР) і український поет Пряшівщини Іван Мацинський з нагоди цього п'ятнадцятого вже з черги Свята у Пряшівському тижневнику “Нове Життя”. Сказав багато.

Три концерти Свидницького свята це були: в суботу пополудні концерт під назвою “Молодіжна Естрада”, в якому брали участь переважно учні початкових т.зв. основних 9-річних і середніх шкіл, в неділю перед-пополуднем концерт “З народної студентки” з виступами численних самодіяльних співацьких і танцювальних колективів Пряшівщини, і в неділю пополудні концерт “Естрада дружби”, де крім українських передових ко-

ма на цій світлині ще не зовсім повна. Світлина не захоплює великої частини учасників свята з правого і лівого боку

лективів Пряшівщини виступав теж колектив “Червона Ружа” з Керестура в Югославії, український закарпатський колектив “Ясінчанка”, угорський колектив “Чемадок” і словацький колектив “Вигорлат”.

Іван Мацинський так характеризує п'ятнадцять свят української народньої культури українців-русинів, що всі крім першого, відбулися у Свиднику:

“П'ятнадцять років демонстрації творчого таланту наших народних мас, що тисяч років колективною працею ліпили — слово до слова, тон до тону, фарба до фарби, видумка до видумки, картина до картини — свої співанки, костюми, танцювальні фігури, не є чимось зовсім новим, є тільки продовженням, дальшою розробкою того, що тут існувало тисячу років. Розходилося і розходиться про свою національну самобутність. Разом з тим, це продовження є і щось зовсім нове. Воно є художнім культивуванням великого духовного маєтку, що нам його залишили попередні генерації нашого трудового народу”.

Дошику, дошику, звари дітям борщику

Цим разом дощик не зварив борщику, а трохи навіть перешкодив їм закінчити якслід їхню “Молодіжну естраду”. А програму цю варто було побачити до кінця. У ній виступало 24 українських (русинських) шкільних самодіяльних ансамблів в кількості майже тисячі школярів основних 9-класних шкіл (ОДШ) і деяких середніх шкіл Пряшівщини. Ансамблі були вибираючи на попередніх округових і районових переглядах, значить, є їх на Пряшівщині це більше, тільки що не всі вони здобули собі місце на естраді.

В поодиноких ансамблях виступало 30 до 85 уча-

сників. Вони виводили інсценізації і монтажі з побуту дітей і молоді, ігри, хороводи, танці та співи. Все це в цікавому, свіжому, часто дуже помисловому оформленні. Про зміст поодиноких інсценізацій та монтажів говорять самі їх назви, такі як "Метелики", "Мати до-нью колисала", "На луці", "Воляре, воляре", "Лісоруби", "Пастушок", "Дівчиночка по гриби ходила", "Як по-лотно в полі виросло" і інші.

При кінці концерту почав падати дощ і можна було подивляти дітей, що серед дощу таки не сходили з естради, щоб не втратити можливості показати багатолюдній публіці під парасолями і без парасолів те, до чого вони цілий рік готувалися. Через цей дощ не відбулася також увечорі зустріч молоді при ватрі. Але настрій був добрий, такий як може бути в непогоду тільки на українській землі, де дощ називають дощиком і де дощик уміє варити для дітей борщик.

Фиглі Федора Віца ("Нове Життя", 20 червня 1969 р. Пряшів)

Нагадувалися мені масові рідношкільні свята в Торонті, але тут ці всі виступи були більше самобутні, несофістиковани, а перенесені на сцену мов би просто з життя.

“З народної студенки”

Було хмарно в неділю вранці. Але дощ не посмів падати того дня. Після полудня навіть сонце з-поза хмар виглянуло, щоб подивитися на Свидницьке свято. Його найцікавіша частина відбулася саме передполуднем у неділю. Це була історія української Пряшівщини в інсценізованих картинах під назвою “З народної студенки” (криници).

Естрада Свидницького стадіону була оформлена цікаво й естетично. Її заднє тло обрамували високі білі чотирогранні стовпи, яких фронтова площа була стилізована у формі мальованого геометричного вишивкового взору. Від одного стовпа ішли наскіс у глибину дві білі, щораз вужчі смуги з вишивковим узором так, що творили ілюзію перспективної проекції у безконачність. На задньому пляні естради видніла плоска фасада дерев'яної селянської хати і з другого боку також фасада дерев'яної дзвіниці символізувала характер українського села.

Лібретто і сценарій до цього оригінального спектаклю “з народної студенки”, що тривав добрих три години, написав пряшівський літературознавець, автор численних наукових праць та статей з ділянки української літератури та фольклору, д-р Микола Мушинка.

У 25-ому числі пряшівського “Нового Життя”, присвяченому Свидницькому святові, ще заки воно від-

булося, д-р Мушинка сам, в інтерв'ю, що його провів редактор Мирослав Ілюк, так схарактеризував зміст цієї інсценізації:

“Це тема справді незвичайна для показу на сцені: вона скоріше годиться для якоїсь науково-популярної лекції, літературного твору або може фільму. Та я виходив із факту, що в наш час населення лекцій не дуже любить слухати, художня література теж не має на нього такого впливу, як би нам хотілось, а про створення фільму з нашою історичною тематикою годі й думати, тому я вирішив використати для цієї мети трибуну Свидницького свята і посередництвом народних пісень, танців та переказів розповісти історію нашого українського населення. Ясна річ, що це будуть лише окремі моменти з історії Пряшівщини, а саме такі, що знайшли відображення в народній творчості, бо не кожна історична подія зафіксована у фольклорі”.

А далі д-р Мушинка говорить:

“Цією програмою я, в першу чергу, хочу вплинути на національні почуття наших людей. Хотів би їх переконати в тому, що їм нічого соромитися за свою національність, свою мову, і свою культуру, а історія, наша історія дає для цього широкі можливості. В програмі я підкреслюю, що наші русини завжди були і є складовою частиною великого українського народа, що українець і русин — це синоніми, а не різні поняття. Історичну тематику я обрав і тому, що наступного року буде перепис населення, від результатів якого багато в чому буде залежати і дальший розвиток нашого національного та культурного життя, тому ціла програма концептована так, щоб говорила до глядача: “Дивіться, добрі люди, ваші предки в таких важких умовах вміли зберегти і відстоїти свою національність і завжди гордо голосилися до неї, а ви...”

Кум Діння і кум Замішка (артисти М. Симко і Микола Ляш) з солісткою Піддуклянського українського народного ансамблю Марією Мачошко-Мортон на естраді Свідницького свята.

Почалося від Адама і Еви

Народу — як трави та листу — казали у нас колись. Ні менше ні більше, а саме стільки було людей на Свідницькому святі. Рідко коли бачиться 30 до 40

тисяч людей, зібраних на одному місці, і то не у якомусь мільйоновому місті, а на території, де все населення розкидане по малих селах і містечках. Ці всі люди ішли і їхали сюди десятки а то й сотні кілометрів. Щось їх сюди на це свято української культури тягнуло. Чи не та, часом і підсвідома, національна самобутність, про яку писав поет Мацинський.

Казали мені, що сидячих місць на стадіоні, тобто лавок, є на п'ять тисяч глядачів. Решта стоячі місця на амфітеатральному пагорбі. І ця решта, щонайменше 25 а може і 30 тисяч людей стоїть цілий день на ногах, дивиться, слухає і оплескує кожний виступ. На "Народній студенці" від 10-ої до 1-ої пополудні, на "Естраді дружби" від другої пополудні поза 6-ту увечорі. А половина з них вистояла вже вчора ціле пополуднє і навіть змокла на "Молодіжній естраді".

Перед брамами стадіону, на площі, справжній відпуст. Ятки з гарячими і холодними перекусками, напоями, солодощами, пам'ятками. Є навіть фотограф з "ведмедем".

Для мене знайшлося зовсім добре сидяче місце, з якого шохвилини зриваюся і фотографую. Спершу трохи дивно і маркотно мені бути самотнім в такому морі людей. Але потім, у проміжках поміж виступами, роблю знайомства з сусідами. Сидять біля мене люди місцеві, і з Пряшева, і з Праги, і з Югославії і з Польщі. Натрапляю навіть на читачку "Нового Шляху" з Югославії. А ось троє українців з Америки. Перекидаюся словами, заввагами, питаннями. Розмови йдуть тут навіть під час виступів, якщо естрада не приковує до себе всієї уваги.

Скінчилося офіційне відкриття, урядові привіти. Програму "Народної студенки" ведуть два актори працівників Українського Народного Театру, М. Ляш і М. Симко в ролях двох сільських кумів, кума Дині

Дівчата, учасниці Свидницького Свята, тільки що вийшли з автобуса, а вже скопив їх на знімок репортер з Канади.

і кума Замішки. Вони дотепно вводять публіку своїм жартівливим діялогом у програму а потім доповідають і пояснюють кожну дальшу сцену чи виступ. Цілий їх конферанс, за текстами д-ра Миколи Мушинки, ведеться літературною українською мовою з легкою закраскою місцевого русинського діяlectу.

Програма починається діялом обох кумів про Адама і Еву. Адам і Ева напевно були українцями, а що Бог створив їх на свою подобу, то, мабуть, і Бог — був українцем тоді, коли їх творив. Пізніше, то вже зінтернаціоналізувався. Після цього вступу “народний розповідач” Тібор Кіш із Стружки дотепно оповідає легенду, як Бог розподіляв землю поміж людей.

Русин-українець, розуміється, запізнився і дістав уже лиш дебри та звори в Карпатах.

Дальшу розповідь кума Дині і кума Замішки про історію пряшівських русинів-українців ілюструють фолклорні інсценізації, співи і танці різних самодіяльних колективів.

Ось перша точка “початки народної музики”, яку ілюструють на первісних народних інструментах члени музичного колективу дев'ятикласної школи в Радвані. За нею інсценізація старовинного обряду “собіток” 45-членним співацько-танцювальним колективом молоді в Снині. Далі Вифлеємська гра, щось у роді різдвяного вертепу, історична народна пісня “Коли турки во-

Перед виступом. Музичний ансамбль одної із шкіл, дожидаючи свого виступу на сцені, перевіряє востаннє свій репертуар.

ювали”, панцизняна пісня “Коли мурували білу Маковицю”, інсценізація “Дрітарка” і “Вербування”, монтаж на слова Олександра Павловича “Панщина”. Ці всі сцени ілюструють історичну, культурну і соціально-побутову сторінку життя пряшівських русинів давніх часів.

Дуже цікавий та оригінальний епізод з давніх часів Пряшівщини показав музично-співацько-танцювальний колектив з села Нижній Тварожець. Це “Краснобрідський жіночий ярмарок”. Такі “ярмарки” на жінок відбувалися у давнину також в інших місцевостях на Пряшівщині. Були це свого роду публічні сватання, що походили ще може з поганських часів. Інсценізовано ще також розбійницькі пісні, емігрантські та інші побутові епізоди.

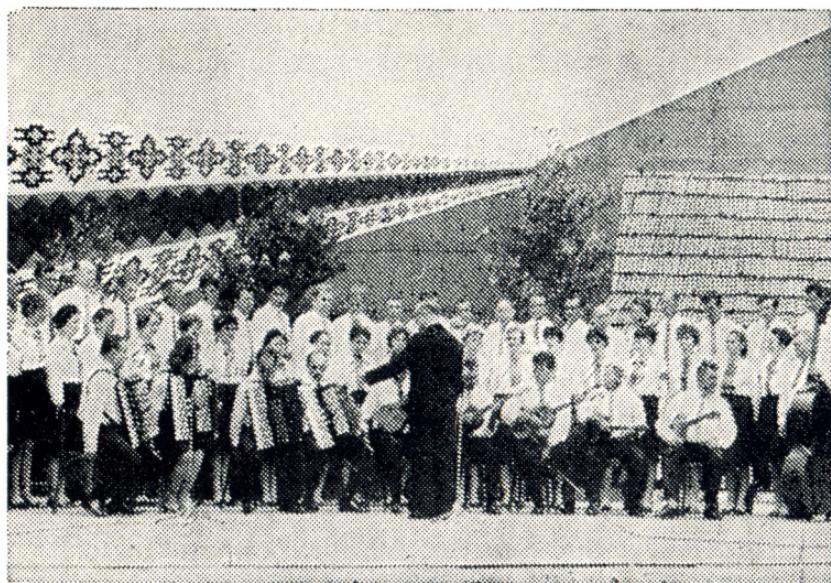
Куми Диня і Замішка цікаво та дотепно, з підкреслюванням патріотичних моментів, вели нитку свого конферансу. Це була справжня, талановито опрацьована і цікаво ведена та фольклорним матеріалом зілюстрована лекція історії Пряшівської землі і українського населення. Ця лекція мусіла запасті в серця тих тисяч людей, що слухали її на Свидницькому стадіоні.

“Червона ружа” з Керестура

У програмі “Народної студенки” виступила теж “Червона Ружа”, музично-співацький колектив з Руського Керестура і Нового Саду якому я завдячував свою незабутню подорож автобусом з Керестура до Свидника. Цей колектив має 66 осіб хору і танцюристів та 10 членів оркестри. Диригент хору, відомий бачванський діяч і композитор Іриней Тимко. Хор співав

бачванські пісні, між ними "Гори Карпати, наша отцовщина", "Ой, не відно, коть мой валал" і ін. Співав та-кох закарпатські і загально відомі українські пісні, як "Іхав козак за Дунай" у бачванському варіанті. Потім танцювальний ансамбль "Червоної Ружі" танцював під музику своєї оркестри оригінальні "русинські" танці але також і загально-українського гопака. Здібний хореограф бачванської "Червоної Ружі" Сильвестер Гача і диригент хору Іриней Тимко, разом з керівником цілого ансамблю Янком Олеяром добилися в своїй праці поважних успіхів, хоч ансамбль існує, порівняно, недовгий час.

Було помітно, що учасники свята приймали виступи своїх братів і сестер з Югославії особливо тепло і вітали їх з особливим ентузіазмом. Велике захоплення

Русинський співацько-танцювальний колектив з Руського Керестура в Югославії виконує пісню "Ой, не відно, коть мой валал" (Валал — село). Диригуючий мистецький керівник ансамблю Іриней Тимко.

мало бути також у Пряшеві, де “Червона Ружа” дала на другий день свій повний концерт.

Тільки тієї третьої сестри, тієї України, що “від мачухи”, з Польщі, на Свидницькому святі не було. У програмі свята було видруковано окрему точку: виступ українського колективу з Польщі. Але колектив не приїхав. Приїхав тільки один малий автобус з кількома делегатами від УСКТ (Українського Суспільно-культурного Товариства), двома членами редакції “Нашого Слова” і горсткою приватних осіб з різних місцевостей Польщі. Заповідаючи, що виступу колективу з Польщі не буде, один з заповідачів сказав: “Є все ще хтось, хто нас розділює, щоб ми разом не зустрічалися...”

Програма естради “З народної студенки” тривала понад три години, але ні кому не було задовго. На закінчення всі хорові ансамблі, разом коло тисяча осіб на естраді, і всі учасники свята на стадіоні, стоячи проспівали одним великим голосом гімн пряшівських русинів-українців до слів Духновича “Я русин був, єсм і буду”. В умовах власних держав співання національних гімнів зійшло вже на звичайну формальність, але буває, що в умовах недержавності даного народу, національний гімн зривається з глибин сердець як полум’я, як маніфестація, як крик душі і як приречення. Таким був і цей гімн на свидницькому стадіоні після “Народної студенки”.

Патріотичний сценарій і дотепні тексти конферансу “Народної студенки” авторства д-ра Мушинки не подобалися, мабуть, декому, бо вже на майбутнє Свидницьке свято в наступному 1970 році не доручено йому цього завдання, а розписано в українській пряшівській пресі конкурс на сценарій і на тексти конферансу “народної студенки”. Голос у виборі першуна на конкурсі вже, мабуть, матимуть інші, не конечно літературні і не конечно національні українські, критерії.

"Трохи посвистали собі" на естраді дружби

Проголошуючи кінець програми "З народної студентки" і заповідаючи "Естраду дружби" на пополуднє, один із кумів, не підозріваючи нічого, сказав: "Приходьте о 14-ій годині. Після виступу ансамблю радянської армії дальша програма піде нормальнно!"

Я кілька хвилин спізнився пополудні на початок "Естради дружби", але саме це "не нормальнне" вже було скінчилося і мені про нього тільки розповіли. Було так: Коли на естраду виступив ансамбль пісні і танцю частин Советської Армії, стаціонованих на Словаччині, у різних місцях стадіону почулися свисти і вигуки. Міліція, якоїувесь час на стадіоні було повно, дуже скоро зліквідувала демонстрацію. Були, кажуть, про тому потурбовані та арештовані.

У першому після Свидницького свята числі молодіжного додатку до Пряшівського тижневика "Нове Життя", автор критичних заміток про свидницьке свято, Микола Гиряк, коментуючи цей епізод свята, навів, як осуд інциденту, слова якогось вівчаря, який сказав: "Трохи посвистали собі окремі люди, але скоро пересвідчилися в тому, що їх мистецтво (мистецтво армійського ансамблю В.Л.) лише мало або зовсім не має нічого спільногого з політикою".

Репортер українського варшавського тижневика "Наше Слово", І. Карпатюк, вичислюючи точки програми концерту "Естради дружби" написав про ансамбль пісні і танцю Центральної групи Радянської Армії тільки те: "шкода, що цей колектив не заспівав жодної української пісні".

Дальша програма концерту "Естрада дружби" складалася з вибраних українських самодіяльних колективів Пряшівщини, виступу ансамблю мадярської мен-

шинної групи і виступів українських закордонних гостей: ансамблів Закарпаття і Югославії. Виконання хорових, танцювальних і сольових точок було на добром рівні і вражало своєю ширістю та безпосередністю. Вони в цій народній культурі, що називається, “сиділи”. Особливо гучні оплески збирав ансамбль “Ясінчанка” з Закарпаття, Піддуклянський Український Національний Ансамбль (ПУНА) з Пряшева з знаменитою самородною солісткою Мартою Мацошко-Мортон, музично-співацько-танцювальний колектив Педагогічної школи у Пряшеві під диригентурою композитора Юрія Цямбори і ансамбль “Червона Ружа” з Руського Керестура.

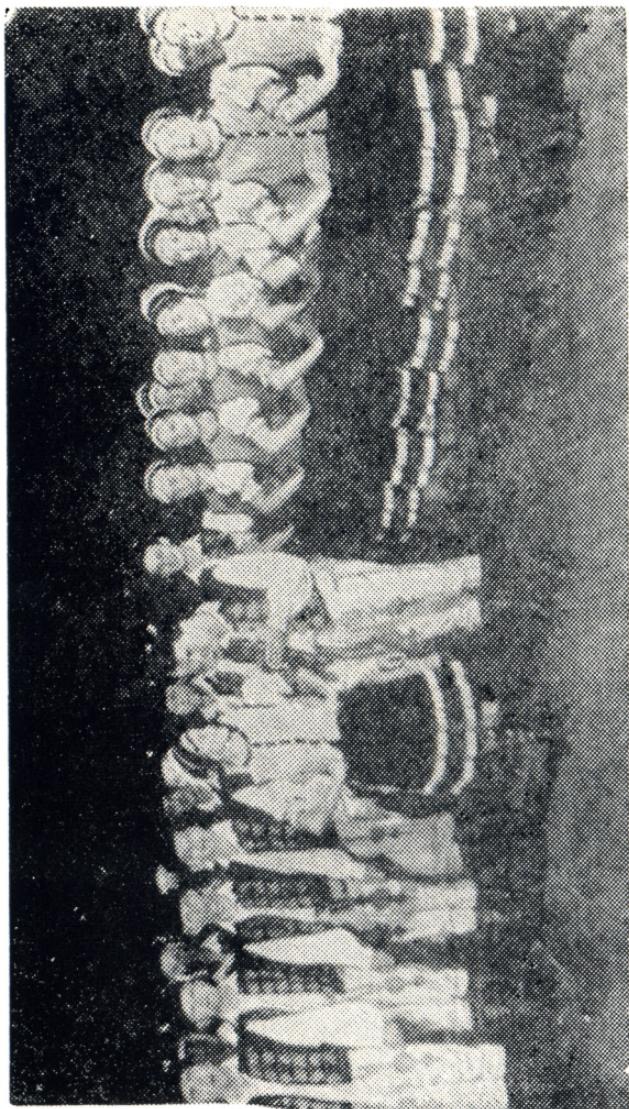
Під час перерв і після закінчення програми я прихапцем познайомився з кількома пряшівськими видатними культурними діячами, присівся на хвилину до відомого закарпатського поета-ювілята Василя Гренджі-Донського, обмінявся кількома словами привіту з поетом Мацинським, даремно шукав за письменницею і маляркою Євою Бісс, якої книгу оповідань “Сто сім модних засісок” я прочитав саме перед виїздом у мою подорож.

Концерт скінчився. Людська хвиля винесла мене з брам стадіону і, кружляючи мною на вирах людського струму та зупиняючи на мілинах, несла мене закосиченими вулицями Свидника. Ніхто мене тут не знав. Але я знав їх усіх. Це були мої брати і сестри.

“Настоящее смутно...”

На ці два дні Свидницького Свята пісні і танцю русинів-українців Чихословаччини Свидник, як легендарний дивдерев, розквітає стоцвітним квітом українського фольклору, стає на цей короткий час багато-

людним центром культури, пульсує життям, гомонить співами, гримить музиками, вихорить танцями. Але поза цими святковими подіями Свидник і ціла Пряшівщина живуть своїм нормальним життям. Мушу і до нього, бодай здалеку, торкнутися своїми репортерськими пальцями невірного Томи.

Підгучнянський Український Народний Ансамбль (ПУНА) виступає на Свидницькому Святі Української пісні і танцю.

Це у Свидницькому музеї Української Культури одним із перших, поміж іншими цитатами з творів українських визначних людей Пряшівщини, я прочитав трагічний своїм змістом цитат уродженця Свидницької округи, колишнього першого ректора Ленінградського університету Михайла Балудянського (1769 - 1847):

“Древность наша славна,
Минувшость ужасна,
Настоящее смутно,
Будущее неизвестно”.

(Отход Карпаторосов)

Свидник. Нова, недавно розбудована частина Свидника ще не упорядкована, але це вже завдаток на пристойне новочасне містечко. У центрі Дім культури з театральною залею, бібліотекою і кіном, готель “Дукля”, школа і шкільний гуртожиток, бльоки апартаментових житлових будинків, лікарня, оподалік торгово-вельний будинок з крамницями на двох поверхах, збоку на відшибі великий стадіон з новим, ще не закінченим адміністраційним будинком, здалеку на пригорбі височить обеліск слави. Решта вуличок це типові маломістечкові домики з городцями, кілька невибагливих крамничок з товарами першої потреби, завжди перевнена пивна, у якій люди п'ють пиво настоячки, і незабудовані оболоння, на яких символічна бабуся пасе на мотузі корову.

Великою нестачею Свидника і перешкодою у його економічному розвитку є те, що він лежить далеко від залізничої комунікації і не має виглядів на залізничну лінію в найближчому майбутньому. Вся комунікація відбувається автобусами, при чому, нормальне явище, що в автобусі тиснеться до 110 людей.

Свидник належить до т. зв. Піддуклянського краю, про який Степан Кочута автор статті “До Свидника

коруни не біжать” у тижневику “Нове Життя” (ч. 40 - 1969) пише, що це край, де люди їдять найдорожчий хліб і мають найнижчі прибутки в республіці”.

Ще до війни, пише він, це був край найбідніший на цілу Чехословаччину. Не було тут жодної фабрики, ніякого підприємства, де можна б було заробити гріш. До того, у зв’язку з піддуکлянськими боями Першого чехословацького армійського корпусу під проводом теперішнього президента ЧССР ген. Людвіка Свободи проти німецької окупації наприкінці другої світової війни, ці околиці потерпіли найбільше знищення. У Свиднику майже всі будинки були розбиті, зруйновані. В 1945 році містечко мало всього 1,039 жителів. Був навіть проект, щоб Свидник перетворити у велике озеро, збудувавши в напрямку Стропкова велике водоймище, з якого вода заплавила б цілу долину Свидника разом з цілим містечком. Проект не був здійснений.

За нової комуністичної влади Піддуклянський край, як і ціла Пряшівщина, надалі залишився районом сільсько-господарським, без промисловості. Аж в 1960 році приділено цій окрузі дві фабрики: швейну фабрику у Свиднику і фабрику “Тесля” у Стропкові, але й так, як пише С. Кочута, “інтенсивність промисловості тут найнижча в цілій республіці”.

Іван Чабиняк у “Народному календарі” на 1969 рік у статті “Наш музей” пише: “Донедавна, а в декотрих селах ще й сьогодні щоденно турботою є роздобути хліб”.

А Юрій Бача у “Народному календарі” на 1970 рік у статті “Хочемо творити своє життя” так характеризує сучасний економічний стан цілої Пряшівщини: “Як і за першої республіки, так і нині край під Бескидом — найбідніший край республіки: найнижчий заробіток, найнижчі пенсії, найнижчий товарооборот, найменше

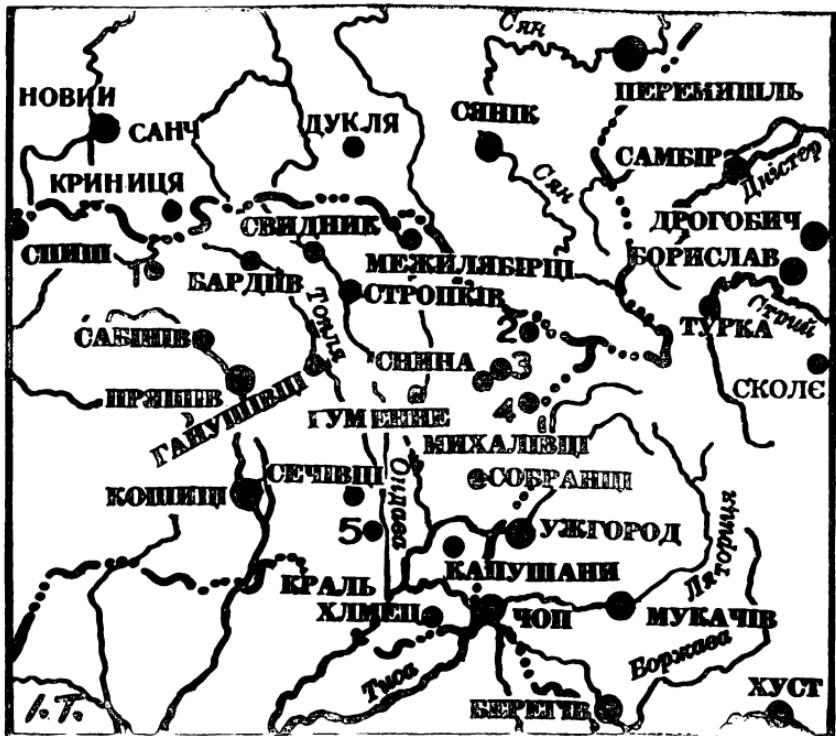
книг, телевізорів, автомашин, найбільше хвороб, недокормлених дітей...

"Будущеє неізвесно..."

В "Народному календарі" на 1970 рік у статті "Перепис людей, домів і кватир", в якій обговорюється заповіджений на 1970 рік перепис населення у Чехословаччині, подано таке поступове зменшування числа русинів-українців на Пряшівщині за даними попередніх переписів: рік 1846 — русинів-українців 187,321, рік 1879 — 140,324, рік 1890 — 83,573, рік 1900 — 82,666, рік 1910 — 89,910, рік 1921 — 84,272, рік 1930 — 91,079 (дані на всю Словаччину), рік 1940 — 69,116 (дані без 36 русинсько-українських сіл Пряшівщини, які були загарбані мадярами в 1939 році з більш ніж 20 тисячами населення), рік 1961 — 33,333 русинів-українців на Словаччині і 22,222 на Чехії.

У статті читаємо: "У кого в жилах пульсує русинсько-українська кров, той при перепису в 1970 році запише себе русином-українцем. Нас народила русинсько-українська мати, і тому наш материнський язик був, є і буде русинсько-український, а бесіда русинсько-українська".

У згаданій вже статті "Хочемо творити своє життя" Юрій Бача вказує на економічну відсталість Пряшівщини як на одну з причин зменшування українсько-го населення Пряшівщини. Багато людей, головно молоді, ще й тепер імігрує в інші республіки — пише Бача. Вже при народженні дитини кожна сім'я знає, що дитина буде потребувати знання іншої мови, бо край, в якому вона живе, не дасть їй можливостей прожити. Юрій Бача пише: "У нас існує економічний тиск до зневаги своєї

Українці у Східній Словаччині. Точкованими лініями зазначено кордони УРСР, Польщі і Мадярщини.

бесіди, культури, до її забування, до її ігнорації”.

Крім цього поважною причиною зменшування русинсько-українського населення на Пряшівщині є брак рідного шкільництва, яке національно освідомлювало б молодь.

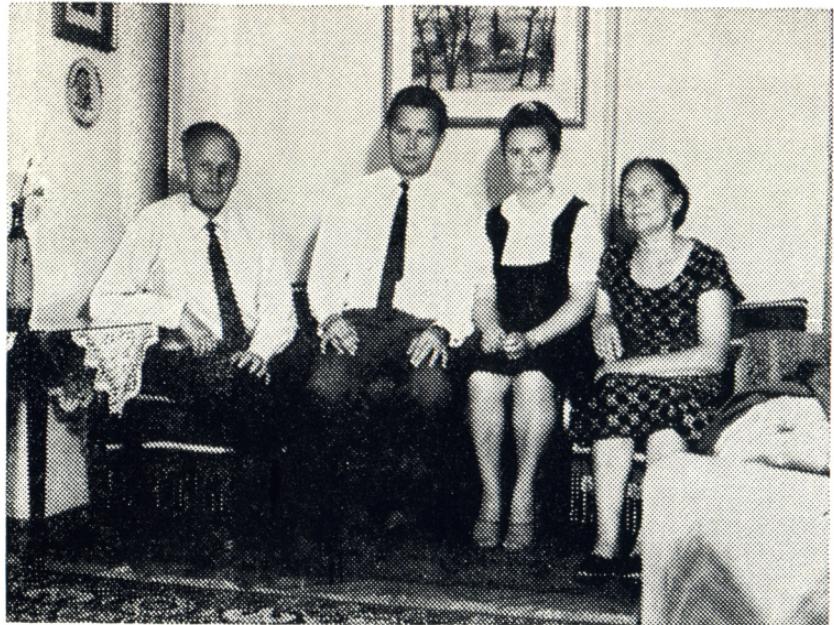
Русинсько-українське населення Пряшівщини у великій частині національно мало свідоме і тому легко піддається під впливи словацьких агітаторів та пристостуванців. Колись національність Пряшівчан покривалася з їх греко-католицькою релігією. З насильним зведенням православ'я багато русинів почало ходити до римокатолицьких словацьких костьолів і тим самим признавали себе за словаків. Після лібералізації в Чехо-

словаччині в 1968 році і регабілітації греко-католицької Церкви, словацька націоналістична організація “Словенська Матіца” почала засновувати по селах Пряшівщини свої відділи і агітувати за словацькими школами, словацькими учителями та словацькими священиками. Вони почали грозити, що всіх русинів-українців, які будуть триматися православ'я і українства вивезуть до СССР. Це, розуміється мало свої наслідки. Населення Пряшівщини поділилося на ворожі групи не тільки під оглядом релігійним але під оглядом національним. Доходило до фізичних зударів і насильства. В останньому часі наступило деяке замирення, але мені доводилося кілька разів чути у Свиднику, що тільки непевність ситуації і приявність окупаційних совєтських військ стримує словаків від фізичної розправи з українцями на Пряшівщині.

Майбутнє української Пряшівщини — як казав Балудянський — невідоме, але існують вже незаперечні познаки, що воно буде краще. Між ними — Свидницьке Свято.

В теплі родинного вогнища

Серед руху, гамору і імпрез Свидницьких днів я мав щастя зараз другого дня моого перебування у Свиднику знайти прибіжище у теплому родинному колі, що прийняло мене, незнайому собі особу, з щирістю і турботливістю, як справжнього члена родини. Я зінав, що коли між “естрадами” на стадіоні чи ввечорі, застукаю до дверей помешкання на другому поверсі одного з апартаментових бльоків, назустріч мені вибіжить трирічний Івасик з розпроміненим обличчям і вийде відчинити мені двері його “бабця” з привітними ус-

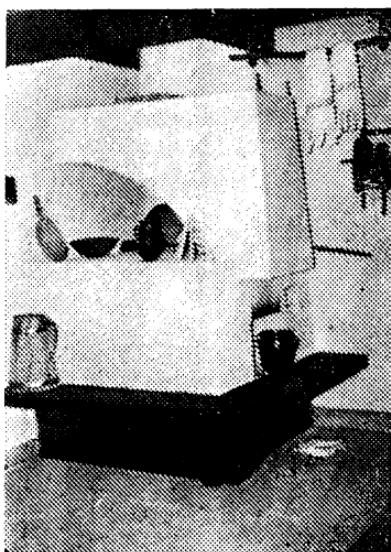
**Автор репортажу і родина директора Свидницького Музею
Української Культури Івана Чабиняка.**

міхненими сірими очима і своїм співучим “гуторацьким” діялектом запросить у хату. Я знов, що коли б я не прийшов, завжди чекатиме на мене привітний усміх і тепло слово його господарів, а коли виходитиму, бабця накаже мені не спізнатися на обід чи на вечерю. — А спати можете прийти, коли схочете!

Директор Музею Української Культури у Свиднику, Іван Чабаняк, і його дружина пані Марія, рано вранці, коли я ще сплю в окремій кімнатці, ідуть на працю до музею. Там кожного дня глота відвідувачів, там делегації, заграничні гості і свої люди, цікаві подивитися на Свидницьку скарбницю культури і долі Пряшівської землі. Зустрічаюся зі своїми господарями або у музеї, куди забігаю у вільну хвилину, або при пізній вечері, коли очі вже kleяться до сну а розмова обертається

довкола подій дня і плянів на завтрашній день.

— Там вже постелено для вас — зголошує мені бабця й усміхається теплим печаливим усміхом. Я аж останнього із трьох днів, які я перебув у гостинному домі директора Чабиняка, усвідомив собі, що це на бабчиному ліжку я спав в окремій кімнатці, а бабця раненько нишком забирала свою постіль із невигідної канапи у їdalні, щоб я цього не завважив. Одного дня вранці я знайшов на кріслі випрані і випрасувані всі мої сорочки, а навіть один гудзик, що відривався, був пришитий.

Нутро селянської хати як частина експозиції Музею.

Свидницький Музей

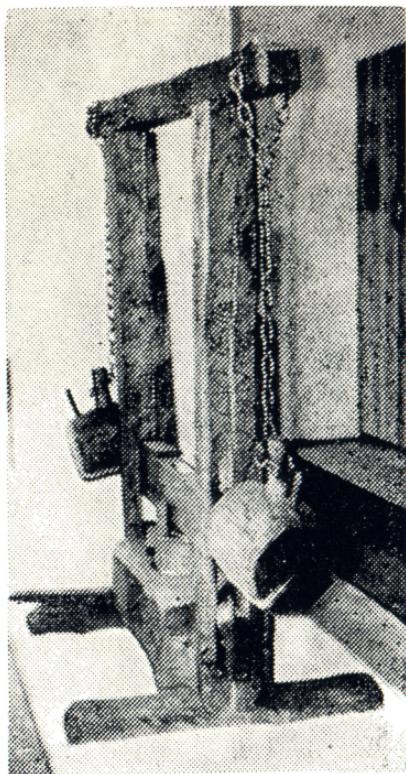
Свидницький Музей Української Культури разом із Свидницьким Святом пісні і танцю русинів-українців зробили це містечко Свидник, що має всього коло 4 тисячі мешканів, “Меккою” української Пряшівщини і українців цілої Чехословаччини. Їх обох, музей і свято, називають також “українськими близнятами Пряшівщини”.

Про свято пісні і танцю ми вже писали, але описати музей видається нам важчим завданням. Бо як описувати музей? Як можна описати музей кількома словами? Як описати його багату етнографічну експозицію з його інтер'єрами селянської хати, окремими збіrkами

пастушого, господарського та кухенного знаряддя, збірками народних і жиночих одягів з різних околиць, на манекенах і в габльотах, збірки народних музичних інструментів, різні тематичні виставки, документацію історії Пряшівщини з ілюструючими цитатами, портретами та рідкісними при мірниками старих видань, збірку старих церковних ікон, що займають дві зали, окрему експозицію 148 великих фотографій старих дерев'яних церков з усіма архівними і архітектурними даними про них, окрему виставку народного мистецтва, зокрема зразків вишивок і килимарства, що їх зібрала у

чителька Ганна Остапчук? Чи можна описати їх через вичисловання, і як вчислити 20,000 опрацьованих і позначених довідками експонатів і 15 тисяч одиниць у бібліотеці музею?

Вже з цього, що я сказав, читач може уявити собі, що це музей, ведений за всіма приписами европейського музейництва і що має у своєму керівництві та співробітниках ентузіастів музейної справи. Молодий, кваліфікований директор музею Іван Чабиняк так простили словами прецизує у своєй статті "Наш музей"

Дерев'яний прилад до витискування олії у Свидницькому музеї

у Народному календарі на 1969 рік завдання Музею української культури:

“У всіх культурних народів є такий розумний звичай — хоронити пам'ятки своїх предків та зберігати їх для своїх дітей. Коли діти підростають, то треба їм часто показувати старі пам'ятки по наших дідах і прадідах та говорити, що кожна пам'ятка означає, чому вона для нас цінна. Таким способом ми будемо виховувати повагу до наших предків, повагу до старших, до своїх батьків та всього нашого...”

Музей Української Культури у Свиднику був заснований в 1956 році завдяки таким ентузіям цієї справи як проф. Михайло Дубай, учитель Олексій Сухий, доцент Юрій Костюк, доцент Степан Гапак і інші. Спершу ним покидалися з місця на місце і на протязі чотирьох місяців його п'ять разів викидали з різних приміщень. Він теж чотири рази зміняв місцевість свого

Будинок Музею Української Культури в Свиднику.

осідку, спершу Межилябірці, потім Пряшів, Красний Брід, поки врешті осів на твердо у Свиднику.

Музей приміщується у досить репрезентативному, хоч і старого типу двоповерховому будинку, а депозити, бібліотека, фотолябораторія і адміністрація музею займають окремий новий, теж двоповерховий будинок у подвір'ї музею. Будується ще й третій будинок для інших музейних потреб.

Музей мав у тому часі, коли я був у Свиднику, чотири відділи: У відділі історії під керівництвом історика проф. Михайла Русинка працює літературознавець і письменник Степан Гостиняк та мистецтвознавець Василь Лаката; у відділі етнографії під керівництвом д-ра Наді Штуркалою працює ще крім неї в ділянці матеріальної культури професор Мирослав Сполига, в ділянці музичного та танцювального фольклору Іван Чижмар і в ділянці словесного фольклору письменник Михайло Шмайда. Відділ документації веде Іван Чижмар. Працює в ньому бібліотекар і секретарка музею Анна Бачова, документатор Марія Чабиняк, фотограф Михайло Сувак, консерватор та реєстратор Михайло Желізняк та художник Михайло Галай. Четвертий відділ це відділ адміністрації музею. Працює в ньому керівником відділу Йосиф Югащик і ще три особи. Разом, сталих працівників музею враз з його директором Іваном Чабиняком — 17 осіб. Усі вони рахуються на державному етаті.

Директор музею Іван Чабиняк має на майбутнє сміливий проект, якого здійснення хоче добитися в якнайскорішому часі при допомозі КСУТ. Є це проект розбудови окремого музею під відкритим небом або т. зв. музею-скансену. У склад скансену входили б дві старовинні дерев'яні церкви та характерні садиби із цілої території Пряшівщини разом з господарськими та тех-

нічними будинками. У гому українському пряшівсько-му селі-музеї, яке мало б бути розташованим на схилі гори над свидницьким амфітеатром, було б приблизно 15 об'єктів української пряшівської архітектури. Цей музей під голим небом, на думку директора Чабиняка, чудово доповнював би живу етнографію, інтерпретовану під час Свидницьких свят пісні і танцю на сцені стадіону.

Знаменитий проект, але чи вдається його здійснити в сьогоднішніх обставинах на Пряшівщині?

У самої — Єви Бісс

Прізвище Єви Бісс притягало мою увагу своїм інтригуючим зіставленням імені Єва і прізвища Бісс (біс) ще з того часу, як я вперше прочитав його десь як прізвище однієї з українських письменниць Пряшівщини а потім як члена редакційної колегії пряшівського журнала “Дукля”. А незадовго перед моїм виїздом у тур по “трьох Українах” мені випадково попала в руки її збірка новель “Сто сім модних зачісок”, що вийшла в Пряшеві 1967 року. З короткої біографічної довідки на обгортці чепурної, гарно оформленої 248-сторінкової книжки, я довідався, що це перший збірник новель письменниці, яка досі відома була як драматург. Уже в Свиднику, в музеї української культури, я зустрів її прізвище також на добрих імпресіоністичних картинах у відділі сучасного українського малярства Пряшівщины і довідався, що вона теж малярка і що працює учителем малярства у середній школі.

Збірка новель Єви Бісс “Сто сім модних зачісок” так була подобалася мені, що я, хоч і незнайомий, роздобув адресу авторки і негайно написав до неї листа.

Це справді добра письменниця. Було щось у її новелях, що радісно хвилювало мене і не давало відірватися від книжки. Кожна нотка співчуття до людини, гуманності, любові до простого народу, до наших гір, а одночасно тонкий психологізм, спостережливість і об'єктивність малюнку у її новелях знаходили у мене свій радісний відзвук, свою схвилювану консонантну струну. Про це я їй написав.

Єва Бісс у Свиднику популярна особа. Коли я запітався на вулиці зустрічну людину, в котрому з ряду апартаментових бльоків вона мешкає, я дістав відповідь: “Там, у наступному блоці. Ви пізнаєте її вікно, бо в ньому повно квітів”.

Це було досить пізно увечорі. У Єви Бісс були саме гості, і мої відвідини не тривали довго. Я теж не міг тоді зняти її фотографії, щоб показати її моїм читачам. А більше я Єви Бісс, цієї маркатної постаті Свидника і Пряшівщини не бачив, бо вона на другий день вранці виїхала на вакації. Коли я виходив від неї, я мав у руці її книжку з такою дедикацією: “На добру пам'ять пану Левицькому-Софронову від авторки, яку він перехвалив. Єва Бісс. Свидник 22. VI. 1969.” Нарешті раз хтось нарікає на мене, що я його перехвалив! — зрадів я. — Звичайно буває навпаки!

У напрямі Кошаліна — але з пригодою

У Свиднику, зустрічаючися з українцями з Польщі, які приїхали на Свидницьке свято, я довідався, що рівно через тиждень у Польщі, у воєвідському місті Кошаліні, положеному на півночі, майже над Балтицьким морем, має відбутися подібне як у Свиднику свято під назвою “Фестиваль української пісні і музики”. Буде

це в суботу і неділю, 28 і 29 червня. Ця відомість дала мені ціль для дальшої моєї тури: поїхати у Польшу не тільки до Варшави чи Krakова але і до Кошаліна на фестиваль. Це була чудова нагода зустрітися з людьми, побачити, порівняти.

Дотого мені траплялася нагода переїхати словацько-польський кордон і дістатися аж до Krakова автом з туристами, з якими я познайомився в Свиднику. Цей мій плян мені не вдався, але я згадую про нього, бо він дав мені пережити пригоду з автом, яка в американських чи канадських обставинах не мала б ніякого значення але в умовах мало змоторизованої Східної Європи могла стати причиною доброї мороки.

У понеділок пополудні я досить несподівано попрощався з родиною панства Чабиняків, подякував за хліб за сіль і завантажився з моїми клунками на автом моїх знайомих. Ще таки у Свиднику набрали бензини і пустилися в дорогу у напрямі прикордонного пункту у Дуклянському перевалі. Терен щораз підносився вгору, лісисті горби замикали обрій і щораз більше затіснялися вздовж вузької стрічки крутогористої дороги. Нагло наше авто відмовило послуху. Почало скакати і шарпати як зноровлений кінь і врешті, ледви закотивши на бічницю дороги, перестало відповідати на всі можливі принукування нашого водія. Ані їхати далі, ані вертатися назад до Свидника! Ніде поблизу, може й на десятки кілометрів, ніякої бензинової станції чи гаражу.

І ось починається чудо слов'янського, ще не завмерлого у кліщах цивілізації серця. Дорогою у нашему напрямку надіздить авто, звільняє ходу, минає нас і стає перед нами на бічниці дороги. За якийсь час надіздить авто з протилежного боку, звільняє так само свій біг і стає на бічниці по другому боці дороги.

Незабаром попри дорогу з обох боків стояв уже цілий ряд авт, включно з великим вантажником, а їх водії зносили різні інструменти, розбириали мотор і продовж майже двох годин вовтузилися біля нашого авта, аж поки бодай провізорично його не направили.

Наше авто могло їхати далі, але я нагло втратив довір'я до нього і запал до дальшої ним подорожі. Одним із авт, які допомагали нам, я повернувся назад до Свидника. Коли я застукав у двері помешкання директора Чабиняка, мені вийшла відчинити бабуся і вибіг до дверей Івасик. Ми всі гучно розсміялися а директор Чабиняк сказав:

— Ми саме тепер про вас говорили і трохи побоювалися за вашу дорогу! Прошу, не зашкодить вам тепер килишечок палінки!

До Польщі через Прагу

Вже було запізно, щоб після моєї невдалої виправи автом на Дуклю вирушати із Свидника кудинебудь в дорогу того самого дня. Гостинні господарі, панство Чабиняки, запросили мене залишитися у них переночувати ще цю ніч, а завтра, у вівторок, поїду до Польщі через Прагу. Літаки летять у Прагу із Кошиць, але ніколи не можете знати, чи застанете на найближчому літаку вільне місце для себе. Тому рішаюся їхати до Праги залізницею.

До найближчої залізничної станції у Межилябірцях треба їхати із Свидника автобусом та ще й у Стропкові треба пересідати. Їдете кучерявими підкарпатськими дорогами і нагло з цілою гостротою усвідомлюєте собі, що це вже ваші останні хвилини на “своїй несвоїй” Пряшівській землі. Вслухуєтесь пильно у гамір

голосів, схоплюєте поодинокі фрази розмов, призадумуєтесь над незвичними для вас формами слів, думате про архаїзми та різні чужі запозичення і впливи, які все таки не можуть затерти ознак однієї і тієї самої української мови. У розмовах довкола вас буденні теми, ніякої політики, ніяких натяків, з яких ви могли б робити якісь заключення.

Доба залізниць в Америці і Канаді вже майже проминула, але в Європі вона ще у повному розквіті. У моїй пам'яті записані різні потяги, різні вагони, від "теплушок" до пульманів, від "льокальок" до трансконтинентальних. Їздив я поїздами і по Чехословаччині. Але вперше їду чехословацьким "соціалістичним" поїздом. Впадає в очі чітко зазначена "клясовість" цього комунікаційного засобу у будь-що-будь комуністичній державі. Вагони звичайні, вагони з нумерованими місцями, вагони тверді, вагони м'які, спальні вагони тверді, спальні вагони м'які, окремі купе на шість осіб, на дві особи. Більше платиш — краще і м'якше їдеш.

Після мандрівки по різних вагонах, я був щасливий, коли врешті біля півночі дістався на тверду полицею під самою стелею вагону і міг трохи заснути. Вагони набиті. Місця у нумерованих і спальних купе наперед позарезервовані.

У звичайних вагонах мішанина народів: руснаки, словаки, чехи, мадяри і особливо багато циганів та циганок з дітьми. Їхала навіть в одному купе якось циганська джазова оркестра і треба було скоро з їх сусідства забиратися. Пасажири у вагонах попивають вино і пиво і почивають себе свободіно — як вдома. Вранці кондуктор в окремому купе варить і продає каву. Справжні патріярхальні відносини, а патріярхом вагону є кондуктор.

Прага — місто-спомин

Примістивши свої речі на летунському терміналі в центрі міста, іду вулицями Праги кроком слідопита, що шукає на стоптаному бруку великого міста слідів свого власного минулого. “Прашна брама”, славні куранти з дванадцятьма апостолами, Карлів міст, мережка церкви св. Віта, Градчанський замок на тлі сірого небозводу, Вацлавське “наместі” з пам’ятником св. Вацлава, у якого стіл спалив себе новітній герой чеського народу Ян Палах, вузька вуличка “ве Смечках” число 7 — моя перша студентська квартира у Празі.

Не йду --- несе мене на Бубенець, де в апартаменті живуть два свідки моєго минулого, за яким шукаю по вулицях Праги — Стефа і Оля. Ось двері з їх карточкою. Дзвоню. Мовчанка. Олив’яними ногами сходжу вниз. Внизу сторож кам’яниці відбуркує мені, що вчора поїхали на вакації.

Прага робить на мене враження міста-спомину; міста, що згадує своє власне минуле; міста без перспективи в майбутнє; міста в якому мешканці не живуть а тільки полагоджують свої життєві потреби. Вправді окупаційного війська не бачиться, але окупацію відчувається. А може це сірий, трохи дощовий день і моя недоспана ніч так настроюють мене. Маю ще інші дві адреси празьких українців. Відвідую їх, в одного навіть переночовую.

Українці в Празі

У Празі досить багато українців. Є тут при Українському Культурному Товаристві добрий український хор Степана Шутка. Цей хор обслуговує всі українські

**Редакція українсько-чеського словника в Чеській Академії
Наук у Празі.**

святкування в Празі та поза Прагою. Хорова справа у Празі цікавить мене, бо думка знову може злетіти в минуле. Тут колись я підтягав у других тенорах у славному тоді українському студентському хорі, яким диригував композитор Акименко, а хормайстром його була не менше відома диригентка Росиневич-Щуровська, що й тепер живе ще в Празі. Можу сказати, що цінити українську народну пісню навчив мене диригент Полуянів у польському таборі полонених на Домб'ю, а розуміти її навчила мене у Празі сотрудникня славного Кошиця, Росиневич-Щуровська. Багато є українців, ко-лишніх студентів Празького Карлового університету, які з вдячністю згадують за це Прагу.

Є в Празі згадане українське Культурне Товариство,

яке ніяк не може добитися свого офіційного статусу, є хор професіональних співаків “Дружба” в якому співають українці, є дві українські церкви, православна і католицька, які, як і на Пряшівщині, не можуть знайти одна з одною спільної мови.

Відвідую із моїм знайомим Чеську Академію Наук, а в ній кімнату, в якій групка осіб, працівників цієї Академії, мозолиться над чесько-українським словником. Довга кімната з фронтовим вікном на всю стіну. Посередині, вздовж кімнати стіл з понаставлюваними на ньому фоліантами книг, скринками картотек, свистками паперів і записок. Одну стіну займає осклена бібліотечна шафа. Вже по самій масивності книжок видно, що це самі словники, енциклопедії та інша підсобна література. Застаю по обох боках столу шестеро людей при праці. У розмові довідаюся дещо про історію і роботу біля словника.

Над українсько-чеським словником почав працювати вже давніше проф. Михайло Демчук. Після його смерті в 1965 році працю над словником перебрав Інститут Мовознавства Чеської Академії Наук. Словник буде мати 80,000 слів, тобто стільки само, скільки має російсько - український словник Калиновича перевиданий і доповнений Академією Наук УРСР в 1955 р.

У редакції словника працюють три “штатні” працівники і 4 доходячі. Штатні це головний редактор Андрій Куринський, родом з Пряшівщини, і редактори Микола Савицький та Ружена Шишак. Пані Ружена — молодий науковець, чешка, яка добре говорить по-українському. Доходячі: проф. Мирон Любінецький, Петро Щербуха, інж. Модест Боднарчук та Олександер Венгжиновський. Крім цього співпрацюють з редакцією мовознавці: д-р Микола Затовканюк, старший викладач Кость Геник-Березовський, науковий працівник

Чеської Академії Наук Зіна Геник-Березовська, д-р Ярослав Моравець, проф. Жидліцький, і інші. Редакція словника має постійний зв'язок з Інститутом мовознавства ім. Потебні при Академії Наук УРСР в Києві, де з редакцією словника співпрацюють мовознавці Ірина Назарова та Алла Багмет.

Видання чесько-українського і українсько-чеського словника буде безперечно великим досягненням українців у Чехії. Ввічливі співробітники редакції радо дали мені інформації про роботу над словником, погостили мене кавою, дозволили себе відфотографувати і на тому мої короткі відвідини закінчилися.

Хотілося ще тих кілька годин, що мені залишилися до від'їзду, поблукати трохи по місті. Треба було бодай зверху подивитися на “Народні дівадло” (народний театр). Адже я завжди з такою гордістю згадую, як я виступав на його сцені як статист у операх і діставав за те за кожним разом як нагороду чотири вільні квитки вступу на стоячі місця на найвищій галері. Які ж романтичні були ці вистави, що їх я пізніше на ці квитки (завжди у двійку) відвідував! Цим стоячим місцям на найвищій галерії ніколи вже пізніше в житті не дорівняли ніякі першорядні журналістичні місця. З цієї галерії я слухав “Сальоме” Штрауса з Нікольською у танці семи серпанків і ніколи не забуду, як кров Йоханаана капала із скрипок у оркестрі. З цієї галерії я бачив Чапекове “Се живота гмизу” (здається так?) і до сьогодні пам'ятаю, як на сцені з кукли родилася нетля одноднівки і кричала, щоб її почув увесь світ: “Я се родім, пршіправте мі місто”. Я тоді теж кричав моїм молодим голосом до цілого світу “Я народжуся! Готовьте для мене місце!”

Праго — спомине, треба втікати з тебе якнайскоріше!

З ПОЕЗІЇ ПРЯЩІВІЦІНИ

ГЛАС РУСИНІВ (Скорочено)

Бескиде, могило на русинів гробі,
Скажи нашим отцам во своєй утробі,
Што ми єще жиєм, єсьме русинами,
Но любві, ні згоди не єсть между нами.
Би они, кедъ можно, із мертвих повстали,
А кедъ ніт, би духів своїх нам послали,
Бо ми, їх синове, омліті і слабі,
Различних похотів своїх ми съме раби.
Бурайся Бескиде, скали ся пукайте!
Духов наших отців дайте же нам, дайте!
Би падшую нашу підняли побожність,
Одняту вернули своїм синам гордість.

Бліскало, гриміло, тряслися Бескиди,
Лем раз отворили гроби свої діди,
Із тих вилетіли голубоньки сиві
І зогоркотали: О, ви нещасливі!
О, ви нещасливі чада наші милі!
Де ж ся вам поділи староруські сили?
Хто з вас з природной вашой невинності
Виблекол, позбавил руської народності?
Де ж вам тая віра, которую вам Бог з'явил?

Ах, хто же вас того вшиткого позбавил?
Придуть на вас кари, ви злобиві враги,
Што сте спотутили діти наші драги,
Што сте їм отняли вшитку силу, красу,
Што їх зневажате от давного часу.

* * *

Но ви всі синове руського імена,
Вам ся уже явит днесь весна зелена,
А ви ся стидате народного слова,
Мильша вам єсть чужа, як отцовска мова.
О, ви наших предків потомки негодни,
Ні тепли, ні зимни, ані не холодни!
Ви, што свій род благий нищите, губите,
А чужину тільки вітате, любите,
То не для вас іде радісная весна,
В котрій скропит Бескид наш роса небесна!

Олександер Павлович
(Священик, поет Пряшівщини, 1819-1900)

ДОЛЕ РУСИНОВА!

Є часу плин: плин вітру і води —
і рух родин і рух біди,
русине-брате!

Світанки загірські чергують
обдерті дні і стерті ночі
і русинам нічого не вінчують:
не помічають їх, не чують —
в чужих краях собі кочують
світанки загірські.

Наш шлях веде собі від хати до села:
роздвоюється,
розтрояється

і розгалужується, як карпатська мла.
Наш шлях веде з селянського порогу
на край села:

там шле молитви довгі Богу
і зникає десь в далекім світі
на роздоріжжях і добра і зла.

Він починається з порога
батьківської хати
і світ обмотує хрест-навхрест.
І ніколи більше не повертає
До порога
батьківської хати.

Така ти, рідна земле:
од віків
дітей по світу ти розводиш...
Мандрівників для всього світу
плодила завжди ти
і плодиш.

Доле,
доле русинова!

Іван Мацінський
“Нове Життя”, Пряшів

Я БАЧИВ У ЖИТТІ...

Я бачив у житті із черепа людського чашу,
майстерно зроблену
чудову чашу:
не пив я із неї вина —
пили з неї люто до dna
горе людське
такі ж самі люди,
діти 20-ого віку.

Я з черепа людського бачив попільничку,
майстерно зроблену
чудову попільничку:
я не гасив цигарки в ній —
гасили тупо в штуці тій
життя людське
такі ж самі люди,
діти 20-ого віку.
(Зухвало і грубо —
по-скіфськи).

З людського черепа я бачив і плювальницю,
майстерно зроблену
плювальницю:
вином запиваючи лютъ,
плювали і нині плюють
в череп людський —
на все людське
такі ж самі люди,
діти 20-ого віку.

І часто за власний хапаюся череп
від болю;
болить нестерпно голова...
І втікаю додому
пожуритися вдвох
з самим собою.

Іван Мацінський
“Пристрітники” — Пряшів 1968.

ВИГАДКА ПРО БРАТА

У декого є брат Василь,
У іншого Андрій, Михайло чи Володя;
У декого немає брата й не було,
як немає й не було того, чого немає й не було;

У декого немає брата, бо убили, як вбивають зайця;
У декого зоветься братом зрада,
У іншого усмішка або місяць;
А в мене брат — Іван,
Якому не везе у виборі роботи.
Бувають випадки на світі,
 а між ними наші стрічі, —
При останній ллявся дощ і блискавка мене ранила
 незвичайністю слів брата:
“А таки я не у власній шкірі”.
Я приглянувся і справді бачу:
Корчиться Іван у шкірі не своїй, Івану тісно,
А він, мій брат Іван, і ще до того
 й дихати навчився не у власній шкірі,
Що я найсмутнішим чудом назову.

Степан Гостиняк
Молодий поет Пряшівщини.
Почав друкуватися 1958 р.

НЕ РАЗ ЗАВИДОЮ ВОВКАМ...

Не раз завидую вовкам,
І хоч страшна їх доля:
Їх мучить холод, голод, смерть,
Іще й куля жде від поля...

В проклятих горах кам'яних
З вовками голодуєм,
Але вовки бодай вільні,
А ми... гюрми будуєм...

Василь Гренджа-Донський
“Місячні ґруні”

ТА УКРАЇНА, ЩО ВІД МАЧУХИ

Де я цю нічку, де заночую?

Так уже завелося на міжнародних летовищах, що, хоч притаскаєшся туди із своїм багажем на дві години перед відлетом літака, то доки полагодиш усі формальності, ледви в останній хвилині добіжиш потім до його східців. Зате, коли вже сядеш у літак, не минула година, як ти уже з Праги опинюєшся у Варшаві.

І знову нове, дивне почуття. Адже майже двадцять років я був зразковим громадянином Польщі: двома опадами, як кожний порядний українець, сидів у польській тюрмі, два рази нелегально переходитив польський кордон на Чехословаччину. А тепер на Варшавському летовищі,—знову стою перед польським поліційним урядовцем, який перевіряє мої документи. Моє ім'я і прізвище написане на канадському паспорті у транслітерованому українському звучанні “Levytsky” і тому, маєть, видається йому трохи дивним. Він ставить мені кілька питань. Відповідаю польською мовою хоч і з виразним українським акцентом, за який ще в гімназії нераз дошкулював мені мій професор від польського предмету.

“Ви ще не забули говорити по-польському . . .” — каже урядовець. Мій канадський паспорт і польська віза роблять своє, і він відпускає мене в темну Вар-

шавську ніч. Беру таксівку і кажу везти себе до першого ліпшого готелю в місті.

Майже кожної ночі під час моєї подорожі доводилося мені повторяти ці парафразовані з вірша Федьковича слова “Де я сю нічку, де заночую?” Бо саме нічліги були звичайно для мене великою невідомою у моїй подорожі. Але з другого боку, наскільки менш кольоритною і менш пам’ятною була б для мене ця подорож, якщо б ці нічліги були звичайним, наперед зарезервованим, менше чи більше комфортом ночуванням у готелях, у яких ноочують нормальні туристи!

У столицях європейських країн дуже важко дістати у літньому туристичному сезоні кімнату в готелі без резервування наперед. Про це я мав нагоду переконатися у Београді, в Празі і цієї ночі у Варшаві. Шофер моєї таксівки, який показав себе варшавським “цваняком”, поза 12 годину вночі обвозив мене по Варшаві від готелю до готелю, ішов зі мною до кожного готелевого бюро, просив за мене, натякав на доляри, але місця для мене не було. І тоді я нагадав собі, що десь при вулиці Мйодовій у Варшаві є українська католицька церква і монастир отців Василіян. Я сказав це моєму шоферові і ми поїхали на вулицю Мйодову та почали шукати на ній за церквами і монастирями. Спершу побудили ченців кармелітів а щойно ці справили нас на правильну адресу.

Тиха, старовинна вулиця Мйодова, потонула у півтемряві і в цю пору була зовсім безлюдна. Ми пристанули при стисненій між каменицями, скромній фасаді невеликої церкви. Зовсім недалеко поринала в темне небо вежа костьола кармелітів. Майже напроти, за високими закритими залізними брамами, зарисовувалися контури римокатолицької папської нунціатури. Побіч брами до Василіянської церкви окремі двері вели до

Дві мої самаританки Анна і Євфимія Павлові у городі монастиря оо. Василіян у Варшаві.

двоповерхового будинку монастиря. Мій шофер далі виконував роль чічероне, і коли на його стукання, обережно, на віддалі ланцюга важкі двері відхилилися, виречитував цілу історію про пана, який приїхав з Канади і не має де переночувати. Я ледве зміг розрізнати голос зза дверей, що мусів належати до старенької жінки. Голос сказав, що священики в монастирі вже сплять, і немає ніякої можливості тут ночувати. Потім, я ще

не встиг слова промовити, як двері швидко, немов у перестраху, зачинилися, і ми далі стояли на вулиці, немов на безлюдній пустині.

Мій шофер знову почав добиватися до дверей а я стояв з безрадно опущеною головою. Нагло з пів-темряви вулиці виринула біля нас якась повновида жіноча постать у чорній хустині на голові. Вона переляканим голосом запиталася по-польському, чого ми тут хочемо. І тоді я притьмом підступив до неї і притишеним голосом сказав: --- Слава Ісусу Христу!

Нічого, власне, ѿ не сталося. Але ця хвилина до сьогодні бренить у мене зворушеним ствердженням: справді, справді на початку було Слово! Рідне Слово! Воно здібне робити чуда!

У маленький, вузький кімнатці-сторожівці, завалений відрами і причандалами для миття підліг, завішаній святими образами і пам'ятками, живе у Варшаві дві жінки з Рогатицької: мати і дочка. Своє життя на чужині зв'язали з своєю церквою і її долею. Виконують тут домашні роботи придверниць, прибиральниць і церковних слуг. Коли німецькі бомби розвалили монастир, привалило там і їх. Коли виганяли людей до концентраків, вигнали і їх. Але вони живуть: цупкі, зарадні, здібні до життя у всіх обставинах, дві українки з повною душою споминів і порожньою калиткою сподівань.

Монастирський режим не дав мені можливості скомунікуватися так пізно вночі з отцями Василіянами і я рештки цієї ночі солодко проспав на сторожівці у ліжку і під периною одної з моїх самаратинок, а вони обі прокуняли цю ніч, сидячи на вузькій витовченій канапі. Очі ліпилися до сну і тільки в проміжках свідомости доходили до мене голоси двох жінок, що на вперейми розповідали мені історію свого твердого незавидного життя.

Нутро церкви оо. Василіян у Варшаві

Намагаю варениками...

Мене не один раз просили зустрічні українці в Югославії, на Пряшівщині а особливо в Польщі, щоб я, повернувшись у Канаду, у моїх репортажах не писав нічого, що могло б українцям у даній країні пошкодити. Тому я так часто “намагаю варениками”. А вони й справді були цим разом, як рідко, смаковиті і я уплітав іх з замилуванням, сидячи на другий день за обідом у вітальні монастиря і розмовляючи з протоігуменом о. Йосипом Романиком. Отець протоігумен, молодий ще, високий, привітний Василіянин, виявив супроти мене велику прихильність та дбайливість, дорікав мені, що я заздалегідь не повідомив його про свій приїзд, і

наказував мені у поворотній дорозі ніяким чином його монастиря не поминути. Хоч мені декілька разів у розмові прийшлося обмінятися з о. Романіком суперечними поглядами на актуальні тепер справи в житті нашої спільноти Церкви, це зовсім не вплинуло на його відношення до мене — приязне і незвичайно гостинне. Я справді почував себе того дня у монастирі оо. Василіян у Варшаві, як на давньому українському приходстві у Галичині. Одне тільки бракувало: не було тут милої заклопотаної “їмосці”, якій можна б було сказати “цилуюруці”.

Парафія оо. Василіян у Варшаві простягається на ціле місто з далекими околицями. Українців греко-католиків тут багато, але з відомих причин тільки небагато з них регулярно відвідують свою церкву. Тому й немає тут потреби на більше українських греко-католицьких богослужень як одне в кожну неділю та в кожне свято, а щоб не стояти порожною, як сказав мені о. Романік, церква Василіян у Варшаві мусить бути біритуальною, тобто обслуговувати також парафіян римокатоликів усіма відправами за латинським обрядом і польською мовою. Пізнавши близче обставини, не можна цьому дивуватися.

Усіх українських греко - католицьких станиць у Польщі є коло 40, дарма, що офіційно греко-католицька Церква у Польщі ще досі не визнана. Її тільки толерують. Вона підлягає голові римо-католицької Церкви в Польщі, кардиналові Вишинському, який досить неприхильним оком дивиться на змагання українців католиків у його домені дістати свого власного єпископа. Покищо синклелом (генеральним вікарієм) для греко-католиків у Польщі є о. Василь Гриник, який має свій осідок у Перемишлі. Всіх греко-католицьких священиків у Польщі має близько 30. Багато з цих свя-

щеників є теж біритуальними і відправляють у своїх парафіях і греко-католицькі і латинські богослуження.

Повне офіційне визнання має у Польщі Автокефальна Православна Церква, якої національний склад зводиться до українців, білорусинів і росіян. Її первоєпархом, після смерти її первого митрополита Діонісія став митрополит Стефан Рудик, колишній галицький греко-католик русофільського напрямку, який у своїй молодості перейшов був на православ'я. Православна Церква в Польщі нараховує, за даними д-ра Марунчака, коло 500 тисяч вірних. Українці є в цій Церкві в поважній меншості. Офіційним органом Митрополії є “Церковний Вестник” який виходить у Варшаві російською мовою. Для православних українців видано досі тільки три “Церковні календарі”.

Трагічна меншість...

Немає, мабуть, і не було трагічнішої меншості в якійсь країні як українська меншість у Польщі. Адже кажуть, що ще досі у “посполитого” польського громадянства і урядництва з’їжується шерсть і вискалюються зуби на сам звук “українець”. Не буду входити у причини цієї трагічності і як вона проявляється. Вистачить сказати, що, як це пише у своїй, згадуваній мною праці д-р Михайло Марунчак, до 1952 року скрізь серед українців на місцях “нового поселення”, чи радше на місцях “насильного переселення”, як теж і серед тих решток українських автохтонів, що чудом врятувалися від переселення і позалишалися на своїх подвір’ях, панувала суцільна мертвеччина. Люди боялися признаватися, що вони українці, не мали відваги промовити

українське слово не тільки на вулиці але навіть у себе в хаті. У багатьох випадках так є і досі, і тисячі українців живуть у Польщі “під камофляжем нашости”, тобто для поляків вони поляки, а для втасманичених українців вони “наші люди”. Можна уявити собі, скільки самопониження і муки таке подвійне існування кожну чесну людину коштувало і коштує.

Нетолерантна до українців політика польського уряду а вслід затим і практика місцевих урядових чинників у деякій мірі змінилася на краще з приходом до влади у Польщі Владислава Гомулки в 1952 році. Того року українці в Польщі дістали від уряду офіційну “ліцензію” на суспільне і культурне існування. Чотири роки пізніше, 15 червня 1956 року, з'явилось перше число українського тижневика “Наше Слово”, що відтоді виходить у Варшаві, а 16, 17 і 18 червня того ж року відбувся у Варшаві перший з'їзд українського населення Польщі, на якому засновано урядом контролюване і урядом фінансоване “Українське Суспільно-Культурне Товариство” (УСКТ) з осідком його головного правління у Варшаві. Штатними, тобто платними державою службовцями УСКТ є його головний секретар (тепер Микола Королько), три референти (театральний, музичний і шкільництва), 6 воєвідських і 12 повітових секретарів.

Не зважаючи на важкі ще й досі умови самобутнього культурного розвитку для українців у Польщі, УСКТ, як єдина у Польщі офіційно призначена українська меншостева організація, гуртує та активізує довкола себе ширші кола розсіяних по цій країні українців. Діяльність УСКТ зосереджується у 205 місцевих гуртках. Відчуваючи потребу взаємного зв'язку та організованості, українці радо використовують дані їм організаційні і культурні можливості, але формально зареєстровані

ваних членів має УСКТ тільки 4,500 осіб. Причиною такої невеликої кількості формального членства у клітинах УСКТ є територіальна розсіяність українських поселень а навіть поодиноких родин в гущі місцевого польського населення і той самий острах афішувати себе українцями, про який я вже говорив. Всіх українців у Польщі до 300 тисяч. У 90 процентах вони живуть по селах Ольштинського, Кошалінського, Щецинського, Вроцлавського, Люблінського, Ряшівського, Зеленогірського і Гданського воєвідств. Решта прижилася по містах і містечках цих воєвідств. Досить багато українців живе у Варшаві, де при УСКТ існує добрий хор під керуванням Ярослава Полянського.

Праця Українського Суспільно-Культурного Товариства у Польщі полягає на організуванні та керівництві культурно-освітнього життя і рідного шкільництва, і під цим оглядом воно має за 13 років свого існування поважні успіхи. Під керівництвом УСКТ розвиває тепер свою діяльність 56 художніх самодіяльних колективів, в тому 23 хорові ансамблі, 9 естрадних, 4 музичних і 27 драматичних. Радіопрограми українською мовою, хоч дуже скupo, але все таки передаються в Ольштині, Кошаліні, Люблині, Ряшеві та Вроцлаві. В ділянці рідної шкільної освіти існує тепер у Польщі 99 пунктів навчання української мови з близько 3,000 шкільних дітей, три підставові школи з українською мовою навчання, два педагогічні ліцеї для вчителів, в яких ведеться навчання української мови а саме в Бартошицях і Щецині. Як подає М. Марунчак, з цих двох ліцеїв вийшло вже до 1969 року 224 вчителі, які мають право вчити у школах українську мову.

Гостем у редакції "Нашого Слова"

Зараз уранці я пішов у місто — подивитися на Варшаву. Жорстока німецька окупаційна рука, зокрема після т. зв. Варшавського повстання в 1944 році, до основ зруйнувала столицю Польщі. У місті було знищено 75 проц. житлових приміщен, 90 проц. підприємств, 80 проц. лікарень, шкіл, високошкільних заведень, театрів і т. п. Але тепер, після відбудови, Варшава виглядає сучаснішою і модернішою як усі інші європейські столиці за винятком хіба Берліну, якого я після відбудови не бачив. Усюди, попри рідко лише зацілілі старі дільниці, містом розкотилися в усі боки широкі вулиці та бульвари, височіють репрезентативні багатоповерхові урядові та житлові будинки. Тільки "Палац культури і науки" подарунок Сталіна Варшаві, в типовому претенсійному безстильному стилі Сталінської доби, що мав би бути "печаттю духа" Москви на цьому місті, височить своїми більше як 20 поверхами і високою кремлівською вежею над столицею Польщі як анахронічна і неестетична купа ужиткових будинків.

По гладко асфальтованих вулицях бігають гурмами автобуси, швендяються авта, широкими хідниками пливуть нормально одягнуті прохожі, а між ними, як ніде у сателітних державах, священики у рясах і черниці. Часто в закордонній польській а навіть українській пресі читаємо і потім передаємо собі з уст до уст знамениті польські політичні дотепи. Варшава, кажуть, не втратила свого гумору. За відблиском цього гумору я шукав на обличчях прохожих а головно на обличчях і в поведінці крамничного та реставраційного персоналу. Але я розчарувався. У мене було враження, що у Варшаві, може, є сміх але немає усміху. Усміх кудись зник з облич поляків. Та чи тільки поляків — питав я себе — і чи тільки у Варшаві? А може це я був, просто, роз-

чарований тим, що поляки у Варшаві не усміхалися до мене як до свого “давнього знайомого”?

Щоб якнебудь сконтактуватися з українцями у Варшаві, я поїхав автобусом на вулицю Новогродську, де в скромному будинку приміщується редакція українського тижневика “Наше слово” з його додатками, місячним літературним додатком “Наша Культура”, місячним додатком для шкільної молоді “Світанок” і знаменитим щорічним “Народним календарем”.

Приміщення редакції на другому поверсі старої камениці з вузькими сінками і високими дверима, з високими стелями і невеличкими кімнатами нагадало мені Руську вулицю і Ринок у Львові а навіть, може, потроху скромні приміщення “Нового Шляху” у Торонті чи Вінніпезі. У малій кімнатці головного редактора, старого комуніста з давніх львівських часів, Миколи Щирби, я застав такий самий, як у мене в Торонті, завалений паперами і газетами маленький письмовий стіл, з-поза якого ледве видно було його дрібну постать і худощаве, офіційне обличчя в окулярах.

Розмова з головним редактором не дуже нам в'язалася, бо, що тільки я покликався на якогось нашого спільногго знайомого, комуніста або соціяліста з передвоєнних часів у Львові, чи на Василя Бобинського, чи Володимира Сказинського, чи Харкова, чи Крушельницьких, чи Рудика, чи Студинського чи Старосольського, завжди виходило, що старший комуністичний брат або його розстріляв або його запроторив кудись на віки вічні.

З редактором Михайлом Дзвінкою, з яким я зустрічався на Святі у Свиднику, ми привіталися як давні друзі, і він познайомив мене з двома чи трьома іншими, такими самими, як він, молодими, приязними і цікавими людьми, його товаришами праці у редакції. Молодість цих людей, працівників українського журналістич-

ного пера у Польщі, вразили мене радісним контрастом, коли порівняти сиві голови та пригорблені від тягару обов'язків плечі наших редакторів на еміграції без молодої зміни і навіть без надії на неї.

Ми провели короткий час на розмові, під час якої я довідався, що редакція "Нашого Слова" складається з трьох відділів, у яких опрацьовується тематика організаційна, культурно-освітня і педагогічна. Склад редакції усіх видань "Нашого Слова" — вісім осіб. Видавцем і адміністратором є державне видавництво "Правса", друкарство державні графічні заведення "Тамка", кольортаж веде державна центральна преса "Рух". "Наше Слово" має коло 5 тисяч передплатників.

Я поцікавився справою матеріального забезпечення редакторів, яка у нас на еміграції є болючим питанням і є у великій мірі причиною безперспективності нашої преси. Мені подали цифри, які показують, що їх платні, порівняно, високого службового рівня.

Прощаючися, домовляюся з редактором Дзвінкою, що зустрінемося сьогодні о 8-ій годині увечорі на залізничній станції при потязі на Кошалін. Завтра, у суботу, починається у Кошаліні Свято Української Пісні і Музики. Заходжу ще до адміністрації, щоб заплатити передплату на "Наше Слово". Мое замовлення приймає пані за писальною машинкою, в якої очах спалахує теплий вогник цікавости і приязні, коли вона довідується, що я приїхав з Канади.

Кошалінські гулі

І знову цілонічна подорож, цим разом з Варшави до Кошаліна і вже польською залізницею. Хоч не на лежанці, як у чеському вагоні, а в звичайному купе,

Плякат Фестивалю Української пісні і музики в Кошаліні

але зате в приємному молодому товаристві. За мною редактор "Нашого Слова" Михайло Дзвінка, завтрашній конферансє Фестивалю Української Пісні і Музики в Кошаліні молодий, щойно тільки докторизований викладач на славістичному відділі Варшавського університету Степан Козак, та ще два чи три українські сту-

денти. У кутку при вікні дві польські середньошкільниці, що іхали над Балтицьке море на вакації, не могли нарікати на нудьгування. Наше купе цілу ніч ходило ходором від дотепів, у яких особливо Дзвінка показався мастаком. Аж до ранку, ніхто з нас не зажмурив ока ні на на хвилину. А вранці ми вже були в Кошаліні і разом з хористами розмістилися в зарезервованих кімнатах у зовсім приличному, новому готелі, в якому і я притулився, прикидаючися одним із групи.

Кошалін, польське воєвідське місто на “зем'ях одзисканих”, зовсім недалеко від Балтицького моря. Широка головна вулиця перепоясана червоним транспарентом, що проголошує український фестиваль. Міський парк у мальовничому ярку, кілька нових, показних будинків вздовж магістралі, спортивний палац, в якому відбуватиметься фестиваль і — всюди українці. На майдані перед спортивним палацом гурми автобусів, на сцені від ранку йдуть проби, головною вулицею сюди і туди чимчикують гуртами дівчата і хлопці з валізочками, з інструментами. У призначений для українських гостей “народній їdalnі” з самообслуговою, цілі два дні киплять у кухні казани і перевалюються повз прилавок різного віку, статі і темпераменту українці, що на свої талони або за гроші отримують тут своє невибагливе меню і похапцем, настоячки, при високих столах його споживають. Зате тут можете зустріти своїх людей із усіх кінців Польщі, тут люди при зустрічах обіймаються і цілються і тут, як у себе дома, паношиться українська мова.

Українці в Польщі тільки недавно відважилися, за прикладом Свидника, на таку маніфестацію своєї українськості як цей фестиваль. Фестиваль у Кошаліні був тільки третім з черги. Перший відбувся в Сяноці, на українській корінній території в 1967 році, і хоч, як

кажуть, був, може найслабший якісно, але був найпам'ятніший для учасників своєю численністю, піднеслістю духа і своєю маніфестаційністю а може навіть демонстративністю. Не дивно, що уряд не дозволив уже, щоб наступний фестиваль у 1968 році відбувся знову в Сяноці. Другий Фестиваль української пісні, танцю і музики відбувся вже в Кентшині в Ольштинському воєвідстві, а третій ось у Кошаліні. Розуміється, українські фестивалі у Польщі ніколи не можуть стягнути до себе таких мас українського населення Польщі, як Свидницьке свято на Пряшівщині, бо, як я вже згадував, українське населення розпорощене по всій території Польщі а кошти подорожі та інші витрати не для всіх доступні.

Зате, кожний дальший український фестиваль у Польщі приносить з собою наявні докази поширювання діяльності УСКТ і підвищування якості виступів. За даними праці д-ра Марунчака, в першому фестивалі в Сяноці в 1967 р. брало участь 14 народних самодіяльних одиниць, всі, які в тому часі в Польщі існували. В 1968 році в Кентшині брало участь 18 ансамблів із усіх існуючих 26. А в третьому фестивалі в Кошаліні брало участь 15 найкращих ансамблів, вибраних із 38 самодіяльних колективів, які взяли участь в попередніх воєвідських переглядах. Усіх самодіяльних колективів було в 1969 р. в Польщі 66, в тому 23 хорові ансамблі, 8 естрадних, 4 музичні, 4 танцювальні і 27 драматичних.

Щодо якісного зросту продукції цих ансамблів, то Михайло Дзвінка пише про Кошалінський фестиваль так: "Кошалінські концерти дають підставу твердити, що уескатівський аматорський рух перейшов уже на другий етап своєї діяльності, етап, в якому рахується не кількість а якість".

20-членний гурток мандоліністів "Барвінок" з Кошаліна виконує на Фестивалі "Реве та стогне", "Рідна мати моя", "Ніч яка місячна", "Козацьку пісню", польську народну пісню "Ей пшилєцял пташек", "Карі очі, чорні брови", "Ой, післала мене мати". Диригент Мар'ян Мацейський.

Від фольклору до українського джазу

Простора заля Кошалінського Спортивного Палацу на 1,500 місць була на всіх трьох концертах Кошалінського фестивалю заповнена до останніх місць. Ті, кому не стало місця сидіти, глотилися в переходах, під стінами й у відчинених дверях фоає. Атмосфера була підкреслено українська. Мова серед старших з галицьким, часом лемківським акцентом. У мові молоді загніжджуються польські домішки і впливи. Боротьба за українську мову у молоді, мабуть, така сама завзята як у нас на еміграції. Над сценою напис українською мовою: III Фестиваль Української Пісні і Танцю. Кожний із

трьох концертів мав ще крім цього окрему назву: в суботу по полуслоні концерт фольклорної пісні і танцю проходив під назвою "На горі качки пливуть", в неділю передполуднем концерт молоді мав Шевченківське мотто "Та соловейко не затих", а вечірній концерт стояв під гаслом "Лети моя пісне, лети..."

Кілька слів про офіційну частину — відкриття і участь у фестивалі урядових гостей. Тут на перших місцях сидів голова Президії Кошалінської воєвідської ради, Вацлав Гергель, секретарі воєвідського комітету комуністичної партії (ПОРП), представниками міністерства внутрішніх справ та міністерства культури, секретарем по-

Співочий гурток української початкової школи ім. Т. Шевченка з Білого Бору виступив на Кошалінському фестивалі, виконуючи пісні: "Рідна мати моя", "Тихо над річкою", "Білі каштани", "Мово рідна" і "Гей на горі там женці жнуть" а також дві декламації. Диригент Збігнев Вінгерд, керівник Анна Батрух.

вітового комітету партії, заступник голови міської ради та ще інші урядові особи. Українців офіційно репрезентували члени Головного правління УСКТ, що їх очолював голова правління Микола Королько і секретар Григорій Боярський. Фестиваль відкрив українською мовою голова Королько. Говорив в головному про організаційний стан очолюваного ним УСКТ. Після нього привітав українців з відкриттям фестивалю представник партії і представник міністерства внутрішніх справ.

Хотілося б дати читачеві бодай приблизний образ того всього, що відбулося у цих двох днях на естраді Кошалінського спортивного палацу. Понад 300 виконавців пройшло на цих трьох концертах через сцену: діти, молодь, старші, хори, музичні ансамблі, танцювальні групи, бандуристи, квартети, дуєти, солісти. Всі ансамблі невеликі, “гуртківські”, як їх називають, такі, на які цих запроторенців по селах та містах Польщі стати. Програму складно заповідали: згадуваний вже мною д-р Степан Козак і молода талановита українська поетеса Ірина Рейт, відома серед українців в Західному світі як авторка оригінальних слів про “бережені ночі”, до яких монреальський композитор Богдан Весоловський написав свою пісню “Може теж не треба”, а Торонтоンський квартет “Верховина” наспівав її на своїй платівці.

Важко обговорювати тут цілу програму трьох концертів фестивалю, але для загального образу варто бодай подати, хто були їх виконавці. Хто були ці малі, юні, і дорослі колективні прaporonoсci української пісні, музики і танцю, що барвистим хороводом продефлювали на цьому фестивалі? Розпочав і закінчив фестиваль збірний 140-особовий хор під керуванням Ярослава Полянського і Аї Мацігановської. А далі виступали: гурток мандоліністів “Барвінок” з Кошаліна, співочий гурток зі Слупська, гурток бандуристів з Тшеб'ятова,

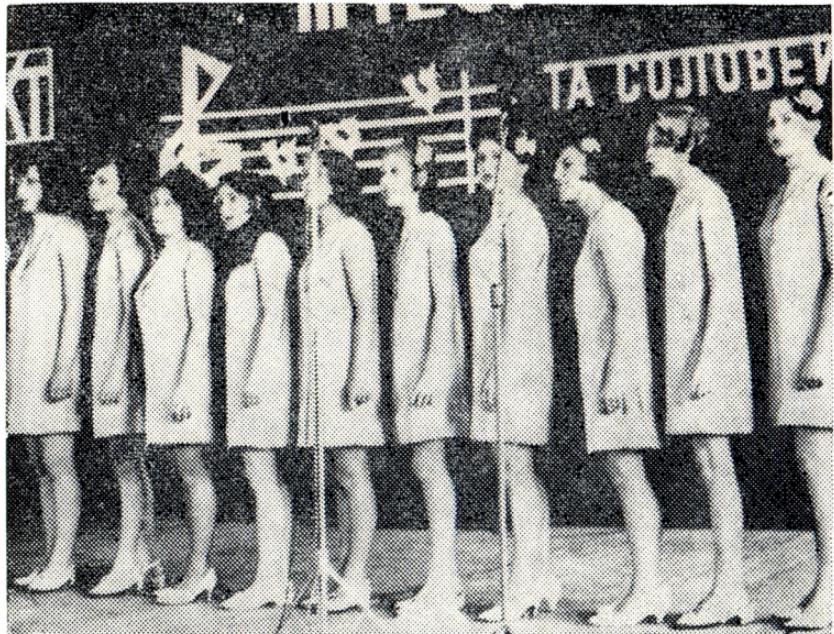
Хор Педагогічного ліцею в Бартошицях виконує 10 українських пісень, одну польську і танець "Гопак". Диригент Бернард Зандер, хореограф Йоланта Краузе, керівник Ярослав Морушенко.

група лемківського фольклору з корінних земель Лемківщини, співочий гурток з української початкової школи ім. Т. Шевченка з Білого Бору, Гурток українських народних інструментів з Тшеб'ятова, Ансамбль пісні і танцю українського ліцею в Лігніці, Ансамбль пісні і танцю Українського педліцею в Бартошицях, молодіжна група "Синя ленточка" з Перемишля, естрадний гурток "Бескиди" з Перемишля, естрадна жіноча група з Бань Мазурських, вокальна група з Krakova, естрадна група "Бандура" зі Щецина, естрадний гурток "Чайка" з Гданська, естрадний гурток "Трембіта" з Вроцлава, танцювальний гурток з Лігніци, а крім цього

солісти, про яких мова буде пізніше. Варто б назвати також диригентів, хореографів, аранжерів, власних композиторів, поставників інсценізацій, але хто з читачів матиме терпеливість це все прочитати? А хотілося б їм усім скласти у цьому репортажі від української еміграції наш поклін і сказати щире: спасибі!

Репертуар? Програма? Дечому не треба дивуватися. На відкриття фестивалю збірний хор, з участю хорів з Варшави, Гданська, Перемишля, Бартошиць та Лігніці, проспівав польську пісню “Збудуєми новом Польском” і українською мовою пісню про Леніна. Це були пісні декларативного порядку, без яких у Польщі, як і в Советському Союзі, обійтися годі. Попри це у програмі всіх трьох концертів були ще лише три польські пісні, один польський танець і одна американська сольова пісня у польському перекладі. Решта, понад 100 пісень і танців та кілька декламацій належали до українського народного і естрадного репертуару. Характерне, що тоді, коли велика частина хорового і сольового вокального репертуару на святі у Свиднику належала до суто місцевого фольклорного жанру, програма всіх трьох кошалінських концертів мала переважно новіший, естрадний характер, зачерпнутий головно з пісень, популярних тепер в Україні.

До оригінальних ансамблів фольклорного типу належала 30-членна група лемківського фольклору, складена з лемків, поворотців на лемківські землі (села: Зиндронова, Поляни, Бортне) під керуванням Федора Гоча та Ярослава Трохановського. Цей ансамбль виступив на першому концерті фестивалю з більше як одногодинною програмою, в якій виконав чимало лемківських пісень любовного, побутового і жартівливого характеру у супроводі оригінальних “гудаків” (музикантів), ілюструючи їх побутовими сценками, придабашками та танцями. Можна було подивляти природну звучність і

Молодіжна група "Синя ленточка" з Перемишля виконала на молодіжному концерті 16 пісень. Диригент Ярослава Поповська, керівник Казімір Сцібіевськ.

оригінальний тембр голосів та знамениту інтерпретацію лемківського фольклору у двох солісток ансамблю, Надії Горбаль і Марії Стеранки-Трохановської. Всі члени ансамблю були одягнені в оригінальні лемківські строї. Дотепний конферанс вів Федір Гоч.

Лети, моя піснє, лети...

Заключний концерт Кошалінського фестивалю у неділю увечорі стояв під гаслом "Лети, моя пісне, лети" і був квінтесенцією фестивалю та своєрідною "парадою досягнень" українців у Польщі на музично-вокальному полі. Крім найкращих хорових та музичних ансамблів,

знайомих уже нам з попередніх двох концертів, у цій частині Фестивалю перед вели професіональні співаки-солісти, та малоособові естрадні групи. Особливі лаври збирав соліст Варшавської опери, знаменитий баритон Володимир Денисенко, що почав свою співацьку кар'єру ще перед другою світовою війною в опері у Битомі та у Вроцлаві і співає у Варшавській опері від 1950 року. Солістка польського музичного театру в Гдині, Ая Мацігановська, зворушила авдиторію своєю піснею "Києве мій" а крім цього вивела на естраду дуже цікавий 20-членний гурток пісні, танцю і мистецького слова "Чайка" з Гданська — з словно-музичними монтажами та інсценізаціями. Керівниками "Чайки" є Олена Вальковська і Ая Мацігановська. Така ж солістка польського музичного театру у Щецині, Ольга Табачник, показалася у своєму сольовому виступі співачкою високої якості. Олег Пушкар, Петро Лаб'як, Теофіль Галущинський, Софія Ковалська, Григорій Вілюра, молодші адепти естрадної пісні: Христя Кулик, Маруся Полянська, Ярослав Кузьма, Мар'ян Зьомбра, Л. Чекайло, усі з Вроцлавської "Трембіти", Леся Рибчак та Аня Керкош з Варшавської естрадної групи, всі були атракцією цього фінального концерту.

Не можу не згадати окремо виступу дуже цікавого півпрофесійного естрадного гуртка "Трембіта" з Вроцлава. Музична фактура їхнього репертуару і їхнє виконання були зовсім сучасні, можна сказати навіть — модерні, при чому всі ці модерні оркестральні і вокальні прийоми застосовуються ними до української народної і естрадної пісні. Вроцлавський гурток "Трембіта" (13 учасників) працює також над власним оригінальним українським репертуаром, з якого виконували на концерті цікаву пісню Ярослава Полянського "Читаючи твої листи" до слів такого ж "уескатівця" В. Беркута.

Третій концерт Фестивалю закінчився роздачею

дипломів за працю на полі української культури у Польщі і заключним словом голови воєвідського комітету УСКТ Мушинського.

Інтерм'єццо в автобусі

Фестиваль у Кошаліні скінчився. У моєму пляні було поїхати вночі залізницею до Krakова, а там на кілька годин може й до Перемишля. Але склалося інакше. Зовсім несподівано, на коротку мить — як вогню вхопити — я попав з Кошаліна (майже над самим Балтицьким морем) аж далеко на південь Польщі, у найдальшу закутину нашої омріяної Лемківської землі. Я, просто, зустрівся на одному з концертів з Федором Гочем, керівником групи лемківського фольклору, що виступала на фестивалі, і впросився на автобус, яким ця його група верталася на Лемківщину, до Барвінка, Зіндранови і Бортного.

Спати після останнього концерту у Кошаліні не було коли, бо автобус мав від'їхати о другій вночі. У малому товаристві розфестивалених українців з Krakова, Гданська і, здається, Щецина, ми гурмою поблукали по місті, навідали якусь кав'яню і навіть потанцювали у якомусь нічному льокалі під музику, не менше галасливу як у Торонті, а о другій годині я вже сидів в автобусі серед своїх ввічливих, добрих і приязніх лемків.

І знову неспана ніч, і знову подорож автобусом з Кошаліна через Варшаву, Бидгощ, Торунь, Сандомир, Ряшів і Кросно аж майже під сам Дуклянський перевал. Вісімнадцять годин їзди.

Недавно я отримав від Федора Гоча з Зандранови листа, в якому він відписував мені на моого листа. Він

пише: “Радує мене і других друзів, що Ви мило споминаєте наш фестиваль у Кошаліні і нашу подорож автобусом від моря аж в гори Карпати. Подорож дійсно була досить втомлива, бо задалека, але весело було в колективі з нами, з нашим ансамблем”.

Було справді весело і гарно. Скільки лих наших лемківських сумних і веселих співанок переспівали в дорозі невтомні голоси цих верховинських солов'їв! Перед вела співачка-солістка Марія Трохановська. Я подивляв, звідки беруться в цих скромних, безпретенсійних наших співачок такі чисті, дужі, дзвінкі голоси. Чи це не Лемківські пологі і розлогі гори викохали в них цей дзвінкий тембр голосу і цю звучність, що здатна понести пісню аж на далекі верхи і полонини? Нагадувалися слова пісні про вдову, що брала льон:

брала, брала, набирала, тонкий голос подавала.

А Василь там сіно косить, тонкий голос переносить.

Голоси цих молодих жінок і дівчат били ключем з джерел незайманої природності, з глибин життерадісної української музичної душі. Щераз і щераз приходилося мені подивляти неперевершені, багатобарвні і багатогранні скарби українського народного генія.

Не кладу на личку червенило,
Мене сонце в полі припалило,
Припалило зпереду і збоку,
А я собі дівчина, нівроку!

Трохи припочивали на відшибах при дорозі. Протікуючи через Варшаву, поступили оглянути звіринець. Як переставали співати голоси, то починали грати “гудаки”. А як переставали одні і другі, то загальна дрімота колисала голови і клейла очі.

Була 9-та година ночі, а може й пізніше, коли наш автобус, минувши повітове місто Кросно, затримався на дорозі біля автобусової зупинки в Барвінку. Дехто

з групи поїхав ще далі під сам чехословацький кордон, а нас кількою з Федором Гочем помандрували ще три кілометри пішки польовою доріжкою до Зинранови. Було темно і трохи мокро після дощу, але як приємно було вдихати цілюще повітря рідної землі, розпізнавати напруженим оком зариси хвилястого обрію, обережними стопами шукати напотемки крутої стежки у полонинській траві. Тільки через верх а там вниз і Зинранова, а перша чи друга хата — Гочева.

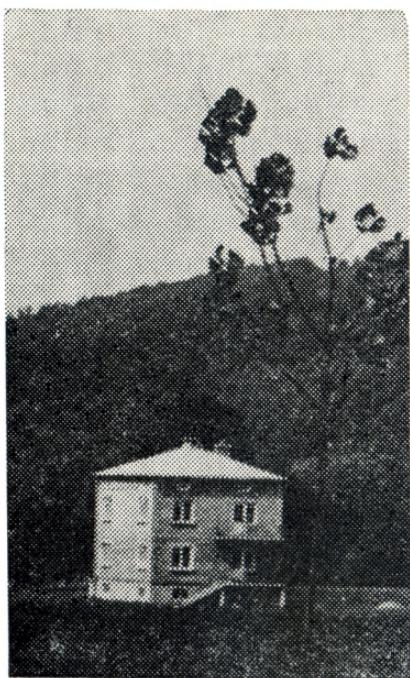
Про села Зинранову і Барвінок пише у Варшавському “Новому Слові” голова Ряшівської Воєвідської Ради КСУТ, Михайло Донський, так:

“Села Барвінок і Зинранова розташовані вздовж чехословацького кордону між горами і лісами. Через Барвінок проходить туристичний шлях до Чехословаччини. Зинранова віддалена на 3 кілометри на схід від Барвінка... В Зинранові до війни проживало 180 лемківських родин і кілька родин циганів. У селі була церква і гарна мурована школа, яка стоїть до сьогодні”.

Після другої світової війни і встановлення нової комуністичної влади у Польщі першим ділом поляків було виселити з Засяння і Лемківщини і переселити на Захід на т. зв. “земе одзискане” всіх українців, які не захотіли добровільно переселитися до Советського Союзу. Ця трагедія нашого Засяння і Лемківщини загально відома. Тільки аж в 1956-57 роках вдалося деяким лемківським родинам, а в тому і декому з Зинранови та Барвінка, виєднати дозвіл на поворот на свої старі господарства, але з тим, що мусіли за свою власну землю державі заплатити. Таким чином в тому часі повернулося до Зинранови 26 лемківських родин із усіх 180, що жили тут до війни. Крім цих лемківських родин живе тепер в Зинранові ще 3 мішані родини циганів. До Барвінка, де до війни жило 25 лемківських родин і 6

польських, повернулися і живуть тепер у Барвінку всього 4 лемківські родини. Живе там тепер крім них 14 польських родин і дві мішані.

Залишені господарства, до яких не поверталися їх колишні господарі, запустіли, поволі розтягав їх хто хотів на всякі потреби а врешті вони зовсім зникли з лиця землі. Так сталося з греко-католицькою церквою в Зиндроновій. Багато сіл в цих околицях взагалі перестало існувати після знищення їх воєнними діями в часі форсування советською і чехословацькою арміями Карпатсько-Дуклянського перевалу. Михайло Донський подає, що в Червоній Армії воювало тоді біля Дуклянського перевалу понад 10 тисяч лемків. У цих великих воєнних операціях мало згинути 90 тисяч вояків і офіцерів Советської армії та 6 тисяч бійців чехословацьких. Серед цих останніх, як пише Донський, було 80 процентів русинів - українців.

Нова садиба Федора Гоча у Зиндроновій, призначена як пансіон для літніків та гурристів.

Хата хаті не рівна. Тому я не міг вийти з дива, коли перед нами на тлі чорної, покритої лісом гори заризувався новий муріваний двоповерховий будинок, а Федір Гоч пояснив мені, що це його нова садиба, яку він саме докінчує будувати.

Від Федора Гоча я довідався дещо з історії його родини. Його прадід був за часів Австрії а також пізніше за Польщі громадським секретарем у Зиндрон-

Стара садиба Федора Гоча, тепер Музей Лемківської Культури у Зиндроновій. "Хижка" і стайння.

вій і мав навіть за свої заслуги медаль від Ржечи Посполітої Польської. Був уже дуже старий, коли після другої світової війни нова польська влада виселювала всіх лемків на "земле одзискане". У Зиндроновій залишили тоді лиш п'ять мішаних родин а з ними, враховуючи вік та медаль старого секретаря "гміни", в дорозі вийнятку залишили також старого Федорового прадіда. Щоб було кому коло старого ходити, залишили також Федорового діда та бабу. Батько Федора був ще з-перед війни у Канаді а маму з двома синами поляки також виселили на захід. Відбувши польську військову службу, Федір був одним з перших, що повернувся до Зиндронови, де не мусів відкуповувати своєї землі і господарства. Він після смерті прадіда а потім і діда, го-

сподарить досьогодні на своїй вітцівщині.

Федір Гоч за фахом кравець а його дружина працює в Зиндроновій учителькою. Федір ще молода, активна, проворна людина з мистецькими обдаруваннями. Він зумів своєю працею не тільки сам поставити себе матеріально “на ноги”, але є промотором та душою всієї української самодіяльної культурної праці в Зиндроновій, та сусідніх селах. Він голова гуртка УСКТ і керівник драматичного гуртка та співочого колективу. Стару садибу свого роду разом із усіма господарськими будинками він віддав для створення музею лемківської культури. Часто можна зустріти дописи Гоча на Лемківській сторінці варшавського “Нашого Слова”.

Засновки музею

Нема вже як називати нову садибу Федора Гоча лемківською назвою “хижі”. Це показний муріваний будинок на два поверхи з підвалом, водопроводами та електрикою, яка заведена в цілому селі. Тому що околиця Барвінка починає притягати щораз більше туристів, Гоч збудував цей будинок з наміром відступати приміщенням літникам та туристам.

Після “Кошалінських гулів” і подорожі автобусом, сон мені добре вдався у Гочевій гостинній хаті, а коли я прокинувся вранці, я підбіг до вікна і довго не міг відірвати очей від залитого сонцем, хвилястого, замаєного лісами краєвиду, від образу дорогої серцю кожного українця чудової Лемківщини.

Неодалік стояла типова лемківська садиба з дерев'яними, критими соломою будинками: “хижею”, стайнію для худоби, “стодівчам”, “боїщем”, возівнею, “кутцем” для свиней, курей та іншого птаства і “студнею” з журавлем.

Це Гочів “скансен”. Після сніданку Гоч негайно повів мене туди. Вже самі будинки лемківського газдівства мають свою музейну вартість. “Хижі” збудована в 1890 році, була спочатку “курна” але в 1901 році була перебудована, і дістала свій комін. На дверях хижі таблиці у двох мовах говорять, що це “Музей Лемківської Культури” під опікою повітової Ради. Двері ведуть у сіни і присінь, хижу по правому боці і другу хижу по лівому. Гоч пояснює мені експонати і їх лемківські назви. Тут покищо тільки музейні фонди, що чекають свого фахового музейного опрацювання. Але вони старанно підбирають, любовно зберігають. У сінях “млинець” (жорна) і ступка опіхати “ярець” (ячмінь). У першій хижі “пець” із “челюстями” та “запецком”, кухенне приладдя, горшки “залізняки” і “камінняки” і “риночч’я”, і “дзбанки”, і “поскрібки” для вишкрябування тіста з “коритця” і всяка інша кухенна утвар. У куті “постіль” для газди, газдині і найменших дітей (старші спали “на пецу”), “жердка” для вішання одягу. При іншій стіні “грядка” з обтесаних “округляків”, на якій лежить різне господарське знаряддя. Тут і “струг” для стругання гонтів, і “копачка” для жолоблення дерева, і “обіручний” ніж (вісний ніж), і “гребені” чесати вовну і “щіти” чесати коноплі та льон. Окремо ткацький верстат — кросно.

У другій хижі лемківські одяги: “гуньки” і чуги, чоловічі “лейбіки” та зимові холошні, жіночі “горсети”, і “опліччя” (сорочки), “кабати”, “запаски”, “керпці” (постоли), чоловічі літні полотняні “ногавки”, і “кошелі” (чоловічі сорочки) із “збиранками” довкола ший та рукавів, чоловічі сукняні чорні капелюхи із “стужкою” до кольору лейбика, прикрашуваного золотими гудзиками — що у два ряди для парубків і в один ряд для жонатих. Є тут і весільний одяг молодої і молодого. У молодого капелюх, закосичений “перком” а

в молодої головний убір — вінок з барвінку з “рясою” з вівса і з широкими, кольоворими “стужками” по плечах від вінка.

Є тут в коморі і дещо з зацілілих богослужебних книг та ікон із Зиндронівської розіраної церкви, і де-що із церковної утварі. Все чекає на своє фахове опра-цювання і на матеріальну допомогу.

Проща́й, Лемківшино!

Ще того самого дня, у вівторок 1 липня вполудне, я попрощався із моїми ввічливими господарами, Федо-ром Гочем, його дружиною та малим синком, і сказав допобачення Лемківській землі. Федір взяв від мене

Автор репортажу на Лемківській землі біля Зиндронови.

мою валізочку і ми пішли “через верх” до автобусної зупинки у Барвінку. На пагорбі, при польовій дорозі стояв камінний хрест і я доторкнувся його рукою. Федір зробив мені моїм апаратом знятку на тлі верховинського краєвиду. Прощай Лемківщино!

Ще якийсь час я їхав автобусом Лемківською землею, але вже сліду із лемків на ній не бачив. Лагідні схили горбів, розлогі долини, темнозелені ячменя з червоними маками, жита з волошками, овес, корови по садах з бабусями на другому кінці посторонка. Барвінок, Тилява, Дукля, Кросно, Ряшів. А там поїзд на Краків.

У Геца і Пецуха

На Лемківщині моя гостина в трьох Українах, власне скінчилася. Ale моя польська віза була ще важна до суботи і я за ці останні три дні побував ще в Кракові, в Закопаному, знову в Krakovі й у Варшаві. Дві ночі очував у порядному готелі в Krakovі а останню у Варшаві, тим разом вже в гостинній отців Василіян. З Варшави літак поніс мене знову до Парижа а там назад — до Торонта.

Не буду вже про це розказувати. Це була вже звичайна, нормальна туристична подорож і нормальні туристичні враження. Ale й тут були ще два епізоди, що належали до третьої з Україн. Дві зустрічі з мистцями-українцями: скульптуром Григорієм Пецухом у Закопаному і малярем Левом Гецом у Krakovі.

Лев Гец, мій давній друг, живе в Krakovі при вулиці з символічною назвою Реторика. Тіснувате трикімнатне помешкання, в якому він живе з дружиною, щільно обвішане його картинами і рисунками, виглядає на

музей високоякісної творчості. Лев Гец ще у повному творчому розмасі, не зважаючи на важкі переживання, яких доля українця у Польщі йому не щадила. Тепер він знайшов признання навіть і в поляків. Кілька років тому місто Krakів признало йому особливу пенсію і наділило його приличним помешканням за його альбом кольорових рисунків старих Krakівських подвір. Досить часто навідуються тепер до нього мистецькі критики і репортери. Він добре відомий також і серед українців в Америці та Канаді.

Крім малярства, Лев Гец, цей колишній ініціатор, ентузіаст і довголітній директор Lemkівського музею в Сяноці, має також незвичайне замилування до ведення літописних хронік та зберігання документарних біографічних архівів. Грубі фоліали його біографічних і творчих хронік та записок, ілюстрованих його власними ілюстраціями та документованих газетними вирізками і автографами, чекають у його шафах на гостей, щоб було кому їх бодай частково оглянути, і ждуть на належне їм місце в якомусь українському музеї.

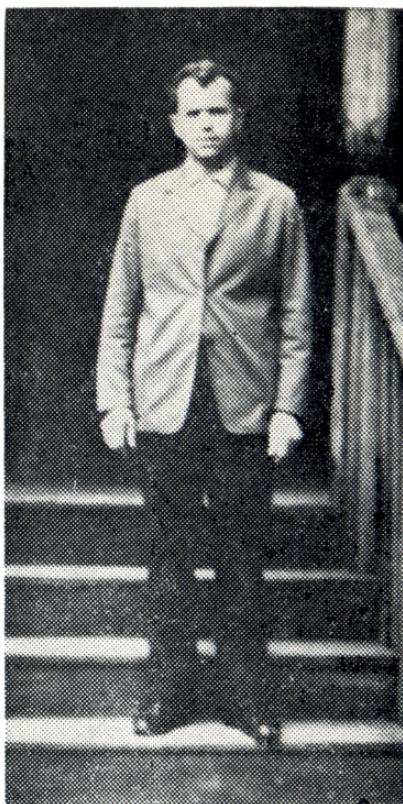
Час у старого друга минав скоро. Надто скоро, щоб все згадати і пригадати. А мій “маратон” не дозволяв мені затримуватися довше.

На другий день вранці — подорож автобусом до Закопаного. Гірсько-кліматичний курорт у передгір’ї Високих Тatr (понад 25 тисяч населення) і центр гірського туризму Закопане — кишіло людьми здебільша плебейського вигляду і поведінки. Народний курорт. Може, так і має бути. Але я був трохи розчарований. Ситуацію рятували маєстатичні Tatри, яким я, на жаль, не мав змоги присвятити досить уваги.

Мені забрало досить багато часу, заки я зустрівся із скульптором Григорієм Пецухом, який є професором різьби по дереву у відомому ліцеї різьбарства і пля-

стичних технік у Закопаному. Пецух—молода ще людина — уродженець Фльоринки на Лемківщині, закінчив Варшавську академію мистецтв і рахується тепер одним із найвизначніших скульпторів у Польщі. Кілька років тому я написав був про нього нарис у календарі “Нового Шляху” на підставі довшої, багато ілюстрованої статті про нього у польському репрезентативному журналі “Поленд”, що виходить у Варшаві кількома мовами для закордону, і на підставі згадок про нього у Київській пресі. Показалося, що йому його країни з Канади переслали цей мій нарис до Закопаного, і тепер тим цікавіше було нам зустрітися.

Майже в сі визначніші твори Пецуха, якими він розпоряджається, були тоді на виставці його творчості в Перемишлі. Він показав мені лиш кілька з тих, що були у нього в робітні і кілька тих, що постійно експоновані на репрезентативній виставці у його різьбарському ліцеї. Пецуховими різьбами в дереві та декоративними мотивами прикрашений ззовні і всередині люксусовий новий туристичний дім у Закопаному та інші міські будинки. Навіть коші на папері здовж вулиць Закопаного це ніщо інше як репліки Пецухових

Скульптор Григорій Пецух перед будинком ліцею пластичного мистецтва у Закопаному.

різьблених у дереві ведмедиків. Наш земляк брав уже участь у 40 виставках у Польщі і в 6 виставках закордоном, в тому і в Нью Йорку. Його творчість це майже виключно скульптура з дерева, якою він вміє досягти незвичайно оригінальних естетичних та експресійних ефектів.

Слова, які Григорій Пецух сказав у своєму інтерв'ю для Варшавського "Нашого Слова", є його найкращою національною візитною карточкою. Він відмітив, що його творчість спирається в головному на чотирьох елементах: на природі, народному мистецтві, художній освіті та власній уяві. А на питання, що з народного мистецтва найбільше впливало на його уяву, він відповів: "Можна б сказати, що мистецтво Лемківщини. Перш за все архітектура (церкви, каплички, хати), народна мова, малярство та різьба. Все те, що я бачив та полюбив у дитинстві. Своє рідне — це велика сила, скарб, якого ані купити, ані нехтувати яким не можна".

Різьба Григорія Пецуха в дереві "Учітесь, брати мої"

ЛІТЕРАТУРА — ДЗЕРКАЛО ЖИТТЯ

Тричі хрещений

Дозвольте — я ваш клунок покладу на полицю?

— Дуже дякую, я й сама покладу.

Такий був початок нашого знайомства.

Діялось це рік тому в поїзді. Я їхав службово до Вроцлава, а вона ввійшла до цього поїзду на одній із станцій. Зав'язали розмову. Відповідала охоче і весело. Я запитав, куди і звідки іде?

— Досі я жила на селі, а після закінчення середньої школи працюватиму і житиму у Вроцлаві.

Її щирість і життєрадісний настрій, а до того ще гарна і гнучка постать, полонили мене. Це ж мій вимріаний ідеал дівчини, — подумав собі, отже треба нав'язати близче знайомство. Запитав, як її ім'я. Ірина. На всі наступні питання відповідала з усмішкою і без всяких церемоній, — "...Маю дев'ятнадцять літ... нареченого ще не маю... заміж ще не хочу виходити..."

Далі ролі змінились, — вона питала, а я відповідав. Утворилася легка, приемна атмосфера. Доїжджаючи до Вроцлава, ми були дуже добрими знайомими. Я попросив її адресу. Хвилину завагалась, але подала. Проща-лась, як старі друзі.

Як тільки повернувся додому, відразу написав до неї листа. Запитав, чи можу приїхати. Відповідь була коротка. — "Приїжджай в неділю, ждатиму на станції".

Поїхав. Ждала на станції. Пішли за місто, де провели чудовий день. Сонце, зелень, пташки і... ми обоє. Ще вільні, не зв'язані ані обітницями, ані присягами. Жаль було розлучатись, але сонце пригадувало нам, що день кінчается. Відпровадила мене аж до вагону. Прощаючись, я зауважив в її очах тінь туги. Серце моє затвохкало. — “Хіба кохає мене?” — подумав. Поїзд рушив. Стояла на пероні і махала хустиною. До побачення...

В вагоні я віддався солодким мріям. — Чудова дівчина, як з казки... Кохаю її... дуже кохаю. Чому їй про це не сказав? Напишу в листі!

Написав. Цілий зміст зводився до одного: “Кохаю і жити без тебе не можу”. — Відповіла: “кохаю взаємно”,

Дальші зустрічі і листи — це все нові сторінки великої любові. Висновок? — Треба одружитись. Але тут виникла дуже важлива проблема. Я православний, а вона про це не знає, на цю тему ніколи не розмовляли. Отже якщо навіть згодиться вийти заміж, то чи в костелі звінчають православного?

— Хіба ні. А, може, признається і хай вона сама рішає?.. Чи, може, впору вихреститься на католика і, нічого не говорячи, одружитися? — Верх взяла друга думка. Я вихрестився і запропонував подружжя. А Ірина відповіла, як завжди, широко і відважно:

— Кохаю тебе... і хочу бути твоєю дружиною... але мушу признається, що я не полька, я українка.

Ноги мої зігнулись, я мусів присісти, а в голові нараз зробилось пусто. Дививсь на неї зовсім осоловілими очима. Мою поведінку зрозумів, хіба, по-своєму, бо відразу збліла і тремтячим голосом промовила:

“Я так і відчувала, що ти з українкою не одружишся...” Мов гострі колючки слова її вбивались в мій мозок.

Що я наробив?

А вона стояла, мов статуя, і ждала моєї відповіді. Не діждавшись рішила, мабуть, що наша велика любов скінчилася. Відвернулась від мене і підійшла до вікна. Плечі її здригнулися. Притулила до очей хустину, пла-кала. Плач її вирвав мене з отупіння. Я встав і підійшов до неї.

— Пробач... я також українець... я думав, що ти... і вихрестився на католика... перехрещуся знову... і по-беремося...

Вихрестився і побралися. Але коли тільки прийдуть до нас близькі знайомі, то моя Іринка зараз мені допі-кає:

— Розповів би ти краще гостям, як це ти в одному місяці аж двічі вихрещувався.

Орест Марчук
Збірник “Гомін”, 1964

Тссс!... Прошу тихше!...

Якось перед самими святами зустрів я в крамниці земляка.

— Аaaa! Добрий день, добрий день!... Де ж ви діва-лися? — привітав мене весело Іван Загірний (тепер Янек Загурний).

— Та я, знаєте, і тут і там — відповідаю — одним словом, студент.

— Аaaa! студент..., знаю, знаю, — “академус”. Ко-лісь і ми пробували своїх сил... Добре, що вас стрінув. Прийдіть до мене на свята. В мене самі свої... Жінка тиждень пекла і варила.

Не було ради.

Соромно, але факт — Іван Загірний свят своїх не святкував, як люди, а так — при замкнених дверях. Бо-

явся. То ж я неабияк здивувався, коли він згадав про свята. Що ж — думаю — люди ростуть...

І на другий день, в свят-вечір, застукав я до хати Івана.

— Веселих свят! Всього доброго! — почав я, переступаючи поріг.

— Тссс!... Прошу тихше!...

Я оглянувся довкола, нервово закліпав очима і замовк.

Хтось підсунув мені крісло і я сів.

Іван виніс з другої кімнати малесеньку ялинку і поставив її коло печі, щоб не було видно через вікно, як засвітяться на ній свічечки.

Подивилися і потім сіли за стіл.

Колядувати — не колядували, бо за стіною мешкав сусід. Коли ж ми випили по добрій чарці, Іван забурмотів щось вроді “Небо й земля”, але жінка враз шепнула: — Тссс!... Прошу тихше!

Вечеря була з 12-ти страв — традиційна (Іван любив традиції). На столі появлялася всячина: борщ, капуста, голубці з олією, сушені сливки, кутя з маком, пампушки та багато іншого, що й не спам'ятати.

— Будь ласка, попробуйте вареників, — заохочував мене Іван.

— Знамениті! — кажу.

— Га, га... вареники... Це ж наша традиція. Їх знає увесь світ. В кожному ресторані знайдете “перогі руске”. Я згорів би від сорому, коли б їх не було в мене...

Раптом кусок вареника застриг йому в горлі. Хтось сильно застукав у двері. Жінка вмить згасила світло. Іван потягнув мене за рукав до другої кімнати і зашипів:

— Тссс!... Прошу тихше!

Так протягом вечора кілька разів гасло світло і ми

прожогом бігли до другої кімнати. Але 12 традиційних страв ми все ж таки з'їли.

З'їли та й відпочивали, розмовляючи про те, про це... Час минав тихенько.

Але ось опівночі якісь колядники заспівали під вікном “Бог предвічний”. Заколядували ж, аж вікна задзвеніли! Іван зблів. Гасити світло і втікати було пізно.

Тим більше, що двері відчинилися і до хати ввійшло кілька сусідів- поляків.

— Що ви... цо ви... та юж... по... — заікаючись почав Іван.

— Пшишлісми вам заколендоваць в ваше свято!
— сказав сусід. — Вшиского доброго!...

— Хай і Іван знає, що свої свята має! — додав другий по-українськи.

Іван стояв ні живий, ні мертвий...

Коли я прощався з родиною Загірних і голосно їм подякував за так “приємний” свят-вечір, маленький Івасик (син Івана) потягнув мене за штани і сказав:

— Тссс!. ..Просу тихсе!...

Григор Бойчук
Збірник “Гомін”, 1964

ПІСНІ СЕРЦЯ

I

Посію я түгу,
Наче орхідею,
Та й стану, мов з другом
Розмовляти з нею.

А, добриден, квіте
Найнепорочніший, —
Сім крилатих літер
У моєму вірші.

Сім гарячих літер
У моєму серці.
І життя розбите
Й сльози-ненажерці.

Я пішов би пішки,
Полетів стрілою
Цілуватъ обніжки
Юності прибою.

Де моливсь я часто
Обріям чудесним,
Де барвінком-рястом
Заплітались весни.

Посію я түгу —
Мережану збірку,
Пригорну, мов друга,
Зарідаю гірко.

II

Не палай, мое серце, тривожно,
І не бийся, мов риба об лід, —
Юних літ всскресити не можна,
В чужині загубився їх слід.

Не шукай щастя-долі в минулім,
Як в майбутнє так важко іти...
Процвіли твої весни-зозулі
З рідним краєм порвались мости.

Не палай, мое серце, даремно,
Не жалій, не моли, не проси, —
Поховай свою пісню буренму
На межі безнадії й краси.

III

Вітри, замети, снігові...
О, милий друже, не ридай,
Маленький окрасець надії
Навіки в серці приховай!

Які б не стали перешкоди,
Не трать її і не губи,
Хай тобі світить у негоді
І зогріває в боротьбі

Ще мить — і весняна стихія,
Мов грім, на кригу упаде.
О, друже мій, не трать надії
На щастя вічно молоде!

Євген Самохваленко
Збірник "Гомін" 1964

ЗЕМЛІ МОЇЙ

У творчій темряві
Я зором дотику
Намацую клубок глагола
Недобитого валуєвими
І вимотую нитки думок
Чи павутиння почуттів,
Якими дійсність голу,
Наче ртуть,
У брилу зв'язую.

Паркан метафори

Оточую будівлю і творця;
Як цупко охопив він обрієм,
Пораненим вужами блискавиць,
Як обіймав мене поліський ліс,
Де в косовицю косарям
Перепочинком холод визріває
І малина спрагою.
Вже за далеким тином пам'яті,
На плесах спомину
Летаттям сонце сходить,
І стойть береза у сорочці білій
Самотини, і на бурю йдуть дуби.
А просо, виросте з роси
Та поту корчуvalьника,
Шумує говором осик.

Зимою в присмерках розвихрених
Чорти нечисте дійство
Діють з відьмами;
У вітру мотовилі пісня відер
Рання проголошує світанок,
Радість і печаль струмує
Молоком у вірш, ще не народжений;
Під льодом Тростяниця тихо
Котить теплу воду в Мухавець,
Плотиці б'ються в серця ятері,
І птах надії буйної в очеретах
Чи на стерні дитинства босоногого
В недолі кігтях крикнув
І крильми обурення струсив ганьбу.

На прадідів одвірок
Я таки схилю свою журбу,
Творитиму рядок свій найдивніший,
Де крізь вікна
Довге полум'я зорі

Промерзлу стародавню тишу
Нагрівало з ночі.
Де я “Кобзаря”, мов хліб,
З рук батькових узяв уперше.

Остап Лапський
Збірник “Гомін”, 1964

НЕДРУГАМ

Вам не зломать моєого духа —
Його ніхто не покорить.
Бо вільний він, бо серця слуха,
А серце вміє научить.

I серця вам з грудей не вирвать,
Воно живе як Прометей!
Усміху гордого не вигнать
I не закрить на зло очей.

Я не зігнусь як в полі колос!
В тяжку годину навісну
Співатиму на повний голос
Про Україну і весну!

Яків Гудемчук
Збірник “Гомін”, Варшава 1964

ТРИ УКРАЇНИ

Найчастішим питанням, з яким я зустрічався після повороту із своєї подорожі, було питання: як виглядає національна свідомість українців у сателітних державах, які я відвідав? Після такого короткого перебування серед цих наших земляків, важко мені на це питання відповісти категоричними ствердженнями. Мої враження мусять бути обережні і можуть бути помилкові.

Русини-українці на Пряшівщині (Східня Словаччина) і в Бачці (Югославія) це у великій мірі суцільні і органічно врослі у свої території поселення. Їх автономність відчувається від першої зустрічі. Тут населення говорить своїм діялектом української мови як мовою даної території і мовою щоденного вжитку а мова державна є тільки формальною конечністю. Це їхня національна свідомість “іпсо facto”. Великим збудником у цій свідомості були і є руські, русинські чи українські, байдуже, як їх називають, але рідною мовою ведені початкові і середні школи, які на Пряшівщині стоять тепер під знаком запитання.

Мається враження, що в Бачці і також у Боснії югославський уряд залишає русинам-українцям на їхній території поселення ще найбільше волі у національному і культурному розвитку, покладаючи свої надії на природний без усякого приспішування хід асиміля-

ції, яка може в прийдешніх поколіннях знівелювати мовні а за тим і культурні притаманності цієї національної групи. А втім, маючи у своїй Федеративній республіці шість окремих зфедерованих народів (серби, хорвати, словенці, босняки, македонці і чорногорці) і дев'ять національних, призначених конституцією національних меншостей, югославський уряд не має причин боятися особливого клопоту із своїми українцями-русинами. Для мене доказом національного самовизначення югославських русинів-українців є їхнє тяготіння до шкільної освіти у рідній мові, до власних форм культурної діяльності і до власної, окремішної української греко-католицької Церкви.

Приблизно те саме можна сказати і про українців-русинів Пряшівщини, хоч обставини там далеко складніші. Там бо за т. зв. демократизації режиму помітно загострилися конфлікти між місцевими українцями і словаками на національному і релігійному тлі. На Пряшівщині українські культурні інституції та культурна самодіяльність ведуться на вищому рівні і в ширшому маштабі як серед українців у Югославії. На жаль, в останньому часі нависли над цілим українським культурним і національним життям Пряшівщини чорні хмарі непевності і терору, що слідно у різних заявах КСУТ та чистках у його апараті і в комуністичній партії Словаччини.

Українська група, а радше українська діаспора у Польщі має зовсім інше обличчя від українських меншостевих комплектів на території Словаччини чи Югославії. Українці у Польщі порозкидані по цілій її території. Зате національна свідомість і духовий зв'язок з Україною, як у колишніх автохтонних перемишлян та лемків так і в тих, хто по-неволі, в обставинах війни мусів залишитися на польських землях, є їх сильним, ідейно об'єднуючим чинником. Цю характерну позитив-

ну прикмету можна при кожній зустрічі з українцями в Польщі сконстатувати.

Умови національного і культурного себевияву і розвитку для українців у Польщі багато важчі і непригожіші як у Югославії і Чехословаччині. Тиск і контроля комуністичного режиму над усіма виявами життя польського громадянина,, а тим більше українського життя у Польщі, нагадують такий же тиск і контролю, що панують у Советському Союзі. Поза невеликими, офіційно дозволеними та офіційно контролюваними і фінансованими можливостями культурної, освітньої і самодіяльної праці, українці в Польщі вже самими обставинами своєї розпорашеності по території цілої Польщі присуджені до найвужчих і найпростіших форм національного розвитку. Маю враження, що із згаданих причин українці в Польщі мають також найбільші втрати серед молоді. Психологічні процеси, які впливають на відчуження молоді від свого національного пня, дуже подібні до тих, які діють серед українців в Америці та Канаді.

Радуйтесь, читачі!

Радуйтесь, читачі..! Все має свій кінець — має нарешті кінець і мій репортаж!

Вибачте, що я писав його так докладно і довго. Вибачте, що я подорожував “маратоном” а писав “волами”. Кожна хвилина моєї подорожі по трьох Українах залишилася мені в душі дорогою перлиною і хотілося ніодної з них не поминути. Хотілося, щоб всім тим, хто має силу і витривалість всі ці мої подорожні спостереження і переживання прочитати, залишилися у тямці не тільки слова але і зміст назви цього моого репортажу, які тут ще раз повторюю: “Кланялися Вам три України”.

гільотиною”, Карла Шпіттелера “Вороги дівчат”, Халіди Едіб “В огні”, Оноре де Бальзака “Чародійна шкура”.

Бувши літературним керівником театру малих форм “Веселий Львів” в рр. 1942-43, писав гумористично-сатиричні одноактівки і тексти до пісень. Цей жанр творчості проповіджував пізніше в Німеччині та Канаді. Низка його одноактівок була видана циклостилевим виданням в Німеччині і Канаді, між ними нагороджена першою нагородою на конкурсі СФУЖО одноактівка “Євшан-зілля”. Окремими друкованими і циклостилевими виданнями вийшли також сценічні твори для молоді і дітей: “Свято весни”, “Печери”, “Бабусин кожушок”, “Романтична ватра” і переклади та адаптації “Королівські шати”, “Снігова царівна”, “Король жебрак”, “Князівна на горошині” і ін.

Був керівником першої в Західній Україні фільмової виробничої кооперативи і співавтором (разом з Романом Купчинським) сценарія першого, виконаного на Західних українських землях довгометражного фільму з кооперативного життя “До добра і краси”.

Як журналіст, працював редактором тижневика “Господарсько-Кооперативний Часопис” і редактором воєнно-історичного журналу “Літопис Червоної Калини” у Львові. Був співробітником львівського щоденника “Ліло”. У Канаді був співосновником і співредактором тижневика “Вільне Слово. Від 1960 р. є співредактором “Нового Шляху”. Пише фейлетони і афоризми під псевдонімом Вадим Інший.